

“Når mor eller far drar i krig”

En kvalitativ studie om barn og unges erfaringer og opplevelser relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet

Hilde Lindboe

Sammendrag

Denne studien fokuserer på barn og unge som opplever at en forelder forlater familien over lengre perioder for å gjøre militære innsatser i krig- og konfliktområder. Studiens problemstilling er; hvilke erfaringer og opplevelser har barn og unge relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet?

Hvordan norske barn opplever å ha en forelder ute i internasjonal tjeneste vet vi lite om. Det er gjort studier på familie- og samliv i norsk militær kontekst som sier noe om foreldres opplevelser av barns reaksjoner i forbindelse med utenlandstjeneste, men ingen av disse inkluderer barnas perspektiver. Studien er derfor ment som et bidrag til å fremme barnas stemmer og gi økt kunnskap om et viktig, men utforsket, tema.

Studien er hermeneutisk orientert med utgangspunkt i helse- og sosialfaglige perspektiver. Elleve barn i alderen 6-17 år har bidratt med sine historier gjennom kvalitative, semistrukturerte forskningsintervjuer med form av en dialogisk samtale. Ett barn har bidratt narrativt med en selvskrevet historie. Til sammen utgjør intervjuene og narrativen studiens empiri. Barna som ble intervjuet har en eller begge foreldre ansatt i det norske Forsvaret. Samtlige av barna har erfaring med at foreldre har bidratt til Norges engasjement i International Security Assistance Force (ISAF) i Afghanistan. Mange har foreldre som også har deltatt i andre operasjoner. De fleste har opplevd at foreldrene har vært deployert flere ganger.

Studien viser at barna opplever deployering av en forelder som en stor følelsesmessig belastning. På tross av opplevde belastninger er barna opptatte av å håndtere situasjonen. Deployeringer betraktes som et familieprosjekt, og barna søker anerkjennelse for sine egne og familiens bidrag til å løse oppdraget. Det er først og fremst trygge familiære relasjoner som synes å ha betydning for barnas evner til å håndtere situasjonen godt, men også kontekstuelle forhold som relasjoner til venner, Forsvaret og skole er viktig. God kommunikasjon og tilgang på informasjon beskrives som forhold som hjelper barna å håndtere situasjonen. I sum synes ikke barna i denne studien å være utsatt for risiko i den grad at det har alvorlige negative konsekvenser for dem, men de er pårørende i form av at foreldrenes arbeid i forholdsvis stor grad påvirker livene deres. Resultatene peker på viktigheten av at vi i synet på barna i deres rolle som pårørende i forbindelse med deployeringer, tar barnas motivasjon for å håndtere situasjonen på alvor og anerkjenner deres bidrag, fremfor å utelukkende fokusere på risiko ved belastningene de opplever.

Arbeidet med studien er gjennomført i samarbeid med Pilotprosjekt Østerdalen, et tiltak i regjeringens handlingsplan for ivaretagelse av veteraner. Studien er finansiert ved at jeg har vært i lønnet permisjon gjennom Forsvarets ordning for sivil videreutdanning.

Forord

Det er godt, men samtidig vemodig, å sette sluttstrek for et arbeid som har tatt så mye av min tid og mitt engasjement de siste to årene. Det har vært en givende prosess som jeg personlig og faglig har hatt stort utbytte av. Jeg håper resultatet blir til nytte for alle som i sin hverdag forholder seg til barn og unge med forsvarstilknytning.

Det er mange som fortjener takk. Først og fremst må jeg takke barna og ungdommene som har stilt opp og delt sine erfaringer med meg. Det er modig gjort å fortelle åpent om følelser, tanker og opplevelser relatert til et sårbart tema. Dere har imponert meg med deres åpenhet, kunnskaper og refleksjoner. En takk går også til alle foreldre som har latt meg få lov til å snakke med barna deres. Takk for verdifulle og oppmuntrende tilbakemeldinger som har gitt meg trygghet på at studien omhandler et viktig tema for forsvarsfamiliene. Og takk til helsepersonell, lærere og skoleledere som har hjulpet meg med praktisk tilrettelegging av intervjuer.

Takk til familiekoordinatorer i Forsvaret, ledere, kolleger og andre ”døråpnere” som har hjulpet meg med å få tilgang til et bredt utvalg av intervjupersoner. En ekstra takk til min hjemmeavdeling, Cyberforsvaret, samt personell i Pilotprosjekt Østerdalen, Forsvarets veteranavdeling og AFA Land, som har latt meg delta på faglige samlinger og bidratt med verdifulle tilbakemeldinger.

En stor takk til familien min. Nettopp fordi dere er så viktige for meg, har dere vært min største inspirasjon for valg av tema i oppgaven. Takk til min ”grønne” mann for ditt engasjement og støtte i arbeidet med oppgaven. Takk til min eldste sønn for dine fantastiske filosofier over det å være et forsvarsbarn. Takk til min yngste sønn for ivrige spark i magen og godt selskap underveis i skriveprosessen. Du har vært en effektiv pådriver til å få ferdigstilt oppgaven. Takk til min mor for korrekturhjelp.

Tusen takk til min veileder Astrid Halså. Med din faglige tyngde og direkte tilbakemeldinger har du vært en uvurderlig støtte. Du har alltid vært tilgjengelig for å svare på spørsmål. Det setter jeg stor pris på. Du sa en gang at du skulle vært i Forsvaret før du tok på deg veiledningsansvaret for denne oppgaven, og ja, med dine lederegenskaper tror jeg du hadde kommet inn på befalsskolen. Du har en helt spesiell evne til å sette meg på riktig spor uten å fortelle meg hva jeg skal gjøre. Det har jeg lært mye av. Takk også til medstudenter ved helse- og sosialfag på HiL for å ha tatt i mot en ”fremmed fugl” med åpenhet og interesse.

Sist men ikke minst vil jeg takke min arbeidsgiver, Forsvaret, for å ha innvilget meg studiestipend. Jeg føler meg privilegert som har fått lov til å bruke to år av karrieren til å fordype meg i et tema jeg brenner for, og som jeg mener det er viktig å få mer kunnskap om. Tusen takk!

Hamar, 15.januar 2015
Hilde Lindboe

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	EN VANDRING I UKJENT LANDSKAP – STUDIENS ROLLE	2
1.2	STUDIENS PROBLEMFOMULERING OG FORMÅL	3
1.3	EGEN ERFARING OG FORSKNINGSINTERESSE	5
1.4	OPPGAVENS OPPBYGGING.....	6
2	NYE UTFORDRINGER FOR FREDSNASJONEN? – OM FAGLIG KONTEKST OG TEORIGRUNNLAG.....	7
2.1	RAMMEN RUNDT – OM KONTEKSTUELLE FORHOLD OG BEGREPER.....	7
2.2	DEPLOYERING – HVA INNEBÆRER DET?	9
2.2.1	<i>Om plikt og familiære hensyn.....</i>	<i>10</i>
2.2.2	<i>Deployeringssirkelen.....</i>	<i>11</i>
2.3	HVA VET VI OM FORSVARSBARNA? – OM AKTUELL FORSKNING PÅ FELTET	12
2.3.1	<i>Barnas egne erfaringer og opplevelser .....</i>	<i>13</i>
2.3.2	<i>Livet i den militære familien.....</i>	<i>15</i>
2.3.3	<i>Hva gjør det med dem? – forsvarsbarna i et risikoperspektiv.....</i>	<i>19</i>
2.3.4	<i>Jobben er ingen privatsak - forsvarsfamilien i samfunnet .....</i>	<i>22</i>
2.3.5	<i>Oppsummering .....</i>	<i>25</i>
2.4	TEORETISKE PERSPEKTIVER.....	25
2.4.1	<i>Barnet som sosial agent – om aktørperspektiver på pårørende barn .....</i>	<i>26</i>
2.4.2	<i>Hva holder folk friske? – om helsefremmende og forebyggende perspektiver... ..</i>	<i>28</i>
2.4.3	<i>De grådige institusjonene – om systemteoretiske perspektiver .....</i>	<i>29</i>
3	Å TRAMPE MED FELTSTØVLER I BARNAS VERDEN – OM METODISKE VALG, UTFORDRINGER OG BEGRENSNINGER	31
3.1	MIN VITENSKAPSFILOSOFISKE FORANKRING	31
3.2	OM METODEVALG OG METODISKE UTFORDRINGER.....	36
3.2.1	<i>Om utvalget .....</i>	<i>37</i>
3.2.2	<i>Metodiske utfordringer i studier av barn .....</i>	<i>41</i>
3.3	DATAINNSAMLING - OM GJENNOMFØRING OG KONTEKST.....	43
3.3.1	<i>Oppsummering og refleksjon.....</i>	<i>46</i>
3.4	OM Å ANALYSERE, TOLKE OG PRESENTERE	47
3.4.1	<i>Innholdsanalyse.....</i>	<i>48</i>
3.5	STORE, SØLETE FOTAVTRYKK? – OM ETISKE HENSYN OG VURDERINGER	49
3.6	HOLDER DET MÅL? – OM FORSKNINGSMESSIGE KVALITETSKRAV	52

4	PRESENTASJON OG DISKUSJON AV RESULTATER	54
4.1	FØLELSMESSIGE REAKSJONER FØR, UNDER OG ETTER DEPLOYERING	54
4.1.1	<i>Fra beskjed til avskjed – om tiden før deployering .....</i>	55
4.1.2	<i>Den lange reisen og det store savnet – om tiden under selve deployeringen.....</i>	57
4.1.3	<i>En etterlengtet dag – om foreldrenes hjemkomst .....</i>	65
4.1.4	<i>Skal du ut igjen? - om tiden etterpå.....</i>	67
4.1.5	<i>Oppsummering og diskusjon .....</i>	68
4.2	VI KLARER DET JO – OM STRATEGIER I HÅNDBLÅNINGEN AV ANNERLEDES HVERDAG	71
4.2.1	<i>Jeg føler ansvar og blir selvstendig – om familieinnsats og barnas bidrag.....</i>	74
4.2.2	<i>De grådige institusjonene – om forholdet mellom Forsvaret og familien.....</i>	77
4.2.3	<i>Kommunikasjon og informasjon som grunnlag for mestring .....</i>	79
4.2.4	<i>Oppsummering og diskusjon .....</i>	84
4.3	FORSVARSBARN I KONTEKST.....	87
4.3.1	<i>Skolen som støttespiller og sosial arena .....</i>	89
4.3.2	<i>Man hører jo om det på radioen – om forholdet til media .....</i>	91
4.3.3	<i>Oppsummering og diskusjon .....</i>	93
5	KONKLUSJON, BEGRENSNINGER OG IMPLIKASJONER FOR VIDERE FORSKNING.....	96
6	LITTERATUR	102

1 Innledning

”Dette er et bilde av pappa i Afghanistan. Han har på seg mye klær og utstyr. Jeg har sett på utstyret hans på jobben. De har strips, granater, sånne lysgreier som de knekker opp og førstehjelpsskrin. Det er ikke så veldig sandete i Afghanistan, det er mer grus og stein. Du ser det på bildet her foran de høye fjellene. Pappa pleier å jogge oppå sånne fjell, enten tidlig på morgenen eller sent på kvelden for det er for varmt midt på dagen. I ferien som vi hadde sammen med pappa før han dro, gjorde vi sånn at vi startet hjemme og så gikk vi over hele Norge. Vi overnattet på et sted som har vært på TV, på det programmet ”der ingen skulle tru at nokon kunne bu”. Vi skulle gå to mil, men vi overnatta for vi hadde store sekker. Og det var ganske fint der, så vi tok en ”stop over”. På den andre dagen var det vått og skikkelig dårlig vær og da måtte pappa jogge ganske langt, jeg tror over en mil, for å få mobildekning. Vi lå i telt og så hadde vi tunge sekker. Jeg tror min veide nesten ti kilo. Men pappa fant jo bly i sekken min da. Jeg hadde pakka en sånn blyklump nedi der. Jeg veit ikke helt hvorfor jeg hadde pakka den nedi der. Før så hadde pappa en pølse med grus i og teip rundt og så putta han den i sekken og så jogga han. Nå har han nettopp kjøpt sykkel og sykler flere mil bortover.

I fjor så vi en video som pappa hadde fått og der var det noe skyting på gang. Det var noen som satt oppå en sånn berghylle, der som pappa hadde vært før, og som skjøt på de militære. Så da skjøt de tilbake. Da var det helt mørkt så da så du bare grønne lys som føk over alt. Pappa sa at det var sånne greier som de sendte for å se hvor de var. Sånne lysgreier som de skjøt for å se. Da så du jo bare sånne oransje skudd og sånt overalt. Mot den berghylla. Da tenkte jeg; ”oj, der skjedde det noe”. Det var heldigvis ikke noen som ble skada tror jeg.

Jeg tenker at det er jo jobben deres og pappa han får jo mye ekstra lønn. Han får mye lønn for det er en farlig jobb. Det kan jo være gale folk, sånne som skyter mot dem. Det er skummelt. Mamma, hun har fått noen gaver av pappa. Det var en sånn blomst som naboen hadde passa på...sånn som var i døra. Så stod det ”til min kjære” og så stod det ”words don’t come easy” på det som pappa hadde sendt.”

Dette er historien om en familie. En familie som kan gå langt, med tunge sekker i ulendt terreng. Det er historien om en mor og en far som er glade i hverandre selv om det er 5000 kilometer mellom dem. Dette er historien om en sønn og hans far. Det er historien om en helt og et forbilde. Det er historien om en pappa. En pappa som kan jogge over en mil og løper på fjelltopper i Afghanistan. En pappa som er sterk og kan bære med seg mye tungt utstyr. En pappa som kan skyte tilbake. En pappa som er soldat. En pappa som drar i krig.

Kanskje har du sett dem i avgangshallen på Gardermoen, de mange uniformerte kvinner og menn som kommer og går? Forsvaret er av natur en ”reisende” organisasjon med sin tilstedeværelse over hele Norge og oppdrag i inn- og utland. Norge skal ta sin del av ansvaret for fred og sikkerhet i verden. Å bidra til internasjonale militære operasjoner er blant regjeringens hovedmålsettinger for bruken av det norske Forsvaret (Iverksettingsbrev til forsvarssektoren, Forsvarsdepartementet, 2012). Som følge av dette deltar norske soldater i militære operasjoner i utlandet og det vil de fortsette med så lenge gjeldende forsvarspolitiske føringer ligger til grunn.

Mange av Forsvarets ansatte, som drar ut og gjør en innsats i krig- og konfliktområder, har barn. Mens oppdraget pågår, må barna forholde seg til langvarig fravær av en forelder og i mange tilfeller begrensede muligheter for å holde daglig kontakt. De må leve med at foreldrene oppholder seg i konfliktområder hvor oppdragene kan innebære fare for liv og helse. De må forholde seg til at foreldrenes innsats er et omdiskutert tema både politisk, i media og i den generelle samfunnsdebatten. Denne studien handler om hvordan det oppleves for soldatenes¹ barn når foreldrene drar i krig². Hvordan påvirker dette livene deres? Hva tenker de om det? Hvordan forholder de seg til det? Studiens hovedhensikt er å fremme barnas egne perspektiver på slike forhold.

1.1 En vandring i ukjent landskap – studiens rolle

Norske barn med forsvarstilknytning er ikke nødvendigvis en utsatt gruppe, men de er pårørende i form av at foreldrenes militære innsats kan utsette dem for stressfaktorer som ikke mange andre barn opplever. Hva barna tenker om å ha foreldrene deployert til militære operasjoner i utlandet, og hvilke konsekvenser det har for dem i

---

¹ Med begrepet ”soldater” menes i denne sammenheng offiserer, vervede mannskaper og uniformerte sivile som deltar i militære operasjoner i utlandet på vegne av Norge.

² Om Norge deltar i krig er en stadig pågående debatt som baserer seg på ulike definisjoner av begrepet ”krig”. I folkerettslig forstand er ikke nasjonen Norge i krig. Innsatsen i Afghanistan er som eksempel basert på NATO-forpliktelse og hjemlet i FN-resolusjon 1386. For soldatene på bakken, familiene og barna deres kan det likevel oppleves som krig, all den tid det er snakk om stridssituasjoner hvor norske soldater både tar liv og risikerer egne liv. ”Krig” brukes også som begrep i media og samfunnsdebatt. I denne studien er det barnas opplevelser og uttrykk som er lagt til grunn for begrepsbruken.

hverdagen, vet vi ikke mye om. Det er generelt, både nasjonalt og internasjonalt, gjort lite forskning på feltet (White, deBurgh, Fear & Iversen, 2011). I norsk sammenheng er det, så vidt jeg har klart å finne ut, ikke tidligere gjort undersøkelser som inkluderer barnas perspektiver.

Fra erfaring med pårørenderettet arbeid i Forsvaret, samt forskning på veteraner og deres samlivspartnere, vet vi at langvarig fravær av en forelder i forbindelse med deltakelse i krig- og konfliktområder, kan fremkalle emosjonelle reaksjoner hos barn (Knutsen, 2011; Forsvarets Sanitet (FSAN), 2012). Det er rimelig å anta at også strukturelle forhold knyttet til måten moderne konflikter drives på påfører familier og barn med forsvarstilknytning belastninger. Dette knytter seg blant annet til usikkerhet og uklare ”frontlinjer”, bruk av terrorbaserte virkemidler, konfliktenes lange varighet og omfattende mediedekning. Studier på amerikanske barn med forsvarstilknytning har påvist forhøyet stressnivå og økning i emosjonelle og atferdsmessige problemer blant barn med deployerte foreldre (Chandra et. al., 2011; Barker & Berry, 2009; Barnes, Davis & Treiber, 2007). Om dette har direkte sammenheng med foreldrenes deployering, er relatert til andre belastninger individene eller familiene står overfor eller skyldes en kombinasjon av slike forhold er imidlertid mer usikkert (White et. al., 2011). Det er også slik at internasjonale studier ikke nødvendigvis er sammenlignbare med skandinaviske forhold, blant annet på grunn av ulike militære rekrutteringssystemer og deployeringsfrekvenser, forskjellighet i nasjonale velferdssystemer og andre kontekstuelle forhold. Denne studien er følgelig ment som et bidrag til økt kunnskap om forsvarsbarnas opplevelser innenfor skandinavisk og norsk kontekst.

1.2 Studiens problemformulering og formål

Studien har følgende problemstilling:

Hvilke erfaringer og opplevelser har barn og unge relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet ?

Med erfaringer mener jeg hvilke viktige hendelser barna beskriver at de har tatt del i. Det vil si forhold som hvor mange ganger foreldrene har deployert, hvor de har vært og hvor lenge de var borte. Med opplevelser tenker jeg på reaksjoner, følelser,

meninger og holdninger barna beskriver at de har relatert til foreldrenes utenlandstjeneste. Med bakgrunn i innledende redegjørelse inkluderer jeg både mikro- og makroperspektiver. Det vil si at studien tar høyde for å undersøke så vel psykologiske som mer strukturelt betingede forhold.

Studien fremmer barnas perspektiver på et felt hvor de tidligere ikke har hatt noen stemme. Det er betimelig å stille spørsmål ved hvorfor barns perspektiver er såpass lite synlige innenfor militær sosiologien. Barn har til alle tider opplevd at foreldre drar ut i krig, selv om det selvsagt er forskjell på andre verdenskrig og dagens konflikter. Generelt har det vært liten interesse for å inkludere barn innenfor human- og samfunnsvitenskapelig forskning. Barn har tradisjonelt vært forsket på gjennom voksnes forståelse og fremstilling av dem, ofte med en tendens til å anlegge utviklingspsykologiske og risikopregede perspektiv på barn som ”uferdige” voksne. (Corsaro, 2011). Slike perspektiver gjennomsyrrer også mye av litteraturen som finnes om barn på det militær sosiologiske feltet, hvor man i etterkrigstiden opplevde en økende interesse for forebygging av såkalt skjevutvikling og mistilpasning hos barn (Simonsen, 2005).

I løpet av de siste tiårene har den faglige utviklingen endret seg i retning av økende forskningsmessig interesse for det kompetente, selvstendige barnet. Barn anerkjennes som aktive sosiale agenter som både påvirker og påvirkes av samfunnet de lever i (Fauske & Øia, 2010; Corsaro, 2011). Hva gjelder norske barns opplevelser med at foreldre deployeres til utenlandstjeneste vet vi som nevnt lite ut over det deres foreldre formidler. Det at barnas egne perspektiver ikke fremkommer kan være problematisk. I følge internasjonale studier kan foreldres tolkning av barnas reaksjoner representere en feilkilde med tanke på hvordan barnet faktisk opplever sin situasjon. Det kan skje i form av at foreldre overfører egne negative reaksjoner på barna, eller opplever barnas reaksjoner som overdrevent negative fordi deployeringen også for den voksne oppleves skremmende og konfliktfylt (White et. al., 2011; Gorman, Eide & Hisle-Gorman, 2010). Motsatt kan det være lett å tenke at dette ikke påvirker barna i særlig grad og at man snart skal hjem, men for et barn kan seks måneder oppleves som svært langt tid. Det er også slik at barn som deltakere i dagens moderne samfunn får informasjon og inntrykk fra en rekke ulike hold. De kan vite, og

bli utfordret på, mye mer enn hva foreldre tror at barna vet eller forholder seg til. Jeg mener derfor det er nødvendig å søke kunnskap gjennom hvordan barna selv uttrykker seg om sin situasjon og sine opplevelser. Forskning med utgangspunkt i aktørperspektiver på barn som pårørende er viktig. Dette er begrunnelsen for at studien retter seg mot barnas perspektiver, og har hatt betydning for avgrensingen av studiens problemstilling som presiseres gjennom følgende forskningsspørsmål:

- 1) Hvordan beskriver barna at deployeringen av en forelder påvirker dem?
- 2) Hvilke strategier tas i bruk for å håndtere situasjonen?
- 3) Hvordan beskriver barna sitt forhold til Forsvaret og omgivelsene?

Problemstillingen er forsøkt besvart gjennom innhenting av primærdata fra 12 barn og unge i alderen 6 til 17 år som har opplevd at foreldre har vært deployert en eller flere ganger. Studien tar utgangspunkt i helse- og sosialfaglige perspektiver med fokus på hva som fremmer, og eventuelt hemmer, utvikling av god helse. Jeg er også interessert i hvordan ulike sosiale forhold kan ha betydning for fenomenet som studeres.

1.3 Egen erfaring og forskningsinteresse

Min faglige bakgrunn bygger på sosialantropologisk og kommunikasjonsfaglig grunnutdanning. Jeg har de siste ti årene jobbet som kommunikasjonsrådgiver innenfor forsvarsrelatert virksomhet. Jeg er også pårørendekontakt i Forsvaret. Forsvarets pårørendekontakter er personell som støtter de pårørende når en ansatt i Forsvaret blir skadet eller dør som følge av tjenesten. Min interesse for barn som pårørende startet med bakgrunn i to forhold. Det ene var problemstillinger knyttet til barn som mister foreldre i utenlandstjeneste. Det andre var at jeg opplevde å få forespørsler fra barn, spesielt eldre barn, som ønsket informasjon og bilder i forbindelse med at foreldrene skulle delta i militære operasjoner i utlandet. Dette var en tendens jeg opplevde som økende, og jeg undret meg over hvorfor det var slik.

Aktiv informasjonsformidling overfor alle som berøres av statlig virksomhet er et viktig prinsipp innenfor statlig kommunikasjonsarbeid. Informasjon som gis fra statlige etater skal være målrettet og formidles på måter som er forståelige og tilpasset

berørte grupper³ behov (Fornyings- og administrasjonsdepartementet, 2009). For meg var det en tankevekker at jeg stod overfor en gruppe barn som var berørte av statlig virksomhet, i form av at foreldrene deres dro ut til krig- og konfliktområder på vegne av Norge. Samtidig var det en gruppe jeg ikke hadde forholdt meg noe særlig til i mitt informasjonsarbeid. Gjennom videre undersøkelser og samtaler med kolleger ble det tydelig for meg at her var det et behov som ikke var tilstrekkelig møtt. Det betød ikke nødvendigvis at barna var forsømte. Foreldre snakker selvsagt med sine barn i forbindelse med deployeringer. Forsvaret har satset mye på pårønderettet arbeid i de senere årene, og tiltak rettet mot barn og unge har fått økt prioritet. Gjennom Forsvarets direktiv for ivaretagelse av familier (Forsvarsstaben, 2009), Stortingsmelding nr. 34 (2008 – 2009) og Regjeringens påfølgende handlingsplan ”*I tjeneste for Norge*” (2011), er ivaretagelsen og anerkjennelsen av norske veteraner og deres familier styrket (Forsvarsstaben/FVA, 2013). Jeg var likevel usikker på hvordan jeg best kunne besvare henvendelsene fra barn og unge, og følte jeg hadde for liten kunnskap om denne målgruppens behov. Hva ønsket disse barna å få vite? Hvilke bilder formidler du til en 13-åring? Hva bør man si og ikke si? Hvorfor var det viktig for barna å komme i kontakt med Forsvaret? Kunne det ha sammenheng med endringer i Forsvarets virksomhet og langvarige operasjoner i Afghanistan? En forskningsinteresse var født. Dette måtte bli temaet for min masteroppgave.

1.4 Oppgavens oppbygging

De tolkninger og resultater som presenteres i studien må forstås med bakgrunn i sin kontekstuelle opprinnelse. Jeg vil derfor i det følgende gi en oversikt over sentrale begreper og kontekstuelle forhold. Jeg vil også redegjøre for eksisterende kunnskapsgrunnlag som er relevant i forhold til studiens problemstilling. Deretter følger et kapittel om metodologisk tilnærming og analyse, før jeg går videre med presentasjon og diskusjon av studiens funn. Helt til slutt gis en oppsummerende konklusjon inklusive betraktninger rundt implikasjoner for videre arbeid og forskning.

---

³ Berørte grupper er ”alle individer og grupper som en organisasjon har mål eller konsekvenser for - og omvendt; alle som har mål og konsekvenser for organisasjonen.” (Ihlen og Robstad, 2004)

2 Nye utfordringer for fredsnasjonen? – om faglig kontekst og teorigrunnlag

I dette kapittelet redegjør jeg for sentrale kontekstuelle forhold og teoretiske perspektiver som kan hjelpe oss i forståelsen av barn og unges opplevelser relatert til at foreldre deltar i internasjonale militære operasjoner. Jeg starter med en innføring til sikkerhetspolitiske forhold og hva som ligger i begrepene deployering og barn med forsvarstilknytning. Deretter følger en oversikt over eksisterende kunnskap på feltet. Avslutningsvis redegjøres det for relevante teoretiske perspektiver.

2.1 Rammen rundt – om kontekstuelle forhold og begreper

Den norske krigsinnsatsen under andre verdenskrig markerte et veiskille for norsk sikkerhetspolitikk i det nøytralitetspolitikken ble erstattet av økt fokus på forsvarsallianser og internasjonalt samarbeid (St. mld. Nr. 34 2008 – 2009, s. 14). I tiden fra andre verdenskrig og frem til i dag har over 100 000 norske soldater bidratt i nær 100 operasjoner⁴ i vel 40 land (Forsvaret, 2012). Norsk deltakelse i militære utenlandsoperasjoner⁵ forankres i folkeretten og er primært aktuelt innenfor rammen av FN, NATO eller EU. Folkerettslig forankring krever mandat fra FNs sikkerhetsråd, i henhold til FN-pakten, eller samtykke fra konfliktpartene eller den internasjonalt anerkjente regjeringen i den stat hvor operasjonen foregår. Operasjoner kan også hjemles i folkerettens regler om rett til individuelt eller kollektivt selvforsvar etter FN-paktens artikkel 51 (St. mld. Nr. 34, 2008 – 2009; FN, 1945).

Fredsbevarende operasjoner preget i stor grad Norges internasjonale militære innsatser frem til slutten av 90-tallet. Tradisjonelt har fredsbevarende operasjoner hatt et mandat med referanse til FN-paktens kapittel VI, som innebærer at makt i utgangspunktet kun kan brukes i selvforsvar. Den utenrikspolitiske retorikken har søkt

---

⁴ En militær operasjon er en serie stridsaktiviteter, forflytninger eller andre handlinger som har til hensikt å nå en definert målsetting. En militær operasjon kan gjennomføres både med og uten væpnet innsats (Forsvarets fellesoperastive doktrine. Forsvaret, 2007).

⁵ Med utenlandsoperasjoner menes i denne sammenheng militære operasjoner i utlandet hvor Norge deltar innenfor rammen av NATO, EU eller FN. I oppgaven intervjues barn hvor foreldre blant annet har bidratt til operasjoner i Afghanistan gjennom International Security Assistance Force (ISAF). Engasjementsreglene for ISAF innebærer at soldatene som drar ut er bevæpnet. Det innebærer videre at norske soldater som returnerer fra Afghanistan, avhengig av oppdragets art og innhold, kan ha deltatt i såkalt "skarpe" situasjoner som involverer bruk av våpenmakt.

å fremstille Norge som en fredsnasjon og tydelig aktør i rollen som megler og tilrettelegger i forbindelse med internasjonale konflikter (Edström, Lunde & Haaland Matlary, 2009). Dette skiller seg fra dagens kompliserte konfliktsituasjoner hvor freden i mange tilfeller må opprettes heller enn å beskyttes. Slik maktbruk er hjemlet i FN-paktens kapittel VII. Fredsopprettende militære innsatser krever gjerne økt maktanvendelse og skarpe situasjoner kan oppstå. Dette ser vi eksempelvis i forbindelse med Norges deltakelse i senere tids operasjoner som International Security Assistance Force (ISAF) i Afghanistan. Norske soldater har riktignok vært i strid i flere operasjoner, men de mest omfattende kampene i nyere tid har foregått i Afghanistan. Norge har bidratt i Afghanistan siden 2001 og har til sammen mistet ti soldater som følge av kamphandlinger der. Slik sett kan det argumenteres for at engasjementet i Afghanistan har vært forskjellig fra andre operasjoner Norge har deltatt i de senere tiår. I dette ligger det at konflikten har vært langvarig og intens, med økt innslag av bakkekrig og terrorbaserte virkemidler som bakholdsangrep, veibomber og selvmordsangrep, samt forholdsvis større menneskelige tap (www.forsvaret.no; FSAN, 2012). Kapittel VII-operasjoner kan innebære større og andre behov for ivaretagelse og beskyttelse av militære avdelinger og den enkelte soldat enn tilfellet er ved kapittel VI-operasjoner (St. mld. Nr. 34, 2008 – 2009). Et sentralt spørsmål er om denne type innsatser også fordrer økt ivaretagelse av soldatenes pårørende, og om barnas behov i dag kommer tydeligere frem som følge av økt press på familiene? Økt kompleksitet og usikkerhet, massiv mediedekning, samt langvarige og gjentatte deployeringer trekkes frem som forhold som i så måte krever forskningsmessig oppmerksomhet (Booth et. al., 2007). Kan det være slik at endringene i det internasjonale trusselbildet og bruken av det norske Forsvaret fører til nye utfordringer for fredsnasjonen?

Hva er et forsvarsbarn?

Begrepet ”forsvarsbarn” eller ”barn med forsvarstilknypning” brukes i denne oppgaven i betydningen barn under 18 år som har en eller begge foreldre ansatt innenfor nasjonale militære styrker. Barn med forsvarstilknypning betegnes som pårørende fordi foreldrenes arbeid berører dem på ulike måter. Det kan for eksempel dreie seg om langvarig fravær i forbindelse med militære operasjoner, og at foreldrenes arbeid kan innebære risiko for fysisk eller psykisk sykdom, skade og i

verste fall død. I lovverket defineres pårørende barn som barn under 18 år som kan ha behov for informasjon og oppfølging når foreldre er psykisk syke, rusmiddelavhengige eller alvorlig somatisk syke eller skadde (Helsepersonelloven §10a). Dette kan, men vil ikke nødvendigvis, omfatte forsvarsbarn. Min begrepsbruk baserer jeg følgelig på Forsvarets familiedirektiv. Her defineres pårørende familie som den ansattes ektefelle/samboer/partner og eventuelle barn, samt foreldre, søsken og besteforeldre (Forsvarsstaben, 2009).

Bare i USA finnes nærmere to millioner barn hvor en eller begge foreldre tjenestegjør i Forsvaret (Blaisure, Saathoff, Pereia, Wadsworth & Dombro, 2012). Blant disse har om lag 800 000 hatt en forelder deployert til Afghanistan eller Irak (US Department of Defence, 2012). Det foreligger ikke nøyaktige tall for barn med forsvarstilknytning i Norge. Det vi vet er at i overkant av 7000 norske soldater har deltatt i operasjoner i Afghanistan. Blant disse har drøye 40 prosent ett eller flere barn (FSAN, 2012).

2.2 Deployering – hva innebærer det?

Definisjonsmessig betyr deployering en fysisk forflytning ved starten av et oppdrag, fra Norge til et operasjonsområde. Oppsettingsperiode betegner perioden før avreise, hvor styrken skal klargjøres. Her gjennomføres nødvendige forberedelser som sikkerhetsmessige- og medisinske klareringer, samt planlegging og nødvendig kompetanseheving i forhold til oppdrag og operasjonsområde. Oppsettingsperioden kan innebære at personellet på grunn av trening, øving og andre forberedelser er borte fra familien. Deretter følger tiden hvor styrken er ute og løser oppdraget, og personellet er fysisk borte fra hjemmet. Begrepet ”leave” brukes om den avtalefestede permisjon, med hjemreise, som gis underveis i oppdraget. Avviklingsperiode betegner tiden etter avsluttet oppdrag. Redeployering viser til den fysiske forflytningen fra operasjonsområdet og tilbake til Norge etter endt oppdrag (Forsvarets personellhåndbok, del E. Forsvarsstaben, 2010). Som en del av avviklingsperiodene foretas en såkalt ”mellomlanding” hvor personellet samles, debriefes og forberedes på hjemkomst til Norge. Utdeling av medaljer foregår etter hjemkomst. I de senere år har det blitt vanlig å dele ut medaljer under en høytidelig seremoni hvor soldatenes familier inviteres med (Forsvaret, 2013).

2.2.1 Om plikt og familiære hensyn

Med bakgrunn i omstillingen av det norske Forsvaret fra et mobiliseringsforsvar til moderne innsatsforsvar, er engasjement av det norske Forsvaret i krigshandlinger langt unna vårt eget nærområde blitt det normale. Selv om Forsvarets viktigste oppgave fortsatt er å forsvare land og folk mot angrep utenfra, baserer dette seg i dag på en annen trusselsituasjon enn tidligere. Innsatsforsvaret er følgelig et profesjonelt og effektivt verktøy for norske politiske målsettinger internasjonalt (Ingebrigtsen, 2011). Det er norske myndigheter som godkjenner og gir oppdrag om bruk av norske militære styrker i utenlandsoperasjoner. Både befal og vervede mannskaper er pliktige til å la seg disponere for tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Det samme gjelder tilsatt sivilt personell som tilhører bestemte kategorier fastsatt av Forsvarsdepartementet (Forsvarspersonelloven § 11). Min erfaring er at det som oftest er rom for frivillighet og familiemessige vurderinger. Samtidig forventes det at personellet bidrar til at ansvaret fordeles rettferdig. Erfaring fra operasjoner i utlandet kan ha betydning for karrieremessig utvikling. I en undersøkelse blant befal og deres partnere, uttrykker et stort flertall at internasjonal erfaring gir økt status og at det er i internasjonale operasjoner man får vist sine militære ferdigheter (Heen, 2011).

Forsvaret skal i henhold til lovverket tilstrebe å gi personellet forutsigbarhet med hensyn til tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Dette gjelder både med tanke på utsendelse og varighet. Perioden for sammenhengende tjenestegjøring i en internasjonal operasjon skal normalt ikke overstige seks måneder. Så sant den operative situasjonen tillater det, gis personellet en to ukers permisjon med hjemreise til Norge per tredje måned ute (Forsvarsdepartementet, 2012). På tross av gode intensjoner om planlegging og forutsigbarhet, er det likevel slik at Forsvaret er til for å håndtere kriser og krig, hvilket i seg selv innebærer stor grad av uforutsigbarhet. Hvor lang en deployeringsperiode er og hvordan den konkret forløper vil derfor variere ut fra oppdragets art og sammensetting. Sammensetting av personell varierer også. Bidragene kan eksempelvis bestå av større avdelinger eller enkeltmennesker i ulike former for observatørstillinger. Et oppdrag kan være kortvarig, brått og uforutsett, som vi eksempelvis opplevde det under gisselsituasjonen i In Amenas i 2013. Det kan også være langvarig og planlagt over tid, som eksempelvis i

forbindelse med Norges over ti år lange engasjement i Afghanistan. Det er derfor ikke mulig å gi en entydig beskrivelse av hvordan en deployering vil arte seg.

2.2.2 Deployeringssirkelen

I oppgaven bruker jeg begrepet ”deployeringsperiode” i omtalen av den tiden barna berøres av at foreldre drar ut i internasjonale oppdrag. I litteraturen omtales deployeringsperioder ofte sirkulært og som bestående av ulike faser knyttet til tiden før, under og etter et oppdrag (Everson & Camp, 2011). Med de senere års langvarige konflikter, med stadige redeployeringer av personellet, har også tiden fram til ny deployering blitt en relevant del av deployeringssirkelen. Barn kan oppleve forskjellige følelsesmessige reaksjoner knyttet til de ulike periodene (Pincus, House, Christenson & Adler, 2001). Barns reaksjoner og håndtering av situasjonen de står overfor kan naturlig nok også variere med forhold som personlige og individuelle egenskaper, alder, erfaring, familiesituasjon, vennerelasjoner og tilgang på hjelp og støtte fra omgivelsene.

Den emosjonelle deployeringssirkelen er en modell som beskriver hvordan ulike emosjonelle reaksjoner kan arte seg relatert til tiden før, under og etter deployeringen av et nært familiemedlem. Modellen ble først introdusert som en beskrivelse av emosjonelle og atferdsmessige endringer blant ektefeller i den amerikanske marinen, og beskriver hvordan følelsesmessige reaksjoner varierer i forhold til syv stadier (Logan, 1987). Forventninger om savn og følelsesmessig tilbaketrekking er vanlig i tiden før utreise. Etter at partneren drar kan ektefellen oppleve emosjonell disorganisering i form av lettelse over å endelig være i gang, samtidig som man føler skyld for å være lettet over at ektefellen drar. Etter hvert vil dette stabilisere seg. Man blir vant til situasjonen, før man igjen kan begynne å føle på både glede og forventninger, men også stress og uro, i forkant av hjemkomst. I tiden etter hjemkomst må gjerne ekteskapelige relasjoner reforhandles, før paret igjen kan føle seg reintegrerte og komfortable i hverandres selskap (Logan, 1987; Blaisure et.al., 2012).

Selv om modellen opprinnelig ble utviklet for arbeid med partnere og ektefeller, har den blitt videreutviklet, brukt og vist seg funksjonell også i arbeidet med barn og unge

med forsvarstilknytning. Blant annet brukes den som utgangspunkt for foreldreveiledning i forhold til hvordan foreldre kan forberede og støtte sine barn gjennom deployeringens ulike faser. Forhold som å fremstå som trygge og omforente overfor barn, samt å planlegge godt for hvordan den hjemmeværende part skal kunne skaffe seg støtte og rom til å være til stede for barna underveis, trekkes frem som viktig (Pincus, et.al., 2001; Esposito-Smythers, Wolff & Lemmon, 2011). Modellen anvendt ut fra et familieperspektiv beskriver strukturelle utfordringer og endringer familier kan oppleve i forbindelse med deployering, samt mulige følelsesmessige og emosjonelle reaksjoner som kan oppstå i løpet av de ulike fasene av deployeringen (Pincus et. al., 2001). Også barn kan reagere med tilbaketrekking og uro i forkant av en deployering, forvirring og vanskeligheter med å tilpasse seg i begynnelsen av deployeringsperioden og deretter falle mer til ro når de blir vant til situasjonen. De samme følelser av forventninger og uro knyttet til hjemkomst, samt behov for å reetablere relasjoner i etterkant av hjemkomst kan være relevante også i forhold til barn (Esposito-Smythers et. al., 2011). Følelsene som beskrives i modellen må imidlertid ses på som mulige reaksjoner og vil trolig variere fra person til person, samt i relasjon til hvordan forskjellige oppdrag arter seg. Modellen er heller ikke forsket på i den grad at den kan kalles evidensbasert (Blaisure et. al., 2012). Jeg mener likevel at den er relevant å bruke som et strukturelt utgangspunkt, for å se på hvordan norske barn og unge beskriver følelsesmessige reaksjoner knyttet til ulike faser av foreldrenes deployering. Modellens struktur er følgelig lagt til grunn både i analysen og i påfølgende redegjørelse og diskusjon av studiens resultater.

2.3 Hva vet vi om forsvarsbarna? – om aktuell forskning på feltet

Som en del av forberedelsene til studien gjorde jeg søk i faglige databaser, og leste meg opp på norsk og internasjonal litteratur på feltet (vedlegg 9). Gjennomgangen viste at forskning på barn og familier med forsvarstilknytning er et begrenset felt i skandinavisk sammenheng. Det finnes studier som indirekte omhandler barnas situasjon i form av at de fokuserer på forhold som parrelasjoner og foreldresystem. Foreldre rapporterer gjerne om reaksjoner hos barna i forbindelse med deployeringer. Med hensyn til sosiologiske perspektiver foreligger det lite forskning på familier med forsvarstilknytning, og nærmest ingenting som direkte relaterer seg til barn. I det følgende vil jeg gjengi de deler av kunnskapsgrunnlaget som jeg mener er relevant for

denne studiens problemstilling.

2.3.1 Barnas egne erfaringer og opplevelser

Som nevnt er det gjort lite forskning som inkluderer barns egne perspektiver på at foreldrene deltar i internasjonale, militære operasjoner. Det finnes enkelte amerikanske studier som bruker barn som primærkilder, og følgelig kan være interessante som sammenligningsgrunnlag for min undersøkelse. Blant annet er det gjort undersøkelser av ungdommers opplevelser av foreldres deployering gjennom kvalitative gruppeintervjuer med barn i alderen 12 til 18 år (Huebner, Mancini, Wilcox, Gras & Grass, 2007). Studien tar utgangspunkt i Boss (1999, 2006, 2007) teorier om ”ambiguous loss”. Det vil si en form for emosjonelt stress som barn med forsvarstilknytning kan være utsatt for. Kort forklart handler det om at barnet opplever en form for uavklart tap av forelderen i forbindelse med deployeringer. Selv om forelderen er borte og barnet føler på usikkerhet og savn, er ikke tapet permanent slik det for eksempel vil være ved et dødsfall. Som oftest er forelderen mentalt til stede for barnet gjennom at vedkommende holder kontakten og barnet vet at han eller hun skal komme tilbake en dag. Denne formen for uavklart tap kan også forekomme i perioden før forelderen reiser ut gjennom at vedkommende er fysisk til stede men mentalt fraværende fordi de primært har fokus på det kommende oppdraget. I følge Boss (2009) kan dette være skadelig dersom det tvetydige og usikre ved at tapet fører til at sorgprosessen blokkeres, og man derfor ikke klarer å håndtere situasjonen på en god måte. Huebner et. al (2007) bruker teorien for å undersøke hvordan ungdommer uttrykker seg om usikkerhet og tap relatert til foreldrenes deployering. Studien har følgelig et risikorelatert utgangspunkt, men tar også høyde for resiliensfremmende faktorer i tråd med Boss sin teori (Boss, 2009). Studien viser at få av ungdommene uttrykte seg i positive termer om foreldrenes deployering, og at ungdommene opplevde en rekke reaksjoner knyttet til usikkerhet rundt meningen med deployeringen og hvordan den ville påvirke dem. Usikkerhet om egen rolle i familiesystemet når relasjoner endres, parentifisering og økt ansvar, samt vansker med å reintegrere den deployerte forelderen når vedkommende kom hjem ble trukket frem som belastende. I mange tilfeller opplevdes reintegreringen av forelderen som vanskeligere enn selve fraværet. Enkelte viste tegn til depresjon og mange bekymret seg for foreldrenes sikkerhet. Emosjonelle reaksjoner i form av intensivering av

følelser, følelsesutbrudd og økt følelse av omsorgsansvar for mor og søsken forekom også. Mange opplevde konflikt mellom følelser av stolthet og å være urolige. De uttrykte også følelser knyttet til tap i form av å miste en viktig støtteperson i hverdagen. Studien konkluderer med at teorien rundt ”ambiguous loss” er egnet i forståelsen av hvordan ungdommer opplever deployeringer av foreldre (Huebner et.al, 2007). Også Chandra et.al, (2011) inkluderer barn som primærkilder. Ungdommer mellom 11 og 17 ble intervjuet over en periode på ett år, totalt tre intervjuer per barn. I tillegg ble hjemmeværende foreldre intervjuet. Ungdommene gav uttrykk for emosjonelle problemer og at de følte seg urolige (anxiety symptoms) når foreldrene var deployert. Sosialt, akademisk og med tanke på atferdsproblemer uttrykte ikke ungdommene signifikante forhøyede verdier. Men mange sa at de opplevde det som belastende å måtte klare seg uten den deployerte forelderen, samt å hjelpe den hjemmeværende forelderen med å klare seg uten den deployerte partneren. Nær halvparten opplevde det som belastende at de ikke møtte tilstrekkelig forståelse fra samfunnet rundt seg. 54 prosent uttrykte at de syntes det var vanskelig å reetablere familierelasjoner i etterkant av deployering, og 47 prosent bekymret seg for neste deployering i tiden etter hjemkomst. Aranda, Middleton, Flake & Davis (2011) har sett på psykososiale effekter av deployering. Også denne undersøkelsen inkluderer både foreldre og barn med deployerte familiemedlemmer som primærkilder. Både barna og foreldrene rapporterer her om høyere forekomst av psykososiale og atferdsmessige vansker sammenlignet med dem som ikke hadde deployerte partnere eller foreldre. Ungdommene rapporterte om flere skoleproblemer enn hva deres foreldre gjorde, men ellers var det i stor grad samsvar mellom foreldrenes og barnas rapportering, hvilket er en styrke i vurderingen av funnenes legitimitet. I sum viser studiene at barna selv gir uttrykk for at deployeringer av foreldrene oppleves belastende, og kan ha negative konsekvenser for dem i hverdagen. Studiene tar i stor grad utgangspunkt i risikoperspektiver, hvilket kan ha betydning for resultatene, men det benyttes også kvalitative metoder hvor barna har fått uttrykke seg friere og hvor også følelser som stolthet og mestring kommer til uttrykk.

I skandinavisk sammenheng er denne studien den første som inkluderer norske barns perspektiver på deployering av foreldre. Det pågår parallellt en svensk studie; ”När en anhörig går ut i krig: Utforskande av sociala konsekvenser och utveckling av det

sociala stödet – före, under, efter och sèn” i regi av Høgskolan i Kristianstad og den svenske Försvarsmakten. Studien er kvalitativ og legger vekt på barnas situasjon og perspektiver. Totalt deltar 116 veteraner og pårørende i studien, hvorav 22 barn. 16 mindreårige barn er intervjuet om sine erfaringer. Studiens funn er foreløpig ikke publisert, men preliminare funn tyder på at også svenske barn påvirkes av foreldrenes spesielle arbeidssituasjon og opplever deployeringer av foreldre som belastende (Olsson, 2014).

2.3.2 Livet i den militære familien

Selv om barn i dagens moderne samfunn kan sies å vokse opp innenfor en kontekst med vekt på individualitet, barns subjektive verdi og økt fokus på barns rettigheter og bidrag som selvstendige sosiale aktører i samfunnet, er det fremdeles slik at familien danner en viktig ramme rundt barns oppvekst og sosialisering (Dencik, Schultz Jørgensen & Sommer, 2008). Hvordan livet i familier hvor en eller begge foreldre jobber innenfor det militære arter seg, både internt i familien og i samspill med omgivelsene rundt, kan følgelig være en egnet innfallsvinkel for å forstå forsvarsbarnas situasjon og opplevelser når foreldrene deployeres til utenlandsoperasjoner. Det foreligger fra tiden etter andre verdenskrig og frem til i dag en del forskning som fokuserer på barnefamilier med forsvarstilknytning. Mye tar utgangspunkt i amerikanske forhold og omhandler forsvarsbarna som gruppe; gjerne beskrevet med begrepet ”military brats” (Blaisure et. al., 2012; Wertsch, 1991). Tilnærmingene preges av hvordan denne gruppen av barn utsettes for belastninger som flytting og rotløshet, samt hva dette gjør med dem i et utviklingsperspektiv. Det foreligger også studier som tar utgangspunkt i kulturpsykologiske perspektiver og beskriver hvordan familier med forsvarstilknytning ofte lever tett på hverandre i garnisonspregede miljøer, hvor individene og de kulturelle og sosiale kontekster de inngår i beskrives å påvirke hverandre i form av at normer og forventninger fra det militære systemet også preger soldatenes familier (Wertsch, 1991; Blaisure et. al., 2012). Foreldrenes oppdragelsesatferd beskrives ofte som autoritær, og barnas atferd anses å kunne påvirke foreldrenes karrieremuligheter. Slike forhold settes gjerne i sammenheng med foreldrekonflikter og økt familiestress. Familiene forventes å tåle de påkjenninger militærlivet krever og familielivets eventuelle utfordringer skjules bak en tilsynelatende perfekt fasade. Wertsch (1991) går langt i å hevde at det

militære systemet nærmest legger premissene for hvordan relasjonelle strukturer skapes i militære familier, med far som den autoritære generalen på toppen, mor som hans nestkommanderende og søsken i aldersmessige rekkefølge som henholdsvis underoffiserer eller håpløse nye rekrutter. Resiliensfaktorer (beskyttelsesfaktorer) adresseres i form av at det sosiale livet innenfor militære kontekster også kan bidra til tidlig korreksjon av problematferd hos så vel foreldre som barn (Wiens & Boss, 2006; Blaisure et. al., 2012). Forhold som militær familieidentitet og sosial støtte anses som betydelige resiliensfaktorer (Chapin, 2011; Cozza, 2011; Huebner et. al., 2007; Moelker, Andres & Poot, 2006.) Forhold som beskrives å hjelpe familiene og barna til å håndtere deployeringer på en god måte er blant annet tilstrekkelig tilgang på helsetjenester, samt forebyggende og støttende systemer rettet mot militære familier (Chandra et. al., 2011; Mac Dermind, Samper, Schwartz, Nishida og Nyaronga, 2008).

Som nevnt innledningsvis kan ikke amerikansk og annen internasjonal forskning nødvendigvis overføres til norsk kontekst. Det er stor forskjell på hvordan deployeringer arter seg innenfor ulike kulturelle og samfunnsmessige kontekster, og derav også hvilke konsekvenser de får. I sammenligninger mellom norske og amerikanske forhold er det et vesentlig poeng at vi baserer oss på svært forskjellige velferdssystemer. Mens Norge har et system basert på omfordeling og universelle ytelser, har man i USA et system hvor tilknytning til arbeidslivet og medfølgende forsikringsordninger har større betydning for tilgangen til velferdstjenester og utdanning (Fasting, Doksheim & Vatnøy, 2011; Esping-Andersen, 1990). Dette kan ha betydning for hvem som rekrutteres inn, all den tid militærtjeneste kan være en vei å komme seg ut av fattigdom og få utdanning. Det kan også tenkes å ha betydning for i hvilken grad familiene ”holder ut” og innfinner seg med de påkjenninger deres militære tilknytning innebærer. På den annen side er trolig samfunnets anerkjennelse og tilgangen på støtte fra frivillige organisasjoner lavere i Norge enn innenfor den nokså patriotiske amerikanske kulturen. En annen sentral forskjell knytter seg til lengde på deployeringsperiodene. Det er ikke uvanlig at amerikanske soldater er ute sammenhengende i perioder på 12-18 måneder, hvilket er to til tre ganger lenger enn de norske som også får permisjon underveis. Det er heller ikke mulig å sammenligne sosiokulturelle forhold direkte. Familiene Wertsch (1991) beskriver er bosatt inne på

militære baser. Barna går på militære skoler og benytter militære helsetjenester. Butikker og sosiale tilbud finnes på basen og omgangskretsen preges naturlig nok også av at man omgås andre militære familier. I praksis har kan mange av forsvarsfamiliene i USA nærmest leve sitt hverdagsliv uten å forlate det militære området. Dette kan på ingen måte sammenlignes med hvordan norske familier med forsvarstilknytning lever.

Forsvarsfamiliene i skandinavisk kontekst

I de senere år har det vært en økende forskningsmessig satsing og interesse knyttet til skandinaviske familier med forsvarstilknytning, og hvordan kombinasjonen av soldatyrket og familieliv arter seg. Mye av bakgrunnen for at Forsvaret i de senere år har hatt økende fokus på familiepolitikk er knyttet til behovet for å rekruttere og beholde kompetanse. Undersøkelser viser at hensynet til familien er viktig for personellens avgjørelser for å fortsette i Forsvaret eller ikke (Heen & Halrynjo, 2006; Heen, 2011). Familie- og pårørenderettet arbeid er også viktig av operative hensyn. Soldater som skal løse krevende og farlige oppdrag må være fokuserte og bør ikke ha ”tankene sine hjemme” på grunn av familiære problemer eller konflikter.

Fra studier på voksne vet vi at deployering til internasjonale operasjoner er noe som påvirker familie og samliv (Berg, 2009; Knutsen, 2011; Svendsen, 2009). Både ansatte i Forsvaret og deres partnere beskriver at usikkerhet og fravær i forbindelse med deployeringer medfører belastninger for familien (Knutsen, 2011; Heen & Halrynjo, 2006; Heen, 2011). Soldater uttrykker at fraværet og tankene på dem som er igjen hjemme er noe av det mest belastende ved å deployere til utlandet. I en tversnittstudie fra 2012, som inkluderer militært personell som hadde tjenestegjort i Afghanistan i perioden 2001 til 2011 (Afghanistanundersøkelsen), sier 59 prosent av de spurte at de opplevde det som belastende å være borte fra familien. Om lag én av tre opplevde at situasjonen hjemme, som for eksempel sykdom, barns reaksjoner, konflikter og alvorlige hendelser, ble en belastning mens de var i Afghanistan. Nær halvparten opplevde det som belastende at familien bekymret seg for dem mens de var ute, og 67 prosent opplyste om at familien ikke ønsket at de skulle dra. Samtidig uttrykte 66 prosent at familien var stolt over tjenesten i Afghanistan og totalt 80 prosent opplevde aktiv støtte fra familien (FSAN, 2012). Støtten fra dem hjemme er

følgelig viktig, men innebærer også at det stilles store krav til forsvarsansattes partnere. Å være alene om å takle både egne og barnas emosjonelle reaksjoner, samtidig som man skal ivareta hele foreldreansvaret og egen karriere hjemme, oppleves av mange som utfordrende. Foreldre opplever det også som vanskelig å vite hvor mye de skal si til barna om risiko relatert til oppdraget (Knutsen, 2011). I en dansk undersøkelse kommer det frem at partnere med barn er mer kritiske til deployering enn partnere uten barn (Veterancentret, 2011). Undersøkelsen peker videre på at de fleste henvendelser fra familier til militærpsykologisk avdeling innenfor det danske Forsvaret omhandler spørsmål knyttet til håndtering av barns reaksjoner i forbindelse med deployering.

Forholdet mellom foreldrene

Det er naturlig å anta at barnas opplevelser og erfaringer vil ha sammenheng med foreldrenes evne til å opptre som trygge omsorgspersoner overfor barna. Videre, at dersom deployering fører til konflikter i familien og i forholdet mellom foreldrene, vil det kunne få negative konsekvenser for barna. Å få parforholdet til å fungere underveis, og ikke minst å få det tilbake til normalsituasjonen etter en deployering, kan være utfordrende og innebære skuffelser og brutte forventninger hos begge parter. Dette fremkommer både gjennom norske og utenlandske studier (Knutsen, 2011; Ulstein Solheim, 2009; Blaisure et. al., 2012; Logan, 1987; Pincus et.al., 2001). Slike forhold kan føre til konflikter mellom foreldrene som igjen går ut over barna. Det finnes undersøkelser som viser at deployeringer kan ha sammenheng med skilsmisse. I tallgrunlaget fra Afghanistanundersøkelsen kommer det frem at totalt 743 veteraner har opplevd samlivsbrudd under eller etter avsluttet tjeneste i Afghanistan. Det utgjør 18,5 prosent av utvalget i undersøkelsen. Tidligere undersøkelser har påvist sammenheng mellom antall deployeringer og økt skilsmissemfrekvens (Heen & Halrynjo, 2006; Heen, 2011). Undersøkelser viser også at skilsmissestatistikken ligger høyere enn for befolkningen ellers (Heen & Halrynjo, 2006; Brevik & Skjeret, 2004). Det er imidlertid knyttet en viss usikkerhet til tallene ettersom de ikke sier noe om årsakene for å deployere. Det kan tenkes at eksisterende familiære konflikter kan føre til et ønske om å reise ut. Det finnes også forskning som viser at parrelasjoner styrkes av å gjennomgå en deployering (Wauters, 1997). Hva gjelder norske Afghanistanveteraner kan det se ut til at de fleste klarer seg godt og at flertallet ikke

har opplevd negative endringer i familielivet (FSAN, 2012). I norsk kontekst er det også rimelig å anta at måten soldater rekrutteres på, gjennom omfattende seleksjonsprosesser hvor både psykiske og fysiske kriterier inngår, kan virke beskyttende. Men det foreligger ikke tilstrekkelig forskningsbasert kunnskap til å kunne si mer om eventuelle positive effekter for barna. Generelt er det, både nasjonalt og internasjonalt, risikopregede perspektiver som dominerer kunnskapsgrunnlaget.

2.3.3 Hva gjør det med dem? – forsvarsbarna i et risikoperspektiv

I kjølvannet av terrorangrepet mot USA 11. september 2001, med påfølgende ”krig mot terror” og langvarige operasjoner i Afghanistan og Irak, har det i løpet av siste tiår oppstått en økende forskningsmessig interesse for å studere psykososiale konsekvenser av deployeringer. Herunder hvordan barns utvikling og atferd påvirkes av at foreldre deployeres. Barn med militær tilknytning anses i den sammenheng ofte som risikoutsatte. Dette begrunnes blant annet med bakgrunn i foreldrenes fravær i forbindelse med deployering til konfliktområder, samt mulighetene for skade, sykdom og død i tjenesten (Cozza, Chun & Polo, 2005).

Langvarig fravær og tilknytning

I tilfeller hvor en forelder drar ut i konfliktområder opplever barna lange fraværperioder hvor tilgjengeligheten til den ene forelderen reduseres og hvor strukturene i familien endres. Atskillelsen representerer et brudd med faste, vante rammer i barnets daglige omgivelser. Familiesystemet slik barnet kjenner det forandrer seg og barnet kan reagere på ulike måter for å tilpasse seg forandringene. Innenfor amerikansk forskning foreligger det flere studier som påviser ulike former for psykososiale problemer og atferdsproblematikk blant barn og unge med deployerte foreldre. Atferdsproblematikk og usikre tilknytningsmønstre forekommer både under og etter deployering (Barker & Berry, 2009). Videre er det påvist forhøyet stressnivå og økning i mentale, emosjonelle og atferdsmessige problemer blant barn med deployerte foreldre (Mansfield, Kaufmann, Engel & Gaynes, 2011; White et.al., 2011; Middleton, Flake & Davis, 2011; Lester et.al., 2010). Reaksjoner hos barna antas å ha sammenheng med psykologisk stress både hos hjemmeværende forelder og forelderen som reiser ut (Lester et.al., 2010; White et.al., 2011). Lengde og hyppighet på deployeringene anses også som mulige faktorer som kan ha sammenheng med negative reaksjoner hos barna (Chandra, Lara-Cinisomo, Jaycox,

Tanielian, Burns & Ruder, 2009). Det foreligger forskning som taler for at deployering av foreldre kan påvirke barnas skolearbeid og akademisk fungering negativt, men dette er svært usikre funn og påkrever ytterligere studier (Chandra, Martin, Hawkins & Richardson, 2010). I forhold til ungdommer er sentrale aspekter ofte knyttet til økt stressnivå som følge av at de er gamle nok til å forstå at foreldrene utsettes for fare. Det er også stilt spørsmål ved om ungdom i større grad utviser risikofylt atferd som følge av manglende grensesetting under foreldres deployering (Blaine Everson, Herzog & Leigh, 2011).

Det foreligger altså indikasjoner på at fraværet en deployering innebærer kan gi økt risiko for atferdsmessige og psykososiale problemer for barna som berøres. Samtidig er dette kunnskap som må leses med et kritisk blikk, da det også finnes en god del forskning som peker i retning av at militære familier og barn generelt klarer seg godt sammenlignet med sivile grupper (Willerton, Mac Dermind Wadsworth & Riggs, 2011; Cozza et. al., 2005; Blaisure et.al., 2012). Selv om forhøyet stressnivå og depressive symptomer er vanlig blant barn med deployerte foreldre, når det ikke nødvendigvis patologiske nivåer hos ellers friske barn (Jensen, Martin & Watanbe, 1996). At barn reagerer på langvarig fravær av en forelder er ikke unormalt, fortrinnsvis kan det også tolkes positivt i forståelsen av at det tyder på trygge og kjærlige tilknytningsrelasjoner til den som drar ut. Det er også stor usikkerhet knyttet til årsakssammenhenger. Blant annet er det vanskelig å si om problemene primært skyldes deployeringen eller om denne kommer som en utløsende eller medvirkende faktor i relasjon til andre forhold barna eller familiene sliter med. Den mest signifikante sammenhengen innenfor eksisterende forskning synes å være at barnas håndtering av situasjonen har sammenheng med foreldrenes, og særlig den hjemmeværende omsorgspersonens, evne til å være til stede for barnet og regulere egne følelser (White et. al., 2011). Dette er forhold som samsvarer med kjent kunnskap innenfor generell tilknytningsteoretisk og utviklingspsykologisk forskning (Brantzæg, Smith & Torsteinson, 2011)

Skade, sykdom og død

Hva gjelder risikoforhold som ettervirkninger hos foreldre relatert til traumatiske opplevelser i krigsområder, herunder fysisk eller psykisk sykdom og skade, finnes det enkelte internasjonale studier av hvordan dette kan påvirke barn, familier og parforhold,

men her er det behov for mer forskning. Risiko knyttes her til hvordan slike forhold, direkte eller indirekte, kan bidra til å redusere barnas tilgang på den viktige utviklingsstøtten fra foreldrene. Sekundær traumatisering i form av at foreldre overfører egne krigstraumer til barna, problemer i parforholdet, misbruk og barnemishandling, trekkes også frem som viktige områder for videre forskning (Willerton et. al., 2011). Et viktig forhold i forståelsen av eksisterende forskning er det faktum at 2,5 millioner amerikanske soldater har kjempet i Afghanistan og Irak siden 2001 og over 5000 er drept i kamp. 19 000 amerikanske barn har følgelig opplevd at en forelder har blitt skadet i kamp, og 2200 har mistet foreldre i en av disse konfliktsonene (Maholmes, 2012; US Department of Defence, 2014). Studier viser forekomster av mentale plager og symptomer opp mot 20-25 prosent blant Afghanistan og Irak-veteraner (Ramchand, Schell, Karney, Osilla, Burns & Caldarone, 2010; Milliken, Auchterlonie & Hoge, 2007). Til sammenligning er ti norske soldater drept som følge av kamphandlinger i Afghanistan og 19 er registrert med traumer (FSAN, 2013).

Hva gjelder psykisk sykdom blant krigsveteraner vil man kunne anta at soldater som er selekterte, trent og forberedt på å løse tøffe oppdrag, vil ha lavere forekomst av psykiske lidelser enn befolkningen ellers. På den annen side kan soldater utsettes for ekstreme påkjenninger i strid, hvilket muligens gjør dem mer utsatte for psykiske lidelser enn normalbefolkningen (FSAN, 2012). I undersøkelsen av norske afghanistanveteraner fra 2012 svarer rundt 70 prosent at de ikke har hatt psykiske helseplager som følge av tjenesten, 20 prosent svarer i liten grad og vel 7 prosent svarer i noen grad eller høyere (FSAN, 2012). I forhold til posttraumatisk stress (PTSD) viser undersøkelsen en sannsynlig forekomst av PTSD på 1,4 prosent blant norske afghanistanveteraner. 6,7 prosent hadde moderate stressplager eller partiell PTSD (FSAN, 2012). Samtidig sier 39,4 prosent at de føler seg psykisk sterkere etter tjenesten (FSAN, 2012). Relatert til forhold som sekundær traumatisering og tøffe opplevelser i krig sier 45 prosent av respondentene i Afghanistanundersøkelsen at de en eller flere ganger har opplevd å bli angrepet av fienden, 21 prosent har en eller flere ganger opplevd situasjoner hvor de har trodd at de skulle dø. Det er ikke gjort undersøkelser som ser på sammenhenger relatert til reaksjoner hos de norske afghanistansveteranenes barn. Det er likevel rimelig å anta at det faktum at norske afghanistanveteraner generelt sett klarer seg godt, kan ha

betydning for hvordan deres familier og barn håndterer situasjonen rundt en deployering.

Barnemishandling

Om barn i militære familier har økt risiko for mishandling kan tenkes relatert til skade, sykdom, misbruk og traumer som følger av foreldrenes krigserfaringer (Rentz, Marshall, Loomis, Casteel, Martin & Gibbs, 2007; Gibbs, Martin, Kupper & Johnson, 2007).

Innenfor eksisterende forskning er det imidlertid stressnivået for den forelderen som blir igjen hjemme som har vist seg mest utslagsgivende, i form av at hjemmeværende omsorgsperson selv er utsatt for så store belastninger som følge av deployeringen at vedkommende ikke klarer å møte barnas behov. Dette knyttes til omsorgssvikt i form av det Kvello (2010) omtaler som forsømmelse og vanskjøtsel ("neglect"), og som kan medføre svikt i barnets behov for stimulering, oppfølging og beskyttelse. Om tallene for omsorgssvikt er høyere enn i øvrig befolkning er imidlertid usikkert (Gibbs, Martin, Clinton-Sherrod, Hardison Walters & Johnson, 2011). Forskning viser også at militære familier ofte lever i miljøer som virker beskyttende mot mishandling og at forekomst av mishandling generelt ligger lavere enn i øvrig befolkning. Trolig er deployeringer heller en medvirkende faktor, enn en bakenforliggende årsak, til eventuell mishandling (Gibbs et.al., 2011). Ut fra min yrkesmessige erfaring er det lite som taler for at norske forsvarsbarn skulle være mer utsatt for mishandling enn andre barn, men dette er det ikke forsket på. Et forhold som er verdt å merke seg er at om lag 25 prosent av norske afghanistanveteraner har et forbruksmønster av alkohol som kan være i risikozonen for misbruk. Om dette også gjelder veteraner med barn sier ikke tallene noe om (FSAN, 2012).

2.3.4 Jobben er ingen privatsak - forsvarsfamilien i samfunnet

En annen innfallsvinkel i forståelsen av forsvarsbarnas situasjon er, som det også argumenteres for nødvendigheten av innenfor barneforskning generelt (Corsaro, 2011), å søke forståelse av barnas situasjon og opplevelser i strukturelle forhold utenfor individuelle og familiære kontekster. Som nevnt innledningsvis, er det et sentralt poeng innenfor moderne militær sosiologi at både måten moderne konflikter drives på, og hvordan dette arter seg i relasjon til det moderne samfunnet vi lever i, kan bidra til økt belastning for soldatenes barn og familier. Flere sosiologiske studier av forsvarsfamilier er etterspurt (Moelker, Andres & Poot, 2006). Dette gjelder både hvordan

samfunnsmessige forhold kan medføre belastninger for familiene, og hvordan støttende og forebyggende tiltak i forbindelse med deployeringer bør tilpasses det livet de moderne forsvarsfamiliene lever. Studier viser at støtten familiene tilbys fra det militære systemet anses som viktig, men at tilbudene som gis ikke nødvendigvis brukes av soldatenes pårørende eller ikke i tilstrekkelig grad oppleves å møte deres behov (Moelker et. al., 2006; Knutsen, 2011; Veterancentret, 2011). Dette knyttes opp mot samfunnsmessige forandringer som at samfunnet og familiene har blitt mer åpne, samt endring fra kollektivistiske til mer individualistisk orienterte samfunnsformer. Funnene peker mot at sosial støtte til militære familier kan genereres på mer effektive og tilpassede måter, gjennom økt kunnskap om sammenhengene mellom hvordan familier lever i dagens moderne samfunn og hvilke former for støtte som kan fungere og bidra til å redusere konflikter mellom det militære og det familiære systemet. I fortsettelsen av hvordan militært familieliv og relasjoner utarter seg innenfor moderne samfunn, er det et relevant poeng at forsvarsbarna kan befinne seg i en situasjon hvor deres privatliv påvirkes av globale og samfunnsmessige forhold.

I norsk sammenheng er nasjonens deltakelse i internasjonale operasjoner et omstridt tema som diskuteres hyppig i offentlig og politisk debatt. Voksne pårørende til soldater uttrykker at det kan oppleves belastende for dem, når mange har meninger om Forsvarets innsats og personellet som jobber der. Enkelte føler at de blir satt i en posisjon hvor de må forsvare sin partners yrkesvalg. Flere peker på at de opplever det som om det i samfunnet generelt er lav kunnskap om Forsvaret og Forsvarets oppgaver, hvilket gjør det vanskelig å få forståelse fra omgivelser og nettverk (Knutsen, 2011). Anerkjennelse fra samfunnet og det offisielle politiske miljøet betegnes som viktig både for soldatene og deres pårørende (Knutsen, 2011; Veterancentret, 2011; Forsvaret, 2013). Blant deltakerne i Afghanistanundersøkelsen opplevde 35 prosent at innsatsen deres ikke ble anerkjent av det politiske miljø, og 46 prosent opplevde fravær av anerkjennelse i media og den generelle samfunnsdebatten. Det er relevant å stille spørsmål ved om også barn opplever å måtte ”stå til ansvar” for å forklare forelderens deployering, og om samfunnets anerkjennelse er viktig for dem. Det samme gjelder deployeringens eventuelle påvirkning av vennerelasjoner. Foreldre forteller at barn, og spesielt ungdom, påvirkes av media og samfunnsdebatt. Dette er forhold som skaper bekymring hos foreldrene i form av usikkerhet rundt hva barna faktisk får med seg av

debattene rundt Norges deltakelse i militære operasjoner i utlandet, samt om dette bidrar til å skape frykt hos barna (Knutsen, 2011).

Barn og barndom påvirkes av de samme sosiale krefter og endringer som øvrige deler av samfunnet (Fauske & Øia, 2010; Corsaro, 2011). Både den generelle samfunnsdebatten og det sterke mediefokuset i dagens moderne samfunn kan følgelig også ha betydning for barnas erfaringer og opplevelser. Trusselbildet har, som nevnt, endret seg til en situasjon hvor terror og politisk motivert vold antas å være de største truslene mot Norge og norske interesser (PST, 2014). Ulike grupperinger benytter ukonvensjonelle virkemidler, forholder seg i liten grad til folkerettslige regler og oppfordrer til bruk av metoder som skaper sjokk og frykt i befolkningen. Konfliktene føles nærmere og litt billedlig sagt kan det like gjerne smelle her som der. Situasjonen preges av at det ofte er stor forskjell på partene i konflikten hva gjelder tilgang på teknologi og våpen, hvilket kan ses i sammenheng med at betydningen av konvensjonelle krigføringskapasiteter er redusert samtidig som media har fått en større strategisk rolle (Bøe-Hansen, 2009). Ulike aktører strides om hva som er det sanne bilde av konflikten og forsøker å fremme sine syn gjennom mediene. Dette ser vi for eksempel tydelig i forbindelse med pågående konflikter i Syria og Irak. Utviklingen av internettbaserte kanaler gir muligheter for at flere kan spre sine budskap over hele verden i løpet av sekunder uten noen form for redaksjonell kontroll. Det er vanskelig å vite hva som er sann og riktig informasjon. Budskapene som formidles kan være motstridene, konfliktpregede og fjernt fra hvordan vi i vestlig kontekst ser på saken. Dette kan oppfattes som forvirrende for barn som ikke nødvendigvis har samme evne som voksne til å lese media kritisk eller skille hendelser fra hverandre (Raundalen & Schultz, 2008).

Utviklingen på mediefronten siden 90-tallet og frem til i dag har vært dramatisk. Også medias dekning av krig- og konflikter har endret seg. I dag er det vanlig at krigen sendes mer eller mindre "live" rett hjem til familiene i de norske stuer.

Innsatsområdene Forsvaret deltar i følges tett av media, og hendelser formidles hurtig gjennom en rekke kanaler. Også barn, og særlig større barn, må vi forvente at blir eksponert for krig gjennom mediene. Det er også økende etterspørsel etter å bruke barn som kilder i mediasaker. I relasjon til tidligere nevnte endringer i samfunnets

anerkjennelse av barn som selvstendige individer og aktører, har det vokst fram en rekke medier som henvender seg direkte til barn. NRK Super har eksempelvis ved flere anledninger laget reportasjer om barn med forsvarstilknytning. Dette gjelder både barn som har deployerte foreldre og barn som har opplevd at en forelder har blitt drept i strid (NRK, 2011). At barn får alderstilpasset informasjon gjennom media, kan være positivt for forsvarsbarna fordi det skaper økt forståelse og kan generere støtte fra samfunn og jevnaldrende. Men det innebærer også utfordringer som jeg blant annet er gjort kjent med gjennom eget arbeid med norske forsvarsfamilier. Foreldre uttrykker at reportasjer i media kan komme ”brått på” og føre til reaksjoner, frykt og redsel hos barna. Flere sier at de i forbindelse med deployering forsøker å være sammen med barna når de ser på TV, men i en allerede hektisk hverdag er ikke dette alltid mulig å få til. Hva barna selv sier om sitt forhold til samfunnsdebatt og mediedekningen av Norges militære virksomhet, kan følgelig være en relevant innfallsvinkel i forståelsen av deres erfaringer og opplevelser rundt deployeringer.

2.3.5 Oppsummering

Gjennomgangen viser at funn i eksisterende studier varierer. Noen viser høye forekomster av stress og atferdsproblemer hos barn med forsvarstilknytning, mens andre konkluderer med at de generelt klarer seg bedre enn sivile referansegrupper. Mye av det foreliggende kunnskapsgrunnlaget er basert på retrospektive studier som fokuserer på noen få risikofaktorer fremfor å vektlegge en mer helhetlig tilnærming hvor man også ser på øvrig familiehistorie og resiliensfremmende faktorer. Militære familier er ikke stereotype, så hva som utløses av deployeringer og hva som utløses av andre familiære forhold kan være vanskelig å si. Det er behov for mer longitudinell forskning for å kunne fastslå om negative reaksjoner hos barna er noe som vedvarer over tid. Videre sier forskningen lite om hvordan virkninger av deployering skiller seg fra andre typer foreldrefravær. Samfunnsmessige forhold, og hvordan dette samvirker med barnas reaksjoner og opplevelser, er forhold voksne ofte bringer på banen. Økt kunnskap om hvordan barn selv uttrykker seg om slike forhold er følgelig påkrevd.

2.4 Teoretiske perspektiver

Eksisterende kunnskap baserer seg, som gjennomgangen over viser, i stor grad på risikoperspektiver. Det er min oppfatning at risikofaktorer i større grad må ses i

sammenheng med at militære familier ofte utviser betydelig resiliens mot stress og påkjenninger (Cozza et.al., 2005). Jeg mener også det er behov for mer forskning som fremmer og inkluderer barnas perspektiver. Mine synspunkter kan forstås med utgangspunkt teoretiske perspektiver jeg er preget av. Disse har sammenheng med senere års utvikling innenfor helse- og sosialfaglig fagdiskurs, hvor forhold som helsefremmende tiltak, forebygging, mestring og motstandskraft har fått økt oppmerksomhet (Bengel, Strittermatter & Willmann, 1999). Det er perspektiver som også tydeliggjøres gjennom gjeldende føringer i norsk barne- og familiepolitikk (NOU 2012: 5; Prop. 106 L (2012-2013); Prop 1 S., BLD 2013-2014, www.regjeringen.no/bld). I det følgende vil jeg derfor redegjøre for helsefremmende perspektiver og synet på barn som sosiale aktører, da dette er sentralt for denne studiens tilnærming. Jeg vil også si noe om systemteoretiske perspektiver, ettersom oppgavens analytiske tilnærming og tolkning baserer seg på en forståelse av barna i relasjon til hverandre, andre og omgivelsene.

2.4.1 Barnet som sosial agent – om aktørperspektiver på pårørende barn

Definisjonen av hva et barn er og hvordan det er å være barn eller ungdom varierer med individuelle og personlige egenskaper, men også med tiden og samfunnet barna er en del av (Fauske & Øia, 2010). Hvilket syn vi har på barn og unges kompetanser og modenhetsnivå har betydning for hvordan barn behandles og læres opp, og det har betydning for hvordan vi forskningsmessig tilnærmer oss barn og barndom (Halldén, 2003). Nyere syn på dette innebærer at barn blir sett som aktører som søker mening, bidrar i konstruksjonen av sine egne liv og sammen med voksne også bidrar i skapelsen av samfunnsinstitusjoner de inngår i (Halldén, 2005; Prout & James, 1997; James & Prout, 1990). I dette ligger det en forutsetning om at barn må ses på som noe mer enn et vedheng til sine foreldre, at deres utvikling ikke er statisk og at kontekstuelle forhold ut over familie- og foreldrerelasjoner har betydning for barnas liv og utvikling (Angel, 2010). Forståelsen av barn som aktive aktører har preget diskursen siden begynnelsen av 1990-tallet. Interessen for å lytte til barn og gi dem innflytelse i saker som berører deres liv avspeiler på mange måter et paradigmeskifte innen synet på barn og barndom (Kjørholt, 2010). Et slikt syn har styrket barnas posisjon og status. Samtidig stilles det store krav til dagens barn gjennom at barn og barndom gjøres mer synlig innenfor ulike deler av samfunnslivet. Barns økte

aktørstatus kommer blant annet til uttrykk gjennom at det i 2010 ble innført egne lovparagrafer i Norge for ivaretagelse av mindreårige barn som er pårørende til foreldre som er psykisk syke, rusavhengige eller alvorlig somatisk syke eller skadde (Helsepersonelloven, Spesialisthelsetjenesteloven). Offentlig anerkjennelse og satsing på barn som pårørende er et forholdsvis nytt felt i norsk sammenheng, og har i liten grad vært gjenstand for forskningsfaglig innsats (Kallander, 2009; Haugeland, 2006; Mowatt Haugland, Ytterhus og Dyregrov, 2012). Dette kan imidlertid synes å være forhold som er i ferd med å endre seg. I tråd med økende fokus på barn som aktører og samfunnsdeltakere har det også kommet flere studier som omhandler barn som pårørende (Kallander, 2009; Mowatt Haugland et. al., 2012). Aktørperspektivet på barn og unge er relevant for denne studiens tilnærming både fordi jeg er opptatt av barn som pårørende og fordi jeg anlegger et perspektiv på pårørende barn som handlende og kompetente sosiale agenter, fremfor å anse dem som hjelpeløse ofre i en utsatt og skadelig situasjon.

Balansegangen mellom å på den ene siden anse barn som selvstendige subjekter med rett til medvirkning og på den annen side ivareta barnets rett til beskyttelse og å ikke klare å ordne opp på egen hånd, kan være vanskelig (Kjørholt, 2010; Strandbu, 2011). I forskningsgjennomgangen foran redegjør jeg for moderniseringssosiologiske perspektiver på forsvarsbarna i samfunnet. I den sammenheng er det relevant å merke seg at samfunnsmessige moderniseringsprosesser generelt har hatt store konsekvenser for barn og unges oppvekstforhold (Fauske & Øia, 2010). Dencik et al. (2008) beskriver det som at den kontekst barna inngår i kan betegnes som et liv innenfor en stadig mer radikaliseret modernitet. Dagens samfunn preges av økt individualisering, og det stilles høye krav til barn og unge om å hevde seg og gjøre de riktige valgene. Deres fremtidsutsikter baserer seg ikke lenger på å overta der forrige generasjon slapp. Snarere preges dagens samfunn av svake tradisjonsbindinger og hurtig skiftende relasjoner (NOU 2009:08). Barn og unges relasjoner til hverandre og sin omverden preges av økt kompleksitet. Kompleksiteten kommer til uttrykk på en rekke arenaer som i familien, i jevnaldersmiljøet, på skolen og i overgangen til arbeidslivet. Det stilles nye krav til de kompetanser og ferdigheter barn og unge trenger for å møte samfunnets krav til deltakelse og individuell selvhevdelse, derav også til foreldrenes kompetanser og familiens funksjon (Nygren & Thuen, 2008). Det kan synes

paradoksalt at et økende fokus på dagens barn og unge som deltakende aktører og selvstendige individer med egne behov og rettigheter, mer enn noen gang fordrer veiledning og involvering fra voksne omsorgspersoner (Strandbu, 2011; Befring, Frønes & Sørli, 2010). Med bakgrunn i slike perspektiver er det relevant å stille spørsmål ved konsekvensene det kan få for barn og unge når foreldrestøtten potensielt reduseres og familierelasjonene endres som følge av deployeringer.

2.4.2 Hva holder folk friske? – om helsefremmende og forebyggende perspektiver

I 1986 ble det, i regi av verdens helseorganisasjon avholdt en konferanse om helsefremmende arbeid i Ottawa, Canada. Konferansen resulterte i et charter (WHO, 1986) som senere har fått vesentlig betydning for helse- og sosialfaglig arbeid, forskning, teori- og politikkutvikling (Kickbusch, 2003). Breslow (1999) betegner det som en helsemessig revolusjon som flytter fokuset fra å begrense sykdom til å fremme god helse. Helsefremmende arbeid kan ses på som tiltak som bedrer livskvaliteten, trivselen og mulighetene til å mestre de utfordringer og belastninger en utsettes for i dagliglivet (Helsedirektoratet, 2014). I dette ligger det en forutsetning om at å fremme god helse i befolkningen generelt, har sammenheng med politikk på andre områder enn det rent helsemessige. Det må ses i sammenheng både med ulike samfunnsnivåer og lokalmiljøet (Giddens, 1991; Kickbusch, 2003). Helsefremmende arbeid overlapper gjerne med forebygging, som kan beskrives som tiltak som fører til reduksjon i sykdommer, skader, sosiale problemer, dødelighet og risikofaktorer (Forebygging.no, 2014)

Til grunn for mye av denne tenkningen ligger arbeidene til sosiologen Aaron Antonovsky (1923-1994). En av hans hovedideer knytter seg til at belastninger som utsetter individet for ulike stressorer ikke nødvendigvis leder til sykdom. Slik han ser det er det ikke stressfaktoren i seg selv som fører til dårlig helsemessig utvikling, snarere må det ses i relasjon til personlige og individuelle forhold ved personene som utsettes for gitte stressfaktorer. Ut fra dette lanserte han sin salutogene modell, en teori om hva som holder oss friske, hvor han hevdet at helse må ses på som et kontinuum og ikke som absolutte tilstander av enten frisk eller syk. Snarere er det viktig å fokusere på hva som gjør en person mer eller mindre syk og mer eller mindre

frisk utfra helhetlige perspektiver (Antonovsky, 1987). Med bakgrunn i dette utviklet han begrepet ”sense og coherence” (SOC), følelse av sammenheng, hvor han hevdet at hvilket syn individet har på livet har sammenheng med opprettholdelse av god helse på tross av påkjenninger. En sterk følelse av sammenheng basert på en livsanskuelse av verden som håndterbar og meningsfull gjør, i følge teorien, individet bedre rustet til å bevare god helse på tross av påkjenninger. I følge Antonovsky er det spesielt tre forhold som har betydning for SOC, henholdsvis i hvilken grad individet opplever nye situasjoner som påvirkelige, forutsigbare og overkommelige. Sterk SOC innebærer med andre ord at individet klarer å forstå og er motivert for å håndtere det som skjer, har tro på at man har ressurser til å håndtere situasjonen og finner mening i å forsøke å bevege seg i helsefremmende retning (Bengel et. al., 1999). Dette er perspektiver som kan tenkes relevante i denne studien, med henblikk på hvordan barna håndterer stressbelastninger knyttet til deployering av foreldrene.

2.4.3 De grådige institusjonene – om systemteoretiske perspektiver

Systemteoretiske tilnærminger er velegnede i studier av militære familier, da de tar høyde for hvordan individer og organisasjoner påvirker og påvirkes av hverandre innenfor og på tvers av helhetlige kontekster (Hall, 2011; Everson & Camp, 2011). Systemteori kan beskrives som en fellesbetegnelse på tenkemåter innenfor ulike empiriske vitenskaper. Helheten beskrives som noe mer enn summen av delene, og virkeligheten anses som en dynamisk størrelse som vi konstruerer i samspill med hverandre. Menneskelig atferd og handlinger forstås ut fra individenes samspill med omgivelsene og den helheten de inngår i (Nordahl, Sørli, Manger & Tveit, 2011). Innenfor samfunnsvitenskapelige og helsefaglige perspektiver vektlegges sosial dynamikk, relasjoner og interaksjon mellom mennesker. Individer betraktes i et aktørperspektiv som deltakere i ulike sosiale systemer og nettverk hvor den enkelte både påvirkes av og påvirker helheten (Bateson, 1987, 2000). Kontekstuelle forhold står sentralt. Erfaringer og verdier fra et sosialt system antas å kunne påvirke handlinger i et annet sosialt system (Nordahl et. al., 2011).

Forsvaret krever mye av sine ansatte, både profesjonelt og personlig. Uforutsigbare og lange arbeidsdager, samt fravær fra familien som følge av øvelser, pendling og

internasjonal tjeneste er vanlig. Det militære systemet er kjent for en streng, normativ kodeks i forhold til hva som forventes av den enkelte både intellektuelt, fysisk og moralsk. Den militære profesjon har lange tradisjoner som er tett knyttet til kjerneoppgaven å være nasjonens ytterste maktmiddel. Påkjenninger i strid kan være ekstreme og krever at den enkelte i ytterste fall er villig til å ta andres og om nødvendig ofre eget liv (Forsvarets fellesoperative doktrine, 2007). ”Grådige institusjoner”, er en betegnelse som brukes for å beskrive så vel det militære og som det familiære systemet (Cosser, 1974; Heen & Halrynjo, 2006; Segal, 1986). I dette ligger det at vi snakker om systemer som krever lojalitet og dedikert innsats fra sine medlemmer. Der ligger forventninger om å investere tid og energi i systemets opprettholdelse, samt leve opp til gitte normer, roller og verdier (Segal, 1986). Begge systemer utøver normativt press på sine medlemmer og situasjoner av krysspress kan lett oppstå. På samme måte som familiemedlemmer strekker seg langt for at familiens militære tjenestemann eller kvinne skal kunne leve opp til tjenestelige krav og forventninger, kan den militært ansatte føle press om å stille mer opp hjemme og ivareta sine plikter i familien.

Norge har bidratt i Afghanistan i over ti år. Konflikter, slik vi har sett dem i Irak og Afghanistan, dras ut i tid. Soldatene deployerer gjerne flere ganger til samme konfliktområde, kun avbrutt av kortere perioder hjemme før de igjen skal ut og gjøre en innsats. Familiene opplever gjentatte brudd og gjenforeninger, hvor familiære relasjoner stadig endres og reetableres. Det er i disse relasjonene mellom familiens medlemmer at barn får omsorg, lærer og utvikler seg. Familiære relasjoner påvirkes både av familiemedlemmenes personlige arenaer og deltakelse på den offentlige arena utenfor familiens private sfære (Dencik et.al., 2008). Rollekonflikter relatert til dette er noe som ofte trekkes frem som problematisk for militære familier (Everson & Camp, 2011). Dette kan komme til uttrykk gjennom problemer med å håndtere nye roller, som eksempelvis å for en periode skulle være ”både mor og far” i familien. Det kan også dreie seg om hvordan roller skal utøves, hva er for eksempel ”god nok” barneoppdragelse og hvordan skal huset holdes i orden mens den ene parten er ute. Et problem i forhold til barn kan være at de i for stor grad tar på seg voksenroller i form av økt ansvar mens forelderen er ute, hvilket kan gå ut over deres utvikling og hverdagsliv (Everson & Camp, 2011).

3 Å trampe med feltstøvler i barnas verden – om metodiske valg, utfordringer og begrensninger

Problemstillingen i denne studien er utforskende og handler om å beskrive barn og unges erfaringer og opplevelser relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet. I dette ligger det å finne ut mer om hvilke tanker, følelser, holdninger og meninger barna uttrykker. Fordi jeg studerer en utforsket gruppe i norsk sammenheng var det naturlig å velge en empirisk tilnærming gjennom innhenting av primærdata. Studien har et intensivt design og benytter kvalitativt intervju som primær metode for innsamling av data. Jeg bestemte meg tidlig for at dette var en studie som måtte få frem barnas egne perspektiver, da jeg mener det er viktig å inkludere barn og unge i forskning på forhold som vedrører deres liv og helse. Samtidig var det ikke et uproblematisk valg. Koblingen mellom krigsherjede områder og Forsvaret som en statlig institusjon med ansvar for bruk av militær makt, sett opp mot barns familieliv og hverdag hjemme i fredelige Norge, kan synes paradoksal. Jeg reflekterte mye over eventuelle belastninger barna kunne oppleve gjennom å delta i prosjektet. Det følte på mange måter som å trampe med tunge, sølete feltstøvler inn i en ren og uskyldig verden.

I dette kapittelet starter jeg med å gjøre rede for min vitenskapsfilosofiske forankring, da den har betydning for studiens tilnærming og metodologi. Den sier noe om hva studien kan fortelle oss og likeså viktig hva den ikke sier noe om. Deretter følger en gjennomgang av metodevalg og metodiske utfordringer, herunder spesielle forhold relatert til å inkludere barn og unge i forskning, samt hvordan studiens empiri er samlet inn. Jeg beskriver så hvordan materialet er fortolket og analysert, før jeg avslutter med noen refleksjoner knyttet til etiske vurderinger og forskningsmessige kvalitetskrav.

3.1 Min vitenskapsfilosofiske forankring

Vitenskap søker viten om virkeligheten. Vitenskapsfilosofi handler således om grunnleggende spørsmål relatert til vitenskap eller vitenskapelig aktivitet, og hvordan disse helt eller delvis kan besvares ut fra filosofiske perspektiver. Sentralt i dette står metafysiske og erkjennelsesteoretiske spørsmål (Thomassen, 2006). Som nevnt bygger studien på et empirisk grunnlag med innhenting av primærdata. Når vi

studerer menneskelige fenomener innebærer innhenting av data fortolkning av meningsbærende materiale. Vi kan ikke vite hvordan verden er (ontologi), bare hvordan noe fremstår for oss (epistemologi). En tydeliggjøring av min forståelsesramme i forhold til spørsmål av ontologisk og epistemologisk karakter er derfor nødvendig.

Gjennom studien søker jeg innsikt i barns opplevelser og erfaringer. Jeg ønsker å forstå barns følelser, meninger og holdninger. Fenomenologien tar utgangspunkt i subjektive opplevelser og søker forståelse for den dypere mening i enkeltpersoners erfaringer. Interessen sentreres rundt fenomenverdenen slik de personer som studeres opplever den og søker å beskrive omverdenen slik den erfares av dem (Thagaard, 2013). Filosofien bygger på underliggende antagelser om at virkeligheten er slik folk oppfatter at den er (Kvale & Brinkmann, 2009). Siktemålet er å nå fram til det særegne ved fenomenet, det som forblir konstant på tvers av alle mulige variasjoner, fenomenets essens eller vesen. Mitt mål om å få kunnskap om barnas egne perspektiver og opplevelser slik de beskrives av dem selv, kan synes fenomenologisk i sitt utgangspunkt. Problemet, slik jeg ser det, ligger i objektifiseringen av personene som studeres, samt tilsidesetting av kontekstuelle forhold og forskerens egne bidrag i prosessen. I tradisjonell forstand krever en fenomenologisk beskrivelse av virkeligheten at forskeren setter til side egne antagelser, forventninger og forforståelser for at selve fenomenet skal kunne tre klart fram. Forskeren forutsettes å se bort fra sammenhengen fenomener erfares innenfor, i sitt forsøk på å tre inn i andres livsverdener for å forstå hvordan fenomenene erfares av dem som studeres (Husserl, 1913; Thomassen, 2006). Spørsmålet er om vi som voksne kan sette til side egne forforståelser av hva et barn er, eller hva vi forventer å kunne få vite fra barn. Og videre om ikke også barnets forestillinger og erfaringsgrunnlag om hva en voksen er og hva en voksen ”forventer” av barnet vil kunne prege barnets fremstilling av seg selv og sine egne opplevelser. Mitt forståelsesgrunnlag bygger snarere på at jeg tror vi både former og formes av hverandre i vår felles forståelse av virkeligheten. Jeg er opptatt av relasjonen i forholdet mellom barn og voksen i forskningsprosessen, noe som blant annet kommer tydelig til uttrykk i min metodologiske tilnærming. Bruken av dialogisk samtalem metode i intervjuene baserer seg i stor grad på et teorigrunnlag som vektlegger et sosialkonstruktivistisk, relasjonelt og dialogisk syn på barnets

utvikling og kommunikasjonskompetanse (Gamst, 2011). Ut fra et slikt perspektiv beveger jeg meg mer i retning av en interaksjonistisk forståelse hvor virkeligheten, slik den fremkommer i forskningsprosessen, er noe som skapes i et samspill mellom barnet og den voksne. Et sentralt spørsmål i interaksjonistisk forstand er om vi nøyer oss med å søke inn i intervjupersonenes livsverden, slik fenomenologiske forskere ser som et naturlig mål, eller om vi søker å forklare hvordan flertydigheten i møtet mellom forsker og intervjuperson påvirker både oss selv og vår forskning (Järvinen & Mik-Meyer, 2005). Min overbevisning er at barn må anses som meningsberettigede og kompetente aktører som er bevisste på sin egen posisjonering i relasjoner. Forskjellen fra en fenomenologisk forståelse ligger sådan i perspektivet på intervjupersonene som henholdsvis en forholdsvis stabil størrelse, eller som et flertydig og ustabil fenomen som også formes i møte med meg som forsker og hvor betydningen av en handling eller et fenomen antas skapt i interaksjonen mellom oss. Å søke barnas perspektiver kan synes selvmotsigende ut fra en konservativ interaksjonistisk forståelse, ettersom denne bare vil finnes som en konstruksjon i møte med forskeren. Jeg vil derfor konkludere med at min forståelse ligger nærmere en moderne hermeneutikk, hvor både hensynet til interaksjon, kontekst og fordommer adresseres.

Hermeneutikk er læren om fortolkning av meningsfullt materiale (Thomassen, 2006). Det vil si objekter som både har et meningsinnhold og et uttrykk for innholdet. Det er en teori om mulighetsbetingelsene for forståelse og hva som skjer når vi forstår. I praksis betyr det at med mindre vi er tankelesere vil vår forståelse av andre alltid basere seg på fortolkning. Det er spesielt den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (1900-2002) som har stått sentralt i utvikling av hermeneutikken (Thomassen, 2006). Gadamer knytter sannhetsbegrepet til erfaring; det skjer noe med oss når vi forstår noe. Dette betegner han som ”sannhetshendelser”⁶. Å forstå er ikke å trenge inn i en fremmed persons hode, men å tre inn i det meningsrommet som tilbys (Gadamer, 1960). Forståelsesprosessen kan ses som en spiralpreget, toveis prosess av spørsmål,

---

⁶ Gadamer beskriver begrepet ”sannhetshendelse” i relasjon til gresk filosofi og det greske ordet for sannhet – *altheia* – som betyr ”avdekning”. Sannhet kan i et slikt perspektiv ses på som det som kommer til syne og åpenbarer seg når det går et lys opp for oss. Han bruker gjerne klassiske kunstverk og klassiske tekster som eksempler. De har den egenskap, hevder han, at leseren blir slått av dem og kan erfare deres iboende sannhet. Å oppleve en sannhetshendelse er som å tre inn i en lysning; man kommer plutselig til klarhet og erfarer at det som sies fratrer som innlysende. (Gadamer [1960] 2010, introduksjon av Espen Schaanning)

svar og fortolkninger, nye spørsmål, nye svar og nye fortolkninger. Gjennom kontinuerlig vekslning mellom del og helhet søkes en stadig dypere forståelse av det som sies i det vi beveger oss mot felles forståelser. Et eksempel fra mitt eget materiale skjer under samtale med en gutt hvor vi snakker om media. Tidlig i intervjuet uttrykker han at dette er noe han har snakket med moren om, og at han ikke blir redd når han hører om krig på nyhetene. Han sier; ” *jeg visste jo det da, at jeg ikke skulle bli redd*”. Jeg tolker dette positivt, han føler ikke redsel på grunn av media, dette har han snakket med mor om. Lenger ut i intervjuet snakker vi så om trusselsituasjonen i verden relatert til fars yrke som soldat, hvorav gutten gir uttrykk for at det ville vært forferdelig om far skulle dra til Kairo, der det er ” *skikkelig opprør nå*”. Jeg får inntrykk av at dette er noe han har plukket opp fra media. Da må jeg forsøke å forstå hva han egentlig mener ettersom utsagnene kan synes å stå i motsetning til hverandre. Nye spørsmål melder seg, intervjusituasjonen og konteksten har utviklet seg i form av at vi har blitt bedre kjent. Intervjupersonen åpner seg mer og etter hvert justerer vi muligens begge vår forståelse av hvordan han faktisk påvirkes av media. Gjennom felles utforskning av temaet utforskes nye tolkninger som gir mulighet for andre, dypere og mer felles forståelser.

I sitt klassiske verk ”Sannhet og Metode” fra 1960 tar Gadamer et oppgjør med positivistiske vitenskapsidealene og vitenskapeliggjøringen av human – og samfunnsvitenskapene. Han hevder at vitenskapens tradisjonelle metodekrav om objektivitet snarere fremstår som en hindring enn en betingelse for forståelse. Gadamer reetablerer fordommer som noe positivt, snarere enn å se på dem som et onde den vitenskapelige forskeren i størst mulig grad må forsøke å frigjøre seg fra for å kunne gå verden i møte med åpent sinn. Fordommer anses i hermeneutisk forstand som det produktive utgangspunktet som gjør at forståelsesprosesser i det hele tatt kan komme i gang. Det er vårt forråd av innsikter, erfaringer, opplevelser og oppfatninger, kort sagt fordommer, vi må benytte oss av om vi vil forstå noe (Gadamer, 1960). I min situasjon har dette vært et sentralt forhold ettersom jeg selv har jobbet mye med pårønderrettet arbeid i Forsvaret. Gjennom arbeidet har jeg nødvendigvis dannet meg en rekke forforståelser av fenomenet jeg studerer. Jeg har også lest meg opp på relevant litteratur om emnet barn og foreldres deployering, som redegjort for i foregående kapittel. Jeg har gjennomført studiet ”Socialt arbete med soldater,

veteraner og familjer” ved Høgskolan i Kristianstad og jeg har snakket med andre fagpersoner. Alt dette for å danne meg et kunnskapsgrunnlag for hvilke spørsmål og emner det kunne være relevant å komme inn på, hvilket igjen har bidratt til at jeg har dannet meg forforståelser og forventninger til hvilke svar studien kunne komme til å gi. Samtidig har jeg vært opptatt av at mine forventninger ikke skulle bli førende i form av at de la premissen for studiens endelige funn. Jeg har lagt vekt på å være åpen for barnas beretninger, selv om de omhandler andre forhold enn hva jeg forventer at vil være viktig for dem. Dette handler slik jeg ser det mye om å klare å møte intervjupersonene med en åpen og nysgjerrig holdning. Den dialogiske åpenhet som en motsats til fordommenes uomgjengelighet er et sentralt forhold i hermeneutikken (Thomassen, 2006, s. 172). Det er viktig å være bevisst på egne fordommer og reflektere over dem. Om man vil forstå noe og vinne innsikt i en sak må man åpne seg for hva andre har å si, og anerkjenne den andre som potensielt mer fornuftig enn en selv. Utgangspunktet for en hermeneutisk studie er derfor å forsøke å reflektere over, tydeliggjøre og ta i bruk våre forforståelser samtidig som vi åpner opp for nye forståelser (Thomassen, 2006).

Fordommer i relasjonen barn – voksen

I tillegg til bevisstgjøring av fordommer handler det altså om holdninger. Forståelse forutsetter en væremåte basert på åpne og ydmyke holdninger. Dette er forhold som kan være problematiske med tanke på forskning i relasjonen barn – voksen. Vi snakker om en relasjon som er grunnleggende asymmetrisk (Gamst, 2011). Med hensyn til fordommer vil vi som foreldre og voksne kanskje se på oss selv som fornuftige læremestere, mens barnet på sin side kan tenke at forskeren er en voksenperson som er ute etter å få de ”riktige” svarene. Mine muligheter for å forstå og få informasjon fra barnet vil, utfra et hermeneutisk perspektiv, avhenge av om jeg i tilstrekkelig grad klarer å forholde meg ydmyk og åpen for det barnet har å fortelle. Et sentralt spørsmål er om jeg som voksen klarer å anerkjenne barnet som potensielt mer fornuftig enn meg selv. Dette er forhold jeg har reflektert mye over og som jeg vil komme nærmere inn på i diskusjonen av studiens metodologi.

En innvending mot hermeneutikken er at den er lite metodisk. Innenfor Gadammers univers kan vi nesten si at sannhet settes i et antitesisk forhold til metode. Jeg går ikke så langt i min forståelse. En metodisk og velbegrunnet fremgangsmåte er et godt

grunnlag for kunnskapsoppnåelse slik jeg ser det, men den metodisk sikrede bruk av fornuften garanterer ikke at man ikke tar feil (Gadamer, 1960). En gitt metode gir ikke nødvendigvis et sannere eller mer riktige svar enn andre fremgangsmåter. Poenget må være å forholde seg kritisk og være i stand til å reflektere over den kunnskap vi kommer fram til. I det følgende vil jeg derfor redegjøre for studiens metodologiske tilnærming med tilhørende muligheter og begrensninger.

3.2 Om metodevalg og metodiske utfordringer

Studien benytter kvalitativ metode gjennom kombinasjon av individuelle intervjuer og en selvfortalt historie i form av tekstlig fremstilling. Målet med studien er å få innsikt i barn og unges beskrivelser av reaksjoner, følelser, meninger og holdninger relatert til at deres foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet. Jeg ønsker å utvikle min forståelse av hvordan dette oppleves for barna som berøres av det. Valget om å benytte kvalitative metoder ble således gjort ut fra en vurdering av at det er en tilnærming som vektlegger forståelse og nærhet til fenomenet som studeres.

Kvalitative metoder egner seg til studier av temaer det finnes lite forskning på fra før, og hvor det derfor stilles store krav til åpenhet og fleksibilitet (Jacobsen, 2010; Thagaard, 2013). Intervjuer, her forstått som en samtale som har til hensikt å samle inn kvalitative data fra barn og ungdom som har kunnskap om fenomenet jeg studerer, er en egnet tilnærming for å få tilgang til fyldig informasjon om hvordan andre mennesker opplever sin livssituasjon (Thagaard, 2013). Intervjuer ble følgelig valgt som primær metode for innsamling av data fordi de gir et godt grunnlag for å få innsikt i personers erfaringer, tanker og følelser. Jeg valgte, i tillegg til intervjuer, å inkludere en skriftlig, selvfortalt historie i studiens empiri. Begrunnelsen for dette er delvis basert på behovet for å balansere utvalget i forhold til kjønn og alder.

Historiens forfatter var i riktig målgruppe for å kunne utjevne dette. Videre mener jeg at det å inkludere et materiale hvor jeg som forsker ikke har gitt føringer gjennom tilstedeværelse eller spørsmålsstilling, kan bidra til å styrke eller svekke funn gjort gjennom intervjuene. Selv om det er begrenset hvor stor vekt man kan tillegge en enkelt historie, mener jeg det er en styrke for studiens troverdighet at mange av funnene i historien samsvarer med funnene som ble gjort i intervjuene.

Studien har et intensivt design med bakgrunn i mitt ønske om å få mer inngående

kunnskap om en avgrenset gruppe barn og unge. Den har også en forholdsvis åpen og bred tilnærming. Det fokuseres ikke utelukkende på risikorelaterte problemstillinger, som at barna har opplevd at foreldre får psykisk eller fysisk skade, skilsmisse eller andre problemer som kan oppstå i forbindelse med internasjonal tjeneste. Dette mener jeg er en riktig tilnærming på nåværende tidspunkt ettersom studien retter seg mot et utforsket felt i norsk sammenheng. Det er også et bevisst valg i forhold til at studien tar utgangspunkt i helse- og sosialfaglig perspektiver. Å få vite mer om hvordan barn i vanlige familier opplever og håndterer en deployering, kan bidra til kunnskap som hjelper oss å forebygge problemer og fremme mestring i familier som opplever spesielle utfordringer.

3.2.1 Om utvalget

Studiens utvalg består av 12 barn og unge i alderen 6 til 17 år. Barna hadde enten foreldre ute i internasjonale operasjoner når intervjuene ble gjennomført, eller så hadde de hatt foreldrene ute i løpet av de fire siste årene. Ideellt sett ville større tidsmessig nærhet til selve deployeringen vært en fordel med tanke på minnegjenkalling. Jeg valgte likevel et fireårig tidsspenn fordi det var nødvendig for å klare å rekruttere et tilstrekkelig stort utvalg. På den annen side kan dette også være fordelaktig med tanke på at retrospektive intervjuer vil kunne bidra til kunnskap om den totale opplevelsen, herunder eventuelle langtidsvirkninger av deployeringer som ligger noe tilbake i tid. Kriteriene for utvelgelse ble gjort på bakgrunn av at jeg ønsket å inkludere barn både i barnetrinnet og ungdomstrinnet ut i fra en antagelse om at barn i ulike alder kan reagere forskjellig. Det vil riktignok kunne argumenteres for at empirien således blir vid og at det kan bli vanskelig å gå i dybden på ulike tema. Jeg mener likevel det er en riktig tilnærming ettersom feltet er utforsket. Håpet er at studien kan peke på forhold det kan være relevant å forske videre på relatert til ulike aldersgrupper.

Jeg ønsket å inkludere barn av Afghanistanveteraner i utvalget med bakgrunn i denne operasjonens særegenheter. I dette legger jeg at den har vært langvarig, er politisk omdiskutert og har involvert styrkene i kamphandlinger som har ført til tap av norske soldaters liv. Med bakgrunn i det vi vet fra internasjonal forskning, som redegjort for i foregående kapittel, er dette forhold som kan utsette soldatenes barn for økt

stressbelastning. At foreldrene hadde tjenestegjort i ISAF ble ikke satt som et absolutt kriterie ettersom det kunne være interessant å se på eventuelle forskjeller relatert til ulike deployeringsområder, men det ble hensyntatt med tanke på hvilke avdelinger som ble forspurt om å delta.

En viktig begrensning knytter seg til at utvalget i studien må betegnes som ressurssterkt. Ingen av barna har opplevd belastninger som skilsmisse, alvorlig skade eller sykdom hos foreldrene. Dette kan ha sammenheng med måten deltakerne er rekruttert. Familier som opplever alvorlige konflikter eller sliter med andre belastninger i tillegg til selve deployeringen, vil kanskje nøle med å melde seg til deltakelse i forskning. Med bakgrunn i denne studiens formål om å undersøke barn i vanlige familier uten å spesifikt fokusere på risiko, har jeg likevel vurdert utvalgets sammensetting som godt nok til å besvare mine forskningsspørsmål. Men det er viktig å presisere begrensningene som ligger i et ressurssterkt utvalg, og at studiens resultater må leses med bakgrunn i at barn som opplever større grad av tilleggsbelastninger vil kunne ha andre opplevelser knyttet til deployeringen av en forelder.

Kontaktetablering

Henvendelse til avdelingene ble gjort via e-post til avdelingenes familiekoordinatorer (vedlegg 1). Henvendelsen beskrev studiens formål og bad om støtte fra familiekoordinatorerne til å komme i kontakt med familier som kunne være aktuelle for deltakelse. Som vedlegg til e-posten utarbeidet jeg et skriv til foreldre som jeg bad familiekoordinatorerne sende ut på mine vegne (vedlegg 2). Familier som kunne tenke seg å delta ble bedt om å ta kontakt med meg via e-post eller telefon for mer informasjon. Grunnen til at jeg valgte å gjøre det på denne måten er at jeg selv er ansatt i Forsvaret. Jeg ønsket å tydeliggjøre skillet mellom min rolle som forsker og som ansatt. Gjennom å gå via familiekoordinatorerne hadde jeg kun kontakt med familier som frivillig henvendte seg til meg. Frivillighet i forhold til deltakelse er et viktig forskningsetisk prinsipp (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2014), og jeg ønsket ikke at noen skulle føle seg presset til å delta. Jeg har derfor latt være å spørre nære kolleger eller på annen måte utnytte min relasjon til Forsvaret for å

rekruttere deltakere til studien. Samtidig har jeg selvsagt hatt fordel av å ”kjenne systemet” og vite hvor jeg skulle henvende meg.

Henvendelser til familiene ble gjort på litt ulik måte ut fra hvordan avdelingene tradisjonelt ivaretar kontakt med pårørende. Kort oppsummert ble det sendt ut henvendelser på mine vegne gjennom bruk av e-post, informasjonsskriv og via Facebook. Jeg ble også invitert til å holde et informasjonsmøte for ansatte og partnere i en av garnisonene. I en avdeling ble det sendt ut et ledsagende skriv fra ledelsen sammen med min henvendelse. Jeg fikk god støtte fra Forsvaret i arbeidet med å rekruttere deltakere til undersøkelsen, og mye positiv respons i form av at dette var et tema man anså det som viktig å få mer kunnskap om. Rekrutteringsarbeidet var likevel ikke uproblematisk. Det var tidkrevende å få tak i et tilstrekkelig stort utvalg. Henvendelser måtte gjøres gjentatte ganger og gjennom bruk av flere kanaler. Hvorfor det var slik er vanskelig å si. Jeg har fått tilbakemeldinger om at enkelte synes de har blitt forsket nok på. Forsvarsfamilier er ofte travle familier. Flere sendte tilbakemelding etter at svarfristen hadde gått ut og forklarte at henvendelsen var blitt glemt bort i en hektisk hverdag. Jeg valgte å forholde meg fleksibel til dette og rekrutteringen ble en prosess som pågikk mer eller mindre kontinuerlig gjennom hele høsten 2013.

Jeg ønsket et mest mulig representativt utvalg med tanke på fordeling av alder og kjønn. Det viste seg vanskelig å rekruttere nok jenter til studien. Supplerende henvendelser ble derfor formidlet gjennom magasinet Forsvarets Forum og Facebook-sidene til Forsvarets veteranavdeling. Dette resulterte ikke i mange henvendelser, men nok til at jeg var fornøyd med det endelige utvalget som består av seks barn i barneskolealder (6-12) og seks i ungdomsskolealder (12-17). Kjønnfordelingen ble litt skjevfordelt, totalt åtte gutter og fire jenter. I det endelige utvalget hadde samtlige av barna erfaring fra at foreldre hadde vært deployert til Afghanistan. De fleste hadde opplevd at foreldre hadde deployert to eller flere ganger til Afghanistan. Noen foreldre hadde i tillegg deltatt i ulike operasjoner i Afrika og Europa. Foreldrene hadde reist ut både på korte og lengre oppdrag, men alle hadde hatt minste ett oppdrag av fire til seks måneders varighet. De fleste lå på mellom tre og fire deployeringer

totalt sett. Fire av barna hadde opplevde at foreldrene hadde vært ute mellom sju og åtte ganger. Størsteparten hadde hatt foreldrene ute i løpet av de siste to årene.

Hvor mange er nok?

Hva gjelder antall vil man alltid kunne stille spørsmål ved hvor mange intervjupersoner som er tilstrekkelig i en kvalitativ studie. Metning, eller saturasjon, er et begrep som gjerne nevnes i betydningen av at en studie har tilstrekkelig antall deltakere. Det betyr at nye intervjuer ikke gir oss flere data som sier ”noe mer” enn hva som allerede er sagt når vi sammenligner med foregående intervjuer (Glaser & Strauss, 1967). Med bakgrunn i et hermeneutisk grunnsyn og fokus på de sosialkonstruksjonistiske sidene ved datainnhenting gjennom intervjuer, blir saturasjonsbegrepet problematisk (Malterud, 2012). Det kan synes som en epistemologisk feilslutning i form av at det forutsetter tilgang på en objektiv empirisk virkelighet uavhengig av kontekst, fordommer og bidrag fra den enkelte deltaker i intervjusituasjonen. Selv opplever jeg som regel alltid å finne noe nytt i møte med nye mennesker. Ingen intervjuer er like på samme måte som ingen intervjupersoner er like. Funnene varierer med barnets egenskaper og erfaringer, konteksten for intervjuet og relasjonen mellom oss. Slik jeg ser det er ikke målet med en kvalitativ studie å generalisere fra del til helhet, men snarere å komme fram til kunnskap som kan gi et dypere innblikk i fenomenet som studeres og være et bidrag i forståelsen av det totale bildet. Min vurdering av at studien har et utvalg med tilstrekkelig antall intervjupersoner er derfor basert at datagrunnlaget intervjupersonene hadde gitt meg var tilstrekkelig for å kunne gi et kunnskapsbidrag inn i forståelsen av hvordan barn og unge opplever foreldrenes deployering.

En kort presisering avslutningsvis. Jeg omtaler deltakerne i studien som intervjupersoner. Dette fordi jeg er opptatt av at barnas subjektivitet, og at studiens tema er noe vi utforsker sammen i søken etter felles forståelser. Begreper som respondent eller informant, kan oppfattes som objektifiserende i form av at de ikke tar tilstrekkelig hensyn til den relasjonelle forståelsesprosessen (Thagaard, 2013). Jeg vil i videreføringen av dette knytte noen refleksjoner til metodiske utfordringer når barn inkluderes som kilder i forskning.

3.2.2 Metodiske utfordringer i studier av barn

Et viktig forhold i kvalitativ forskning er den nære relasjonen mellom forskeren og dem som studeres. Når studiens intervjupersoner er barn må vi ta hensyn til hvordan relasjonen barn- voksen best kan etableres. Dette har betydning for hva vi som voksne kan få vite i møte med barn. Det har også en etisk side i form av at barnet ikke skal føle forskningsintervjuet som unødig belastende. I potensielt emosjonelle intervjuer med barn er det viktig å lage en kontekst hvor barnet føler seg trygg til å fortelle (Gamst, 2011). I det følgende vil jeg derfor redegjøre for de grep jeg har gjort for å ivareta slike implikasjoner ved intervju som metode i studier av barn.

I utarbeidelsen av intervjuguide og i gjennomføring av intervjuene valgte jeg å benytte dialogisk samtale som metodisk grunnlag. Til grunn for vurderingen ligger et premiss om at det er forskjell på å intervju barn og voksne, og at jeg mener det er en sammenheng mellom voksnes kommunikasjonsferdigheter og barns forutsetninger for å formidle seg (Gamst, 2011). Som voksne kan vi tilegne oss kunnskap gjennom barnets fortellinger i et intervju, men det fordrer slik jeg ser det en bevisst holdning fra den voksnes side og kunnskap om hvordan vi bør og kan snakke med barn.

Den dialogiske samtalemetoden, eller dialogical communication method (DCM), handler om hvordan vi kan snakke med barn på en profesjonell måte som styrker barnets muligheter til å bli hørt og forstått (Gamst, 2011). Metoden baserer seg på kommunikasjonsteoretiske og psykologiske perspektiver som vektlegger at dialog er en felles konstruksjon som krever god relasjonskompetanse (Aubert & Bakke, 2008) hos den voksne. Dialogen anses som en felles konstruksjon hvor den voksne må ha gode mentaliseringsferdigheter og være bevisst sin egen måte å fungere og reagere på i møte med barnet. Barnet søkes forstått innenfra samtidig som man hele tiden inntar et metaperspektiv på samtalen hvor man forsøker å se seg selv utenfra og tolke barnets forståelse av deg som voksenperson. Relasjonen kan beskrives som treleddet (Skjervheim, 1996). Det vil si at vi anlegger et subjektivt syn på ”den annen”, i dette tilfellet barnet. Barnet anses ikke som et utredningsobjekt, men som et subjekt som sammen med forskeren utforsker ”saken” det gjelder . Utfra et slikt perspektiv vil man eksempelvis legge til grunn en forståelse hvor det at et barn ikke vil fortelle ikke nødvendigvis skyldes forhold som ligger ”i barnet”, som at barnet er vanskelig eller

innesluttet. At barnet lukker seg kan like gjerne skyldes forhold ved hvordan barnet forstår den voksne eller relasjonen mellom oss.

Helt konkret kan DCM beskrives som en strukturert kommunikasjonsform hvor barnet gjennom en dialogisk prosess støttes i å finne ord, bli forstått, bekreftet og få snakke fritt om sine erfaringer og opplevelser (Gamst, 2011). Hensikten er å legge til rette for en intervjusituasjon hvor barnet gis optimale muligheter til å få snakke om sine erfaringer og opplevelser uten å bli påvirket av den voksne. Den ulikeverdige relasjonen mellom den profesjonelle voksne og barnet, søkes utjevnet gjennom en bevisst, bekreftende og anerkjennende holdning fra den voksnes side. Metoden er utviklet gjennom studier av dommeravhør med barn i perioden 1986 til 2002, som en respons på et behov for å bedre kvaliteten i samtaler mellom politietterforskere og barn. Hensikten var å unngå lukkede kommunikasjonsmønstre med forutinntatte holdninger og ledende spørsmål, hvilket kan medføre sparsom eller potensielt feilaktig informasjon fra barnet. Metoden ligger til grunn for avhørsmetoden som anvendes av politiet i Norge i dag, men er også egnet til andre typer samtaler hvor målet er å få innsikt i hvordan barn opplever sin virkelighet (Gamst 2011, s. 17).

Åpne tema og strukturerte faser – intervjuguidens utforming

I mitt forberedende arbeid til intervjuene leste jeg meg opp på relevant litteratur om DCM og dialogiske samtaler med barn. DCM ble lagt til grunn for utarbeidelse av undersøkelsens intervjuguide (vedlegg 8). Jeg utarbeidet en felles guide, men i samtalene med barna har jeg tilpasset den i forhold til barnas alder. Grunnen til at dette var mulig er at guiden ikke legger vekt på å fremme spesielle spørsmål eller tema. Den er eksplorerende og åpen hva gjelder slike forhold. I tematisk forstand vil jeg betegne den som semistrukturert. Jeg satte med bakgrunn i studiens forskningsspørsmål opp noen aktuelle tema som jeg gjerne ville snakke med barna om. Temaene har imidlertid kun ligget der som mulige samtaleområder dersom barna ikke selv har kommet inn på dem. Så langt som mulig forsøkte jeg å la barna styre hva de ønsket å snakke om relatert til foreldrenes deployering. Jeg utarbeidet mulige spørsmål som en del av intervjuguiden, men disse ble kun brukt kontekstinnførende for å åpne opp for videre samtale.

Hva gjelder forholdet mellom meg og intervjupersonene og hva som skulle skje i de ulike fasene av intervjuet, er intervjuguiden systematisk og konkret. Guidens inndeling er utarbeidet i samsvar med DCM og beskriver viktige faser som innlemmer både det som skjer før, under og etter samtalen med barnet. Innenfor de ulike fasene ligger det forutsetninger om holdninger, væremåter og fremmede kommunikasjonsprinsipper som er ment å hjelpe barnet til å sette ord på sine erfaringer gjennom en så selvstendig og fri fortelling som mulig. Å gi barna rom for å bruke egne ord og fri fortelling mener jeg fremmer historienes, og derav datagrunnlagets, pålitelighet i form av at det ikke er den voksne som dominerer kommunikasjonsprosessen gjennom å bombardere barnet med spørsmål og antagelser.

Som voksne har vi også et etisk ansvar for å skape trygge og ivaretagende rammer for samtalen når vi intervjuer barn og unge om potensielt vanskelige opplevelser i livene deres. Den fasedelte og systematiske tilnærmingen i DCM fremmer trygghet gjennom at barnet på en forutsigbar måte støttes og gradvis føres inn mot det sentrale temaet for intervjuet. Samtalen følger en dramaturgisk oppbygging med tydelig begynnelse, påfølgende temainnføring og utdyping, før den avsluttes på en mer nøytral måte med oppsummering og tydelig avslutning (Gamst, 2011). I sum vil jeg konkludere med at mine vurderinger av metodiske utfordringer og valg av tilnærming danner et godt grunnlag for å besvare studiens problemstilling på en troverdig måte, samt ivaretar viktige etiske hensyn overfor barna. I det følgende vil jeg gi en grundigere redegjørelse for hvordan datainnsamlingen er gjennomført.

3.3 Datainnsamling - om gjennomføring og kontekst

Intervjuene ble gjennomført retrospektivt eller mens barna hadde en av foreldrene ute. Selve gjennomføringen fant sted på barnas skoler. Dette var et bevisst valg i form av at jeg ønsket et nøytralt, men samtidig kjent, sted utenfor den hjemlige eller forsvarsrelaterte kontekst. I forkant av intervjuene hadde jeg kontakt med skolen og forsikret meg om at vi fikk låne et egnet rom til gjennomføring av samtaler. Jeg ble utelukkende møtt med velvillighet fra skolene. Til møtene hadde jeg med enkel bevertning og tente stearinlys på bordene for å skape en hyggelig stemning. Det var kun meg og intervjupersonen til stede i rommet under samtaler.

Ved å gjennomføre intervjuer i løpet av skoledagen fikk jeg mulighet til å snakke med barna og ungdommene såpass tidlig på dagen at de var opplagte og konsentrerte. Dette var også hensiktsmessig med tanke på at intervjupersonene hadde konkrete oppgaver å gå tilbake til i etterkant av intervjuene. En ulempe ved å gjennomføre intervjuer på skolene, var at intervjupersonene ble utsatt for spørsmål fra venner og jevnaldrende i forhold til hva de var med på. Det virket likevel som om de fleste syntes dette gikk greit. Ett av barna jeg intervjuet bad meg informere i klassen om hva jeg jobbet med og hvorfor jeg var på skolen. Det var et ønske jeg etterkom.

Barn føler trygghet i møte med trygge voksne. I forkant av hvert intervju la jeg derfor vekt på å skape trygghet både for meg selv, barnet og barnets omsorgspersoner. Jeg informerte om studien overfor foreldre, skoler og internt i Forsvaret. Alle intervjupersonene fikk tilsendt et alderstilpasset informasjonsbrev (vedlegg 3, vedlegg 4) hvor jeg opplyste om hensyn til konfidensialitet og hvordan det de fortalte under intervjuene ville bli brukt. Barns muligheter for å gi samtykke til deltakelse i forskning er viktig, men kan også være utfordrende. Barnets alder og modenhet har betydning, men vel så mye mener jeg det handler om den voksnes holdninger og evne til å formidle og forsikre seg om av at barnet forstår hva det sier ja til å delta i (www.etikk.no; NESH, 2006; Strandbu, 2011). I informasjonsskrivene til barn og foreldre fremhevet jeg derfor viktigheten av at barna selv samtykket til å delta, og at foreldrene diskuterte deltakelse med barna før de samtykket. Endelig samtykke ble gitt i skjema fra foreldrene (vedlegg 5). Barn over 12 år fylte i tillegg ut eget samtykkeskjema (vedlegg 6). Noen dager i forkant av hvert intervju kontaktet jeg foreldrene for å forsikre meg om at både de og barna følte seg trygge og var forberedt. Kontaktlærer og skoleledelse ble også orientert i forkant av intervjuene. I tillegg sørget jeg for at helsesøster, sosiallærer eller annen egnet person var informert om prosjektet og tilgjengelig på skolen den dagen intervjuene skulle gjennomføres i tilfelle noen av intervjupersonene opplevde følelsesmessige reaksjoner som krevde videre oppfølging.

I møter med barn er det viktig å oppnå en tillitsbasert relasjon hvor barnet føler seg trygg til å fortelle (Gamst, 2011). Jeg la derfor vekt på å alltid hilse først på barnet dersom vedkommende kom i følge med en voksen til intervjuet. Jeg forsøkte å

formidle et imøtekommende kroppsspråk, samt snakke om nøytrale tema som barnet interesserte seg for. Jeg forsikret meg videre om at intervjupersonene hadde lest brevet jeg sendte dem og visste hvorfor vi møttes. Jeg forklarte bruk av opptaksutstyr og la vekt på å informere grundig om anonymitet og videre bruk av opplysninger. Dette ble nok spesielt av yngre barn oppfattet som litt omstendelig og kjedelig, mange viste tydelige tegn til å ville ”komme i gang” med å fortelle. Av etiske hensyn la jeg likevel vekt på å bruke god tid. Overfor barn i småskolen brukte jeg familiekart i form av tegning hvor barna fikk tegne opp huset sitt, fortelle om hvem som bodde i det og hva de som bodde der likte å gjøre sammen. Vi snakket også om venner, besteforeldre og andre viktige personer i barnas omgivelser. Med barn i ungdomstrinnet brukte jeg ikke tegning, men oppfordret dem på en åpen måte til å fortelle litt om seg selv, familien og interessene sine. Intervjupersonene ble også spurt åpent om de hadde uavklarte spørsmål eller lurte på noe mer før vi startet.

Etter tydelig introduksjon av tema for samtalen ble barna bedt om å fortelle fritt om sine erfaringer. Jeg forsøkte å utjevne asymmetri i forholdet mellom meg som voksenperson og barna ved å legge vekt på barnet som betydningsfull informant i form av at det er barnet, som med bakgrunn i sine erfaringer, er den som vet og kan noe om hvordan det er å være barn når foreldre deployerer. Dette ble gjort på en mer alderstilpasset måte overfor ungdommer hvor samtalen naturlig nok hadde et mer voksent preg. Under samtalene forsøkte jeg å lytte mer enn jeg snakket for å unngå å bli førende og for å legge til rette for og oppfordre barnets frie fortelling. Jeg brukte ulike former for kommunikative teknikker som åpne spørsmål, imperativ oppfordring til å utdype og beskrive, aktiv lytting, oppsummering, gjentakelse og pauser. I informasjonsbrevene som ble sendt ut til barna skrev jeg at de gjerne måtte ta med seg ting som minnet dem om tiden da forelderen var deployert, noe mange gjorde. Å ha noe konkret å samtale om som bøker og bilder var nyttig for å få samtalen i gang og å gjenkalle minner som intervjupersonene ikke umiddelbart husket. I tillegg brukte jeg tidslinje som en teknikk i samtalene. Linjen ble tegnet opp på et ark sammen med barna, og vi merket av for de ulike perioder fra barna fikk vite om at forelderen skulle deployere frem til tiden etter deployering. Ut fra merkene på tidslinjen bad jeg barna og ungdommene fortelle om hvordan de hadde opplevd de forskjellige fasene av deployeringen.

På slutten av hvert intervju la jeg vekt på å forsikre meg om at opplysninger var riktig forstått, gi rom for korrigeringer og tillegg, samt avslutte intervjusituasjonen på en positiv og ivaretagende måte overfor barnet. Helt til slutt gjentok jeg kort prinsippene for konfidensialitet og videre behandling av opplysningene. Jeg spurte også om det var noe av det vi hadde snakket om som intervjupersonen ikke ønsket at skulle tas med i datagrunnlaget. Det kan synes omstendelig at prinsipper om konfidensialitet stadig gjentas, men jeg mener det er viktig både for å skape trygghet hos barnet om at jeg vil ta godt vare på det de har fortalt meg, og for å skape forståelse for hva konfidensialitet og samtykke faktisk innebærer. Helt til slutt i intervjuet fikk intervjupersonene med seg en gave med militært preg, eksempelvis kamuflasjefarget ”buff”. At premiene var ”feltoperative” var et bevisst valg med bakgrunn i temaet vi hadde snakket om. Å gi en gave kan synes som en liten og ubetydelig ting, men mitt inntrykk er snarere at dette bidro til at barna gikk fra intervjuene med en god følelse av å ha deltatt i noe viktig og fått anerkjennelse for det. Jeg registrerte at gavene ofte ble vist frem til klassekamerater, og har fått høre fra foreldre at de vakte begeistring.

Etter at intervjuene var avsluttet gjorde jeg en vurdering av samtalens forløp og eventuelle behov for oppfølging. Jeg oppfattet ikke at noen av barna fikk så store emosjonelle reaksjoner at det var behov for helsemessig oppfølging.

Intervjupersonene ble spurt om hvordan de syntes det hadde vært å snakke med meg, hvorpå ingen uttrykte at de følte det hadde vært uforholdsmessig vanskelig. Flere sa at det følte godt å snakke om temaet. Overfor foreldrene fulgte jeg opp i form av en sms-melding etter intervjuene for å skape trygghet og uttrykke takknemlighet for at jeg fikk lov til å snakke med barna deres.

3.3.1 Oppsummering og refleksjon

Alt i alt har jeg hatt stor nytte av å bruke dialogisk samtale som grunnlag for datainnsamling. Jeg føler jeg har fått tilgang til et rikt materiale og mange spennende historier. Like fullt opplevde jeg gjennomføringen av intervjuene som krevende. Å holde meta-perspektiv på samtalen og parallelt fokusere på å følge barnas beretninger, var tidvis mentalt utmattende. DCM representerer en spesiell kommunikasjonsform som for den voksne kan føles både ubehagelig og uvandt. Samtidig har det overrasket

meg i hvor stor grad jeg gjennom å tåle de pinlig lange pausene og forsøke å møte barnets historier forutsetningsfritt, har fått ta del i en spennende og annerledes fremstilling av temaet. Gjennom å bekrefte barnas følelser, fremfor å trøste og forklare, føler jeg at metodeverktøyet har bidratt positivt til studiens målsetting om å fremme barnas perspektiver. Det har vært en annerledes og spennende reise som har åpnet for nye forståelser. I det følgende vil jeg redegjøre nærmere for hvordan jeg har kommet frem til disse forståelsene gjennom analyse og bearbeiding av datagrunnlaget.

3.4 Om å analysere, tolke og presentere

Prisen for å intervju barn med såpass stort aldersspenn og å la intervjupersonene snakke fritt uten for mye føringer i intervjuene, var at datamaterialet før analyse fremstod som omfattende og ustrukturert. Dette gjaldt både i forhold til hvilke tema vi var inne på og i hvilken rekkefølge ulike tema var tatt opp. Samme tema ble beskrevet på ulike måter av intervjupersonene. Analysen av studiens empiri har følgelig vært et krevende arbeid.

Fordi jeg er opptatt av å få frem barnas egne stemmer ble intervjuene tatt opp på bånd og transkribert med ordrett gjengivelse av barnas formuleringer, dialekt, pauser og gjentakelser. I transkripsjonene la jeg også inn kommentarer om hva som foregikk mellom oss i intervjusituasjonen da dette har betydning sett i forhold til grunnleggende prinsipper i min metodiske tilnærming. Jeg noterte mulige funn og egne refleksjoner i tilknytning til hvert intervju, noe som viste seg å være verdifullt i den videre analysen. Transkriberingen var en tidkrevende øvelse, men kan samtidig ses som en viktig del av tolkningsprosessen (Malterud, 2012). Jeg opplevde at det å skrive ned materialet i etterkant, samtidig som jeg hørte på intervjuene om igjen, gav dypere innsikt og økt forståelse. Jeg transkriberte intervjuene mine forholdsvis raskt etter selve gjennomføringen og mens jeg var i en parallell prosess med gjennomføring av nye intervjuer. Refleksjon over egen rolle og praksis, måten jeg selv stilte spørsmål på og hvilke svar og responser barna gav, ble slik sett et positivt bidrag i arbeidet med den videre datainnsamlingen.

I tråd med hermeneutisk filosofi bygger analyse av kvalitative data ofte på prinsipper om dekontekstualisering og rekontekstualisering (Malterud, 1996). Enkeltdele trekkes ut og settes sammen igjen til helhetlige forståelser i en kontinuerlig vekselvirkning, gjerne betegnet som den hermeneutiske sirkel eller den hermenutiske spiral (Jacobsen, 2010). Ut over dette finnes det en rekke ulike måter å tilnærme seg analyse av datamateriale i hermeneutisk forstand. Som nevnt forutsettes også en antakelse om at analyse og fortolkning er noe som gjøres mer eller mindre kontinuerlig gjennom hele prosessen. I mer strukturell forstand, hva gjelder analyse av det innsamlede materialet, har jeg benyttet meg av innholdsanalyse.

3.4.1 Innholdsanalyse

Innholdsanalyse er en teknikk der data deles inn i tema eller kategorier for deretter å søke etter mønstre, sammenhenger, likheter og særtrekk ”på tvers” av materialet (Jacobsen, 2010; Haavind, 2000). Med bakgrunn i studiens problemstilling ble ”erfaringer” og ”opplevelser” lagt til grunn som deduktive kategorier i det innledende analysearbeidet. Videre benyttet jeg meg av metoden systematisk tekst kondensering (STC) som strukturelt grunnlag (Malterud, 2012). Metoden er en pragmatisk orientert modifikasjon av Giorgis’ psykologisk fenomenologiske analyse (Giorgi, 1985), og baserer seg på en trinnvis veksling mellom å dele opp materialet og sette det sammen igjen. Analysearbeidet beskrives som en firedelt prosess hvor forskeren søker å skaffe seg et helhetsinntrykk, identifisere meningsdannende enheter, abstraherer innholdet i disse og deretter sammenfatter betydninger gjennom rekonseptualisering av det reduserte og dekonseptualiserte materialet (Malterud, 2012).

Etter at transkriberingen var gjennomført, leste jeg nøye gjennom alle intervjuene for å danne meg et bilde av helheten. Hensikten var å ikke tenke matrise eller organisering på dette punktet, men å tilnærme meg materialet med et åpent sinn og med rom for å slippe til barnas perspektiver. Det første jeg begynte å reflektere over var begrepsbruken. De samme begrepene gjentok seg gjennom de ulike intervjuene, samtidig dukket det også opp noen som kanskje var mer overraskende og særegne. Etter å ha plukket begrepene fra hverandre satte jeg dem sammen i en ordsky (gjengitt på studiens førsteside). Begreper som ble benyttet av flere intervjupersoner ble forstørret visuelt. ”Skyen” var slik sett et første skritt på veien til å rekontekstualisere

materialet for å danne meg et helhetlig inntrykk. Videre plukket jeg ut fem temaområder for videre analyse. Intervjuene ble så gjennomgått på nytt og fargekodet i forhold til tematisk innhold. I etterkant av denne prosessen diskuterte jeg preliminare funn med veileder. Jeg snakket også med kolleger i Forsvaret for å danne meg et bilde av om mine fortolkninger var noe de kjente seg igjen i, samt hva som eventuelt var mer overraskende. Åpenhet, tilbakemeldinger og diskusjon gav grunnlag for nye fortolkninger og forståelser. Prosessen førte meg gradvis i retning av en mer strukturert forståelse av materialet. Jeg utarbeidet på bakgrunn av dette fire kodegrupper, henholdsvis ”Opplevelse av deployering – før, under og etter”, ”Strategier for håndtering”, ”Forholdet til Forsvaret, samfunnet og media” og ”Spontane fortellinger”. Jeg gikk så gjennom hvert intervju, slo sammen en del av de fargekodede temaene og plukket ut meningsbærende enheter relatert til hver kodegruppe. Dette ble satt opp i en matrise hvor jeg samtidig skilte intervjupersonene i alderskategoriene barneskolealder og ungdomsskolealder. Materialet ble også satt inn i matriser for å kunne sammenligne forskjeller relatert til alder, kjønn og bosted. De deduktive kategoriene ”erfaringer” og ”opplevelser” var også en del av matrisen, med unntak for kategorien ”spontane fortellinger”. Neste trinn i analysen var å abstrahere kunnskapen som hver av kodegruppene representerte. Jeg jobbet meg inn i materialet gjennom en mer induktiv tilnærming, og etter hvert utkrystalliserte min forståelse av materialet seg i form av en kondensert og mer sammenhengene historie. Det er denne historien som gjenfortelles i studiens resultatkapittel. Jeg har valgt en presentasjonsform med forholdsvis omfattende bruk av sitater. Dette er et bevisst valg som er gjort med bakgrunn i studiens hensikt om å fremme barnas perspektiver, herunder å bevare mest mulig av barnas egne formuleringer og det unike ved deres fortellinger. Den siste delen av arbeidet med innholdsanalysen ble således å plukke ut dekkende sitater som kunne bidra til å beskrive studiens abstraherte funn.

3.5 Store, sølete fotavtrykk? – om etiske hensyn og vurderinger

Med hensyn til metaforen innledningsvis, hvor store og sølete blir fotavtrykkene etter en forskningsstudie? Slik jeg ser det har dette nær sammenheng med hvilke etiske hensyn og vurderinger som tas underveis. All vitenskapelig virksomhet krever at forskeren forholder seg til, og etterlever, etiske prinsipper (Thagaard, 2013). For meg har det også vært viktig av personlige årsaker da jeg føler stort ansvar knyttet til det

faktum at barna og familiene slipper meg så nært inn på livene sine. I foregående avsnitt har jeg løpende gjort rede for etiske vurderinger i forbindelse med datainnsamlingen. I det følgende vil jeg gå nærmere inn på noen spesielle områder, herunder forholdet mellom nytte og skade i forskning på barn, forskning på egen organisasjon, samt dialogen med NSD – Personvernforbundet.

Nytte og skade

Forholdet mellom nytte og skade er vesentlig når barn skal delta i forskning (NESH, 2006). Etersom jeg forsker på et tema som kan oppleves som belastende for barna å snakke om, var dette viktige hensyn. Jeg undersøkte derfor i forkant både med foreldre, kolleger i nettverket mitt og lærere i hvilken grad de trodde prosjektet kunne oppleves belastende. På den annen side kan intervjuene også tenkes å ha positive effekter. En god barnesamtale, uavhengig av formålet med samtalen, kan bidra til å gi barnet økt forståelse og kontakt med egne følelser og minner. Å ta i mot barnets versjon om stressfylte erfaringer gjennom åpen kommunikasjon kan ha en helende og terapeutisk effekt (Gamst, 2011, s. 32). Det faktum at jeg for barna nok ble ansett som en representant for Forsvaret, selv om jeg formelt sett ikke var det i denne settingen, kan ha bidratt til positive opplevelser av intervjuet. Det handler om at intervjupersonene blir sett og at Forsvaret viser interesse for deres erfaringer og opplevelser relatert til militær virksomhet som berører dem. Jeg fikk eksempelvis tilbakemelding fra en mor som fortalte at for dem hadde samtalene vært et positivt innslag i familiens håndtering av en pågående deployering. Barna hadde uttrykt stolthet og glede over at noen var interesserte i å forske på deres erfaringer og opplevelser.

Om å studere seg selv og sin egen organisasjon

Jeg har vært ansatt i Forsvaret i nærmere ti år. Jeg er samboer og har barn med en offiser som har flere deployeringer bak seg. Personlige og yrkesmessige erfaringer har således bidratt til min interesse for studiens tema, og kan ha preget min tilnærming og forståelse i forskningsprosessen. Jeg har reflektert mye over om jeg ville klare å forholde meg kritisk overfor egen organisasjon når jeg vet at jeg skal tilbake til Forsvaret etter endte studier. Ut fra yrkesmessig erfaring vet jeg mye om hvordan det pårørenderettede arbeidet i Forsvaret gjøres, og hva som tenkes gjort i tiden fremover.

Nå er ikke formålet med denne studien å vurdere kvaliteten i Forsvarets pårørendearbeid, men sannsynligheten for at jeg ville vært mer kritisk dersom jeg ikke hadde hatt kunnskap om dette er nok absolutt til stede. Om en mer kritisk tilnærming ville representere et sannere bilde i epistemologisk forstand er en annen sak. Jeg føler også at mine fordommer i hermeneutisk forstand kan ha utgjort en styrke i arbeidet med intervjuene, ettersom tilknytningen til Forsvaret og forståelsen for den militære kulturen er noe jeg og barna har til felles. Alt i alt vil jeg vurdere det til at min kjennskap til Forsvaret har vært en styrke i arbeidet med prosjektet, men det har fordret en gjennomgående bevisst og kritisk holdning.

Dialogen med NSD - Personvernombudet

Studien er meldt til Personvernombudet ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD). Behandling av meldingen til NSD var forholdsvis omfattende, hvilket er betryggende med tanke på at forskning på barn ikke er noe det tas lett på. Videre kan det tenkes å ha sammenheng med studiens spesielle tema i form av koblingen mellom barn og militær virksomhet. Jeg mener derfor det er relevant å ta med en kort redegjørelse for prosessen. Meldeskjema ble sendt NSD 06.05.2013. I perioden mai – juni 2013 hadde jeg hyppig kontakt med saksbehandler i NSD per e-post. Jeg ble bedt om å sende utfyllende betraktninger vedrørende studiens etiske utfordringer, herunder oppfølging av barn i en potensielt sårbar situasjon og refleksjoner rundt metodiske utfordringer knyttet til inkludering av barn i ulike aldersgrupper. Det ble videre lagt vekt på forhold vedrørende min egen og barnas tilknytning til Forsvaret. Jeg ble bedt om å redegjøre for hvordan jeg ville behandle eventuelle meldepliktige forhold som kunne fremkomme under intervjuene. Spørsmålene omfattet meldeplikt i henhold til Barnevernloven, men også hvordan jeg ville forholde meg til Forsvaret med tanke på opplysninger som kunne komme fram i intervjuene. Jeg redegjorde for at eventuelle meldepliktige forhold ville bli videreformidlet gjennom det sivile hjelpeapparatet og at Forsvaret ikke ville bli gitt tilgang til den type opplysninger uten familienes samtykke. Jeg opplyste om at barna ville få muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet for å ivareta hensyn til informert samtykke. Saksbehandler hos NSD fikk lese skriven og gav meg gode innspill med bakgrunn i erfaringer fra annen barnefaglig forskning. Jeg redegjorde også for hensynet til personvern, potensiale for identifisering og forholdet til media.

Jeg hadde videre god dialog med NSD vedrørende presentasjon av studiens funn med tanke på balansen mellom vern av barnas anonymitet og presentasjon av data. Eksempelvis har jeg ofte valgt å generalisere faktorer som kjønn og alder knyttet til situatene jeg bruker. For å få dypere innsikt i likheter og forskjeller, ville mer spesifikke angivelser av demografiske forskjeller trolig vært en fordel for studiens lesere. Som følge av dialogen med NSD valgte jeg likevel å la hensynet til barnas anonymitet være førende. Endelig tilbakemelding fra NSD, med tilråding om gjennomføring av prosjektet, ble gitt i brev av 02.07.2013 (vedlegg 7).

3.6 Holder det mål? – om forskningsmessige kvalitetskrav

En viktig del av en hver vitenskapelig studie er vurderinger av forskningens legitimitet og kvalitet (Jacobsen, 2010). I dette ligger det at undersøkelser som er rettet mot å samle inn empiri bør tilfredsstillende krav om at empirien er gyldig, relevant og pålitelig. Innenfor kvantitativ forskning benyttes gjerne begrepene validitet, reliabilitet og overføring (Jacobsen, 2010). Det har vært knyttet mye diskusjon til om begrepene er egnet for overføring til kvalitative studier, ettersom kvalitative og kvantitative metoder i prinsippet bygger på ulike forskningslogikk. Samtidig er det ikke nedfelt noen etablert alternativ praksis til vurdering av legitimitet i kvalitativ forskning (Thagaard, 2013). Jeg baserer meg derfor på en forutsetning om at innholdet i begrepene reliabilitet, validitet og overførbarhet er annerledes og har en annen betydning innenfor kvalitativ forskning.

Min vurdering av studiens *reliabilitet* knytter jeg først og fremst til om prosjektet gir inntrykk av at forskningen er utført på en konsistent, pålitelig og tillitsvekkende måte. Det vil si at vi kan stole på dataene som er samlet inn (Kvale & Brinkmann, 2009; Jacobsen, 2010). Thagaard (2013) viser til Silvermans (2011) argumentasjon om at høy reliabilitet i slik forstand bør søkes oppnådd gjennom detaljerte beskrivelser av forskningsstrategi og analysemetoder slik at dette lett kan vurderes kritisk av andre. *Validitetsbegrepet* knytter jeg til gyldigheten av de fortolkninger jeg har kommet frem til. Det handler om en form for kvalitetskontroll av resultatene og måten vi tolker data på, at studien faktisk måler og sier noe om det vi har satt oss fore å si noe om. Og videre at de tolkninger man kommer frem til er gyldige i forhold til den virkeligheten man har studert (Thagaard, 2013). Validitetskravet innebærer følgelig at forskeren

reflekterer over kunnskapens gyldighet og gir velbegrunnede redegjørelser for studiens tolkninger og konklusjoner (Jacobsen, 2010; Thagaard, 2013). Transparens i forskningsprosessen er følgelig et viktig prinsipp både i evalueringen av reliabilitet og validitet innenfor kvalitativ forskning (Stige, Malterud & Midtgarden, 2011). Dette er prinsipper jeg har forsøkt å etterleve ved å gjøre grundig rede for de valg og vurderinger som er gjort slik at den kritiske leser skal kunne ha tilstrekkelig grunnlag for å vurdere studiens kvalitet og gyldighet. Hva gjelder validering kan det og gjøres gjennom kontroll mot andre fagfolk, teori og empiri (Jacobsen, 2010), hvilket jeg har gjort som del av studiens resultat og diskusjonskapittel. Jeg har i noen grad benyttet respondentvalidering (Jacobsen, 2010) i form av at familiene har fått tilgang til studien før publisering, med mulighet for å komme med synspunkter. Jeg har generelt tilstrebet åpenhet og deling av datamaterialet underveis i analyseprosessen, blant annet gjennom å stille opp i media og snakke om mine preliminnære funn (NRK, 2013, 2014), samt løpende diskutere mine tolkninger med kolleger og fagpersoner på feltet.

Vurderinger av *overførbarhet* knytter jeg til om den forståelse forskeren utvikler innenfor rammen av ett prosjekt også kan være gyldig i andre situasjoner (Thagaard, 2013). Mitt prosjekt, som en kvalitativ, hermeneutisk studie, bygger på en konstruktivistisk forskningslogikk hvor data skapes og forståelse utvikles gjennom møtet mellom forsker og intervjuperson. Grunnlaget for utvikling av teori i denne type kvalitative studier baserer seg følgelig på fortolkning av dataenes meningsinnhold (Thagaard, 2013). Med bakgrunn i dette mener jeg studiens resultater først og fremst må anses som et bidrag til økt forståelse om fenomenet jeg studerer. Jeg antar likevel at undersøkelsen, gitt sammenlignbare kontekstuelle rammer, kan ha overføringsverdi og gyldighet for andre nordiske barn som opplever at deres foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet. Trolig kan studien også ha overføringsverdi i forhold til pårørende barn innenfor andre kontekster hvor familier utsettes for ulike former for påkjenninger. Hva gjelder ytterligere vurderinger rundt studiens begrensinger har jeg valgt å diskutere dette avslutningsvis i relasjon til implikasjoner for videre forskning.

4 Presentasjon og diskusjon av resultater

I dette kapitlet vil jeg presentere og diskutere undersøkelsens hovedfunn. Samlet sett førte analysen av studiens empiri meg i retning av en forståelse hvor barna uttrykte sterke følelsesmessige reaksjoner, men samtidig var opptatt av å håndtere situasjonen på en best mulig måte. Intervjupersonene anså ikke seg selv som ofre, men snarere som bidragsyttere til familiens totale mestring av deployeringen. I min videre presentasjon og diskusjon starter jeg med et avsnitt som omhandler emosjonelle reaksjoner. Deretter ser jeg på strategier barna beskriver at hjelper dem til å håndtere situasjonen, før jeg avslutter med en diskusjon rundt sentrale kontekstuelle forhold.

4.1 Følelsesmessige reaksjoner før, under og etter deployering

Barna i mitt utvalg har forholdsvis omfattende erfaring med at foreldrene deployerer både til korte og mer langvarige oppdrag. Med henblikk på mitt innledende spørsmål, om dagens situasjon innebærer nye utfordringer hva gjelder belastninger på norske soldaters pårørende, er det vanskelig å gi noe entydig svar ettersom det ikke finnes forskningsbaserte sammenligningsgrunnlag fra hvordan dette har opplevdes tidligere. Det som imidlertid fremkommer som et tydelig resultat av min studie er at også norske barn opplever deployering av et nært familiemedlem som en stor belastning. På spørsmål om hva de ser på som positive og negative sider ved å ha foreldre i Forsvaret, svarer samtlige av barna jeg har snakket med at det mest belastende er når foreldrene deployeres til militære operasjoner i utlandet. Det er spesielt på det psykologiske plan, i form av egne følelsesmessige reaksjoner, barna beskriver at de opplever situasjonen som belastende. Hvordan reaksjonene arter seg varierer. Som redegjort for i teorikapitlet, i relasjon til den emosjonelle deployeringssirkelen, kan barn oppleve ulike følelsesmessige reaksjoner på ulike stadier av deployeringen (Pincus et. al., 2001). Dette er også tilfelle i min undersøkelse. Jeg vil derfor i det følgende redegjøre for de mest sentrale reaksjonene barna beskriver relatert til periodene før, under og etter foreldrenes deployering.

4.1.1 Fra beskjed til avskjed – om tiden før deployering

For barna og ungdommene jeg har snakket med starter deployeringsperioden gjerne med at de blir presentert for beslutningen om at mor eller far skal dra ut. Noen beskriver det nærmest som en dagligdags hendelse, mens andre har etablerte rutiner:

”Han pleier bare å stoppe oss sånn hvis han ser en av barna så stopper han oss og sier at; - jeg må dra til Afghanistan en tur”

”Han sier det alltid ved middagsbordet”

Felles for alle er at ingen sier at de har noen rolle eller mulighet for forhandlinger i forhold til bestemmelsen om at mor eller far skal dra ut. Barna presenteres for beslutningen og får informasjon om hva som skal skje. At foreldrene er tydelige og tar ansvar i forhold til selve avgjørelsen om å dra ut, synes å virke betryggende på barna. Blant intervjupersonene er det ingen som beskriver opplevelser av urettferdighet eller sinne. Barna aksepterer at dette er den jobben forelderen har og at det er en situasjon de må innfinne seg med selv om det oppleves belastende. ”Trist” og ”lei seg” er begreper som går igjen når barna beskriver sine reaksjoner på at forelderen skal reise:

”Der og da...så da har jeg mest tårer inni meg, men når jeg kommer alene...da bryter jeg ut”

”Det var litt sånn trist og så tenkte jeg at det her kan ikke gå så bra fordi jeg vet alltid at når pappa drar så blir jeg lei meg”

Jenter beskriver veldig tydelige og umiddelbare, emosjonelle reaksjoner. Guttene er mer nøkterne og gir uttrykk for innagerende reaksjonsmønstre:

”Njaaa, jeg husker vel at jeg bare ble fortalt det, men ikke så mye mer enn det. Begynte vel å gruble litt kanskje...på konsekvenser og hva som kan skje og sånt”

Tanker om det som skal skje og forberedelser i form av å snakke sammen og bruke tid sammen med forelderen som skal reise er vanlig. Barna søker informasjon og forutsigbarhet i denne fasen. Det er viktig å få vite mest mulig om hva som skal skje, når, hvor og hvordan. Ingen av barna nevner opplevelser av stress eller at foreldrene er mye fraværende som følge av oppsetting eller annen trening. Tvert i mot kan det virke som om familiene kompenserer for det forestående fraværet med å være mye sammen. Barna forteller at de bruker ”ekstra mye tid” på den forelderen som skal

reise ut. Flere forteller at familien går oftere ut og spiser, eller drar på ferie i forkant av utreisen.

Dagen forelderen drar husker de fleste godt. Flere av barna forteller billedlig og detaljert om hvordan de følte det på den avreisedagen. Dette gjenspeiler hvordan barn gjerne er konkrete i prosessering og gjenkallelse av minner. Situasjoner de selv har deltatt i, og sterke følelsesmessige opplevelser, huskes som regel godt (Ruud, 2011; Gamst, 2011). Enkelte av barna forteller at de har vært med opp til leiren eller til stasjonen for å ta farvel. Reaksjonene varierer individuelt, men det å fysisk se at forelderen forlater familien beskrives av mange som et vanskelig øyeblikk:

”Det vanskeligste var vel det å gi han en klem og å si ha det til han. Det å se ham gå fra oss”

Et av de yngre barna beskriver at hun følte seg forvirret, nærmest emosjonelt overveldet den dagen far skulle reise:

”Det var litt rart for den dagen virket som om den var en lørdag men så var det ikke det, det bare virka som. Jeg tenkte når jeg kom hjem; har jeg vært på skolen nå eller har jeg ikke fordi jeg hadde vært på skolen men jeg ble litt sånn forvirra om jeg hadde vært på skolen fordi at jeg hadde glemt at jeg hadde vært på skolen. Og så virka det som en lørdag ..og..eeeh... da trudde jeg at alt var som en lørdag og at jeg hadde sovet veldig lenge. Jeg ble litt forvirra over alt, for på skolen hadde jeg glemt at pappa skulle dra. Og så kom jeg hjem og så at han stod med bagen og så ble jeg litt sånn ”hæ hva skal du?” Og så tenkte jeg har dette vært en vanlig dag eller har jeg sovet lenge for jeg ble så veldig overraska. Jeg skjønnte ikke alt og så sa de at han skulle dra og da ble jeg lei meg”

Flere gir uttrykk for at avskjeden var verst den første gangen, eller at det å ta avskjed er noe de har blitt vant til etter hvert som foreldrene har vært ute mange ganger:

”Det er verst når han går fra huset og når jeg vet han skal dra til Afghanistan. Ja, nå er det ikke like ille når han drar enn hvor ille det var den aller første gangen. Første gangen så var det veldig vanskelig og veldig trist.

Et av barna som lever i en forholdsvis travel familie hvor både mor og far stadig er ute på øvelser eller oppdrag i inn- og utland beskriver det slik:

”Det er mest sånn ha det, nå ses vi ikke på noen måneder”

Noen forteller at de bruker bevisste strategier og planlegger avskjeden for å unngå at det blir for emosjonelt overveldende:

”Han pleier å reise på ettermiddagen. Da vil jeg si ha det på morgenen så drar jeg heller til en venninne eller noe sånt etter skolen så jeg ikke ser han etter skolen. Da har jeg liksom skoledagen på å roe meg ned”

Flere beskriver også at det er viktig for dem at avskjeden gjøres skikkelig:

”Jeg kunne heller vært med å kjørt pappa til leiren i stedet for å vært med vennen min og så kunne jeg gitt en ordentlig kos fordi at den kosen jeg gidde når jeg skulle til venninna mi den ble litt sånn kort”

Det kan virke som om følelser av dårlig samvittighet dersom avskjeden ikke gjennomføres korrekt medfører ytterligere belastninger på barna. Dette er forhold det er viktig å være oppmerksom på med tanke på spesielt yngre barns behov for forberedelse med bakgrunn i at de ofte ”lever i nuet” og forholder seg til omverden på konkrete måter (Piaget & Inhelder, 2002). Som det fremgår av sitatet; der og da var det viktigste å leke med venner. Når far har dratt går realiteten opp for barnet og med det kommer de vanskelige følelsene.

4.1.2 Den lange reisen og det store savnet – om tiden under selve deployeringen

Selve deployeringsperioden er den tiden som i mitt utvalg fremkaller flest negative følelsesmessige reaksjoner. Den første tiden etter at forelderen har reist er for mange den vanskeligste. Generelt er ”savn” det begrepet som nevnes oftest, og den følelsen både eldre og yngre barn primært trekker frem:

”I begynnelsen er det veldig rart! Sånn at jeg savner ham og det blir litt sånn trist og litt rart å ikke ha han der”

Etter hvert som barna får vent seg til familiens nye situasjon, går det bedre:

”Etter hvert når det har gått noen uker etter han har dratt så begynner jeg å venne meg til det da”

Dette er funn som samsvarer med deler av det amerikanske kunnskapsgrunnlaget innenfor familieperspektivet og voksnes opplevelser, hvor første del av deployeringen gjerne forbindes med uro og usikkerhet mens situasjonen etter noen uker begynner å gå seg til. Man venner seg til fraværet og følelsen av tomhet er ikke lenger like

fremtredende. Familien etablerer nye roller og relasjoner, finner strategier for å håndtere situasjonen og opplever økt tro på at dette er noe de skal klare å komme seg gjennom (Pincus et. al., 2001; Logan, 1987).

Men selv om situasjonen er verst i begynnelsen beskriver både eldre og yngre barn at de opplever ulike former for negative, følelsesmessige reaksjoner gjennom hele den perioden foreldrene er borte. Dette gjelder både gutter og jenter:

“Man får en slags klump i magen. En blanding av redsel, bekymring og stolthet, som klumper seg sammen og blir større og større”

Flere beskriver følelsene de har som en fysisk smerte, spesielt yngre barn:

”Mamma, hun pleier å fortelle om ting. Og jeg spurte henne om hvor hun fikk vondt og hun sa at hun fikk vondt i hjertet. Men jeg, jeg får vondt et helt annet sted. Jeg får vondt i magen”

Både ungdommer og yngre barn forteller at de gråter, men jenter gråter mer enn gutter. Tårene kommer gjerne på kveldstid eller når de føler seg slitne:

” Jeg pleier å gråte veldig ofte. Spesielt om kvelden. Jeg tror det er litt det samme for broren min som meg bare at han tenker..eehh...ikke gråter. Han gråter noen ganger men det er alltid jeg som gråter mest”

” Det kan komme perioder hvor jeg knekker helt sammen. Når det skjer ting eller jeg er sliten og vil få ut litt tårer da skjer det alltid på kvelden. Og helst en kveld sent i uka hvis det har skjedd mye”

Flere av barna beskriver at de blir gående å gruble litt og tenker på forelderen når de er alene:

”Dagene er ganske vanlige, men det er kanskje sånn at jeg tenker litt mer for meg selv. Hvis jeg er alene så tenker jeg mer på dem og hvis jeg sykler så sykler jeg litt rundt om kring i ring og bare tenker på dem. Jeg tenker på at de ikke er der”

Vonde følelser og reaksjoner kan dukke opp i forbindelse med andre negative hendelser. En gutt forteller om en episode hvor han slår seg under en gymtime på skolen og må gå i garderoben. Da kommer også tårene over pappa:

”Først så slo jeg meg og så gikk jeg og satte meg i garderoben og så ble jeg enda tristere fordi jeg begynte å tenke på pappa og sånt. Da fikk jeg snakke med treneren og så snakka vi om det med pappa og sånt”

Barn i småskolealder knytter ofte negative følelsesmessige reaksjoner til hyppighet og lengde på fraværet. ”Mye borte”, ”ofte borte”, ”lenge borte” og ”langt borte” er begreper de bruker i omtalen av foreldrenes utenlandsoppdrag. Yngre barn har en annen opplevelse av tidsbegreper enn voksne (Gamst, 2011). Det kan være vanskelig å forholde seg konkret til hvor lenge forelderen skal være borte. Hvor lang en deployeringsperiode kan oppleves for et barn beskrives godt i følgende utsagn:

”Jeg vet iallfall at hvis vi hadde hatt et sånt dørschildt på døra så kunne vi bare ta bort navnet deres på det dørschildtet på døra for de er så lenge borte”

Sitatet sier noe om at for barnet oppleves tiden hvor forelderen er borte som så lang at man nærmest kan utelukke vedkommende fra familien, navnet kan fjernes fra dørschildtet. Videre kan det tolkes som en nokså konkret opplevelse av forelderens fravær. Vedkommende er og blir borte i en slik grad at det ikke er nødvendig å opplyse om at han eller hun bor der.

Ungdommer har et mer voksent forhold til tidsbegreper og perioden forelderen er ute:

”Ja, ukene går jo ganske fort da....eller noen uker går sakte, men ukene pleier å gå ganske fort. Og vi har jo noe å se fram til. Vi teller ned dager og noterer og sånt til han kommer hjem”

Det er også slik at eldre barn gjerne har mer erfaring i form av at de har vært gjennom en rekke deployeringer opp gjennom oppveksten. På samme måte som med selve avskjeden uttrykker mange at de følelsesmessige påkjenningene ved fraværet har blitt mindre etter hvert som de er blitt vant til at forelderen deployerer:

”fra de første gangene så har jeg liksom...har det vært veldig trist og jeg har gråti og sånn...savna pappa veldig...og så har det blitt mindre og mindre for hvert år. Nå har jeg også blitt eldre da så jeg har begynt å venne meg mer til det at pappa drar siden han har dratt veldig ofte så det går fint å venne seg til det da”

Som sitatet viser omtaler eldre barn at de opplever endringer i sine emosjonelle reaksjoner over tid, at det følte verre før når de var mindre. Dette uttrykkes også i hvordan eldre barn beskriver at de tror at yngre søsken har det:

”Jeg tror kanskje jeg er den som har kjent mest på det sånn tror jeg. Det er jeg som tenker mest om sånne ting liksom, jeg tror ikke de [yngre søsken] har begynt å tenke sånn veldig enda”

Situasjonen oppleves lettere å håndtere når man er vant til det og skjønner mer. Samtidig ligger det en viss ambivalens her fordi ungdommene også er gamle nok til å ”skjønne mer” i form av å være klar over at foreldrenes oppdrag kan være forbundet med fare. Både eldre og yngre barn er klar over at soldatyrket kan være farlig, men ungdommer uttrykker i større grad enn yngre barn at de føler seg redde og er urolige for foreldrenes sikkerhet. Dette samsvarer med funn gjort i studier av amerikanske ungdommer (Huebner et. al., 2007; Maholmes, 2012).

Det kan jo skje – om følelser av redsel og uro

Mange av barna uttrykker at de føler redsel og er bekymret for foreldrenes sikkerhet. Redselen knyttes primært til farer forbundet med krig og konfliktområder. Ingen beskriver redselen som overveldende i form av at den dominerer hverdagen deres, men tanker om at foreldrene befinner seg i farlige områder forekommer både før de drar og underveis i oppdraget. Barna uttaler seg ganske sterkt om redselen de føler. En av de eldre jentene sier det rett ut:

”Det hender jo at de går i døden. Det er jo det jeg tenker på...”

Ungdommene er mer eksplisitte i sine uttrykk for redsel og uro enn yngre barn. Men også flere av småskolebarna uttaler seg bevisst om forhold knyttet til fare i tjenesten, selv om dette ikke uttrykkes like ofte og like tydelig som hos de eldre barna:

”Når de drar til Afghanistan er det viktig å få vite om de skal ut i krig eller bare sitte med sånne andre ting. Ja, om de skal ut i krig eller bare sitte og spille et sånt krigspill for å få bedre krigsevne. Det er viktig å vite om de bare skal sitte på dataen, eller ut i krigen”

Både eldre og yngre barn uttrykker at deployeringer til utlandet oppleves som verre enn fravær i forbindelse med reiser til mindre urolige områder. Fra omtrent 10-årsalder og oppover er barna i mitt utvalg forholdsvis oppdaterte på det eksisterende trusselbildet i verden. De gir uttrykk for å leve med vissheten om at foreldrenes jobb innebærer å bidra til å løse krisesituasjoner både ute og hjemme. En av guttene beskriver det slik:

”Jeg skulle ønske at han ikke skulle så langt vekk sånn at jeg kunne ringe han. Og at det ikke var så lenge til han kom igjen. Sånn som Spania, det hadde vært greit da, men Egypt⁷ det hadde jeg ikke... det hadde jeg ikke overlevd, hvis han skulle dratt til Kairo da for eksempel, der hvor det er skikkelig opprør nå. Det er forskjell på der det faktisk er opprør og der hvor det er helt vanlig sånn...der det egentlig ikke er noe opprør. Afghanistan....det var egentlig helt forferdelig”

Å snakke om mulige konsekvenser av krig, som død eller skade, oppleves vanskelig:

”Det som er vanskelig å snakke om litt sånn om... ja ...ehm... om han skader seg og sånn eller sånne ting da. Men ellers går det bra å snakke om ting”

”Det er litt vanskelig å snakke om militæret. Mest det med krig”

En av ungdommene gir gjennom kroppsspråk uttrykk for at dette er problematisk å snakke om. Etter hvert kommer det tydelig frem hva hun frykter mest:

”For meg ...eh...så er jeg så sykt redd for at han ikke kommer tilbake”

Utsagnet følges av gråt og behov for å ta en pause. Gjennom arbeidet med intervjuene følte jeg ofte at tanker om farer knyttet til krig var et tema barna enten forsøkte å unngå i sin helhet, nevnte kort før de penset samtalen inn på andre tema eller uttrykte sterke følelser i forhold til. I de tilfeller hvor temaet ble bragt på banen var dette ofte etter at vi hadde snakket sammen en tid, og det var etablert en god relasjon. Å snakke om følelser av redsel var også det temaet som fremkalte mest fysiske reaksjoner hos intervjupersonene. Noen gråt når vi snakket om dette, andre fikk et urolig kroppsspråk, fiklet med hendene, ble flakkende i blikket eller snakket med mer barnslig stemmeleie. Å miste en forelder representerer et stort tap for et barn (Dyregrov, 2006). Slik sett er reaksjoner på tanker om at dette kan skje naturlig. Like fremt er det viktig å være oppmerksom på at dette er tanker og følelser som ligger der og som de fleste er svært bevisste på, selv om de ikke liker å snakke om det. Det understreker viktigheten av at voksenpersoner i barnets omgivelser er kjent med situasjonen for å kunne forstå og støtte barnet ved eventuelle reaksjoner. Selv om barnet ikke umiddelbart eller uoppfordret snakker om redsel og vonde følelser, kan disse følelsene like fullt være til stede.

---

⁷ Dette intervjuet ble gjort i en periode hvor det var opptøyer og stort mediefokus på Egypt.

Han var borte på den spesielle dagen – når savnet blir tydeliggjort

En gjennomgående tendens under intervjuene var at vonde følelser knyttet til foreldrenes fravær ofte ble satt i sammenheng med viktige merkedager og dager hvor familien tradisjonelt er samlet. Igjen kan dette knyttes til konkretiseringen av fraværet og hvordan dette synes å virke forsterkende på barnas negative følelsesmessige reaksjoner. I mitt materiale er det spesielt julaften som utmerker seg som en dag det er vanskelig at mor eller far er borte:

”Det er dumt at de er borte på dager vi pleier å være sammen. I hvert fall julaften! For da er det sånn, da går du rundt treet og så finner du for eksempel en gave til en av foreldrene dine og så roper du ”hei, jeg fant en gave til deg!”, for eksempel pappa da...”hei, pappa, jeg fant en gave til deg!” og så kommer du på at...åh, pappa er borte...”

”Han var borte på julaften og det var liksom sånn...jeg hadde liksom sånn...jeg kjente liksom at han var borte den dagen... på den spesielle dagen”

Funnene må tolkes i lys av at mange av intervjuene ble gjennomført i desember måned. Både på skolen og i familien var man opptatt med å forberede høytiden. Samtidig kan det, utfra måten barna snakker om denne dagen, synes som om det er noe helt spesielt akkurat med julaften. Kanskje kan det relateres til at julen, innenfor vår kulturelle kontekst, nettopp er en tid hvor fokuset på familierelasjoner og samhold tydeliggjøres.

At foreldre er borte på sine egne og barnas bursdager oppleves også som trist, men samtidig skjer det mye annet med fest og venner slik at dette ikke oppleves like sårt som julaften:

”Han var borte på bursdagen min, men jeg tenkte ikke så mye på det akkurat”

Foreldrenes forsøk på å unngå fravær på spesielle datoer eller vise barna oppmerksomhet på tross av fraværet verdsettes. Mange av barna forteller spontant om sine opplevelser relatert til slike situasjoner:

”De er to personer og så skal de liksom bytte på og så skal de bestemme hvem som skal være borte julaften og påsken og sånt...Altså hvem som skal være borte fra litt av sommerferien...nesten ti uker på sommerferien. Og heldigvis så kjente pappa han fyren veldig godt, han har vært på besøk til oss og sånt flere ganger, så derfor var han så snill at han ville liksom ta julaften og påsken og sånt. Siden pappa har barn”

Merkedager settes også i sammenheng med viktigheten av å opprettholde relasjoner på tross av lange avstander:

”Pappa var borte på bursdagen min, men han sendte blomster. Jeg husker at jeg hadde på de klærne [peker på et bilde] og at jeg fikk de blomstene av pappa. Det var litt trist da for jeg trodde ikke han kom til å gi gave men så gav han meg gave”

Intervjupersonen sier at hun har gått og tenkt på at far ikke kom til å gi henne gave i år og at det var trist, men så ble hun gledelig overrasket av å likevel få gave. Det er trolig ikke bare gaven som er det viktige her, men det faktum at forelderen tenker på henne og søker å dele bursdagen med henne selv om vedkommende er borte. Dette er forhold som barna beskriver som viktige også i andre sammenhenger, for eksempel i relasjon til skolearbeid og idrettsprestasjoner. Det at foreldrene følger med på viktige hendelser i barnas liv og viser interesse for hva som foregår hjemme bidrar til å redusere triste følelser.

Leave – en etterlengtet pause?

Når det gjelder ”leave”, permisjon underveis i oppdraget, er ikke det noe barna i mitt utvalg legger spesielt mye vekt på. Ingen nevner dette spontant i intervjuene. Mange har heller ikke noe forhold til det da flere av foreldrene har gjennomført tjenesten uten å være hjemme på ”leave”. Kontingenter med fire måneders varighet uten hjemreise er vanlig, og noe barna forteller om når de snakker om sine erfaringer med at foreldrene har vært på langvarige oppdrag. På direkte spørsmål har en del av ungdommene minner fra ”leave”- perioder, noe de stort sett omtaler i positive termer. Det omtales som ”bra” og ”fint” at foreldrene kommer hjem på ”leave”. Det er også ønskelig selv om flere gir uttrykk for at det er tungt når de reiser tilbake igjen:

”Da pappa kom hjem på permisjon var det to glade barn som stod i døren og ventet. Jeg husker at de to ukene var jeg som en magnet til pappa. Jeg ville ikke gå på skolen eller trening jeg ville heller være hjemme med han. Jeg husker at han var med på skøyter sammen med skolen og vi prøvde å finne på så mye som mulig sammen. Så da han reiste igjen var det som om han tok med seg alt gleden vi hadde samlet opp fra de to ukene. Og jeg følte meg tom igjen”

Et forhold som fremheves av flere er behovet for å ”utnytte tida” og nærmest tanke opp lagrene på nærhet til forelderen i denne perioden. Tid med den nærmeste familien

står i fokus. Det legges først og fremst vekt på "å være sammen". En av intervjupersonene nevner at forelderen var sliten, men ikke i en slik grad at det gikk ut over muligheten til å ha det hyggelig sammen under permisjonen:

"Det blir mest oss i familien som er sammen, og så besøker vi kanskje bestemor og bestefar. Og så kanskje han treffer noe venner hvis han orker. Han er sliten. Han blir kanskje veldig fokusert ute, men han blir veldig sånn avslappa hjemme. Jeg tror iallfall han føler det sånn, at hjemme kan han slappe av. Han får seg to uker fri. Jeg føler ikke at han har tankene sine i Afghanistan. Det går seg til, det er bare de første dagene så er han med og finner på ting"

Barnet legger merke til at far er sliten, men han beskrives samtidig som tilstedeværende og avslappet sammen med familien, og intervjupersonen uttrykker ikke at det oppstår problemer eller konflikter.

"Leave" markerer også en milepæl i forhold til at oppdraget er godt i gang og den endelige hjemkomsten nærmer seg;

"Det er bra. Det er bra at han kommer innom når han er borte et halvt år i strekk. Det blir litt rart at han skal tilbake igjen da når han har kommet hjem liksom, men det er ikke så ille da for da veit vi jo at han allerede har vært der i to måneder"

Dette med å telle ned dager, lage seg kalendere og andre typer oversikter som viser tiden frem til forelderen kommer hjem, er noe mange nevner. Å se frem til at hjemkomsten nærmer seg dag for dag beskrives som en hjelp til å fokusere på positive følelser også underveis i oppdraget:

"Det er hardt når han sier at han skal til Afghanistan da, men det er jo også veldig...hva skal jeg si...det er jo verst når han drar men det er jo veldig bra når han kommer hjem igjen da"

Positive følelser tar seg naturlig nok opp på slutten av perioden når hjemkomsten nærmer seg. Forelderens endelige hjemkomst beskrives i relasjon til følelser av glede og forventning.

4.1.3 En etterlengt dag – om foreldrenes hjemkomst

Dagen foreldrene kommer hjem er noe de fleste husker godt og forteller spontant om. Det er en viktig hendelse og mange forbereder hjemkomsten nøye, for eksempel ved å lage god mat og henge opp plakater eller tegninger:

”Og så husker jeg veldig godt hjemkomsten hans. Vi hadde laget en sånn plakat hvor det stod ”velkommen hjem pappa”, og så hadde vi tegnet masse fine tegninger på den og sånt. Så hadde vi hengt opp den ved inngangsdøra. Og så da han kom hjem og så den så ble han veldig glad. Og så ble jeg veldig glad”

Det er et emosjonelt øyeblikk. Der og da er det lite annet enn å være nær forelderen som betyr noe:

”Jeg brydde meg ikke om været og hvordan det var ute da han kom, men jeg liksom bare åpna...da jeg ser han kommer så bare åpner jeg døra, gangdøra som fører ut til gårdsplassen da, og så bare løper jeg ut og hopper i armene på pappa”

En av intervjupersonene forteller lattermildt om hvordan han sprutet brus over sin far når han kom hjem. Flere beskriver lignende uttrykk for glede og markering i en grad som gir rom for å bryte med sedvanlige normer for korrekt atferd. Begreper som; ”fint”, ”flott”, ”glad” og ”lykkelig” brukes hyppig om denne tiden. Mange forteller om eksotiske og spennende gaver de har fått fra stedet hvor forelderen har vært. Kos, samvær med forelderen og familien for øvrig vektlegges. Nærhet og tid sammen er viktigere enn at det skal skje så veldig mye. Mange forteller om at de ”bare sitter i sofaen og koser”, ”slapper av” eller ”spiller litt” og generelt tar det med ro hjemme. Å ha tilgang på foreldrene, så vel mentalt som fysisk, er viktig for barns håndtering av belastninger (Brantzæg et. al., 2011). En av intervjupersonene uttrykker det godt i følgende sitat om hvordan tiden etter deployering oppleves spesielt fin for ham:

”Det jeg liker best når han kommer hjem er det som da skjer når han kommer. Det er hele tilværelsen som er annerledes. Han er hjemme da, da er vi flere. Han har mer fri. Det blir hyggeligere, jeg føler meg så mye bedre av å ha han i nærheten. [...] Jeg er veldig glad i pappaen min, men jeg synes han jobber mye. Når han er hjemme sitter han ofte og jobber på dataen. Jeg skulle gjerne hatt mer tid til å gjøre hyggelige ting sammen med ham. For eksempel hvis moren min er borte på noe og søsteren min har lagt seg så kunne vi sitte og se på tv sammen en lørdagskveld ...for eksempel...en film eller noe sånn”

Sitatet må tolkes med bakgrunn av at forelderen både ukependler og på annen måte har høy arbeidsbelastning som gjør at vedkommende er mye borte i hverdagen. I tiden

etter en deployering har forelderen fri og kan bruke tid med familien. Barnet synes derfor å sette ekstra pris på denne tiden og det er noe han beskriver som en positiv effekt av forelderens utenlandstjeneste.

En annen følelse mange av barna opplever i forbindelse med hjemkomst og tiden etterpå er stolthet. Nesten samtlige uttrykker at de er stolte av foreldrenes innsats selv om det innebærer store følelsesmessige belastninger for dem selv. De forteller at de er stolte over jobben foreldrene gjør, som de mener er både krevende og spesiell;

”Jeg er stolt av pappa og det han driver med...jeg er stolt av at han er så flink i jobben sin....jeg er stolt av å ha ham som far”

Noen forteller at de har blitt invitert med på seremonier som hedrer soldatene når de kommer hjem. Barna setter pris på å få være med på markeringer og medaljeparader i etterkant av hjemkomst. Å bli inkludert bidrar til økt forståelse og følelser av stolthet:

”Ja vi var jo med når han fikk en sånn veteranmedalje eller noe sånt. Da fikk vi høre litt hva de sjefene sa og sånt da. Jeg husker at de som fikk medalje stod oppstilt når de fikk den og så var det fortellinger og godord om hva de hadde gjort. Det er fint at familien får være med å se og høre hvor fint det de har gjort er”

Selv om positive opplevelser dominerer denne perioden forekommer også følelser som spenning og uro i forhold til at noe skal skjære seg slik at forelderen ikke kommer hjem som planlagt. Forutsigbarhet er viktig, noe følgende fortelling gir et godt bilde av:

”Jeg skulle være med på den cupen og så spurte jeg mamma; ”kommer pappa snart”? Og så sa hun; ”nei, vet du hva jeg fikk en telefon fra pappa og de hadde gjort en feil så han kommer ikke før i morgen”. Da ble jeg ganske lei meg og da brydde jeg meg ikke noe særlig om å være på cup eller være veldig glad for å få pokal og sånn”

Barn som har opplevd tilfeller hvor hjemkomsten forsinkes eller på annen måte ikke finner sted som planlagt, beskriver generelt dette i termer av stor skuffelse. Det er naturlig å tolke det dithen at følelsen av skuffelse forsterkes som følge av brutte forventninger knyttet til den store dagen hvor mamma eller pappa endelig skal komme hjem. Med henblikk på brutte forventninger er dette noe studier av voksne har vist at kan skape problemer i etterkant av hjemkomst, dersom denne tiden ikke blir slik man hadde ønsket og trodd (Pincus et. al., 2001; Logan 1987). Om dette også er noe barn

opplever er derfor et sentralt spørsmål i tilknytning til hvordan intervjupersonene beskriver sine følelser i tiden etter at foreldrene kommer hjem.

4.1.4 Skal du ut igjen? - om tiden etterpå

"Alt blir som før igjen" er beskrivelsen de fleste av intervjupersonene bruker når jeg spør dem om hvordan de opplever tiden etter at foreldrene har kommet hjem. Kun en av intervjupersonene nevner at denne perioden også kan innebære litt "gnisninger" når familien skal re-etablere sine relasjoner etter lang tids fravær:

"Det er litt sånn rart, plutselig er han i huset hele tida eller liksom 24-7. De får jo litt fri så plutselig da jobber'n ikke heller så da er han plutselig overalt"

Men heller ikke dette barnet gir uttrykk for at det utgjør noe stort problem. Utsagnet blir uttalt med et smil, og han legger vekt på at det ikke tar veldig lang tid før ting normaliserer seg. Ingen av barna i min undersøkelse forteller om at foreldrene krangler eller at hjemkomsten på annen måte oppleves problematisk.

Det som imidlertid trekkes frem som en følelsesmessig belastning i denne perioden er tanker om nye oppdrag. Tiden etter en deployering er en periode hvor foreldrene er hjemme, men hvor det samtidig ligger en underforstått forutsetning om at de etter hvert skal ut igjen. Relatert til dette beskriver barna en del ambivalente følelser. Selv om de fleste sier at det går lettere når de er blitt vant til at foreldrene reiser ut, er nye deployeringer noe barna gruer seg for:

"Det verste jeg hører da, ja unntatt om at han døde, det er at han skal ut igjen. For da...da kjenner man bare alt...alt kommer og det stresset kommer og alt. Man tenker på hva man skal gjøre fremover da og hva man skal si"

Et viktig spørsmål er i hvilken grad tanker på kommende deployeringer blir en vedvarende plage for barna. Her er funnene noe sprikende. Mens en av intervjupersonene uttrykker at de vonde følelsene på *"magisk vis blir borte"* når forelderen kommer hjem, uttrykker en annen at følelsene blir værende også i etterkant av deployeringen, men i svakere grad:

"Den følelsen jeg fikk da pappa dro til Afghanistan har jeg faktisk aldri hatt før...før han dro til Afghanistan. Så hadde han aldri dratt dit før så den følelsen var helt ny og dermed så hadde jeg den følelsen i hjertet og den var hele tiden veldig høy så....jeg"

likte ikke den noe særlig godt. Det var en EKKEL følelse. Fæl, ekkel, rar. Var ikke så fin følelse...trist var den...jeg prøver å ikke tenke på det, men jeg tenker på det at jeg har den følelsen selv nå når jeg tenker på at pappa var borte [...] Den er veldig svak men jeg har den. Den er der hele tiden bare at den er litt sterkere noen ganger. Jeg er redd for at han skal dra igjen. Jeg likte ikke når var borte i det hele tatt”

Intervjupersonen beskriver at følelsen blir sterkere når han tenker på at pappa var borte og knytter det til at han er redd for at faren skal dra ut igjen. Spørsmål om foreldrene skal dra ut igjen er generelt et tema barna er opptatte av og tar opp med foreldrene sine. Noen gir uttrykk for at de har kunnskap om forsvars- og sikkerhetspolitiske forhold. Flere nevner at Norge er i ferd med å trekke sine militære styrker ut av Afghanistan. De forteller med lettelse om at foreldrene sannsynligvis ikke skal tilbake dit. Mange har også god kontroll på når forelderen skal ut neste gang, og uttrykker at de setter pris på å være orienterte og godt forberedt i forhold til dette. I hvilken grad barna plages av tanken om at foreldre skal ut igjen, og om det er slik at stadige og hyppige deployeringer medfører økt press på barna i form av at det å grue seg for neste deployering blir en vedvarende stressbelastning over tid, vil imidlertid kreve ytterligere og mer inngående studier.

4.1.5 Oppsummering og diskusjon

Som fremstillingen over viser varierer barnas følelsesmessige reaksjoner med fasene av foreldrenes deployering. Mange av reaksjonene barna beskriver samsvarer med beskrivelsene i modellen av den emosjonelle deployeringssirkelen (Logan, 1987), og med forhold som også beskrives innenfor det internasjonale kunnskapsgrunnlaget slik det er gjort rede for i studiens teorikapittel (Logan, 1987; Pincus et.al., 2001; Esposito Smythers et.al., 2011). Men resultatene peker også på en del individuelle forskjeller og ulikheter av kontekstuell karakter. Dette understreker det faktum at verken barna eller deres familier er stereotyper. Selv om mye er felles, kan reaksjoner variere ut over de forhold som beskrives i modellen av den emosjonelle deployeringssirkelen. Modellen har og sine begrensninger ved at den er tilpasset deployeringsmønstre hvor operasjoner planlegges og gjennomføres over lengre perioder med gjentatte deployeringer av personellet. Selv om den har vært hensiktsmessig i forståelsen av de erfaringer mine intervjupersoner har, vil den ikke nødvendigvis være like

hensiktsmessig i forståelsen av hvordan andre deployeringsmønstre erfares og oppleves.

En fellesnevner for barna i denne studien, er at det i tiden før og under deployeringen er vanlig å føle seg trist. Perioden hvor foreldrene fysisk er borte er den tiden som fremkaller mest negative følelsesmessige reaksjoner. Barna føler på savn, redsel og uro. Dette samsvarer med følelser som også beskrives av amerikanske barn i tilknytning til den emosjonelle deployeringssirkelen (Pincus et. al., 2001; Huebner & Mancini, 2005). Etersom dette er en kvalitativ studie hvor det ikke er tatt høyde for måling av emosjonelt stress eller sammenligning med sivile grupper, er det vanskelig å si noe om grad av belastning og eventuelle negative konsekvenser. I sine beskrivelser uttrykker ikke barna at belastningene føles uoverkommelige, men bevisstheten både eldre og yngre barn uttrykker i forhold til at foreldrene kan skades eller dø må tas på alvor, ikke minst med bakgrunn i at internasjonale studier har påvist forhøyet forekomst av psykososiale og atferdsmessige vansker blant barn som har et deployert familiemedlem (Aranda et.al., 2011; Chandra et.al., 2010). Hva gjelder uro og bekymring i tiden etter deployering, er dette et område hvor funnene i denne studien viser individuelle variasjoner. Noen sier at de går med en konstant bekymring, mens andre ikke gjør det. Videre forskning som kan gi økt kunnskap om hvordan tiden etterpå oppleves for barna, og om negative følelsesmessige reaksjoner er noe som vedvarer, er derfor nødvendig.

Selv om negative reaksjoner dominerer, forekommer også positive følelser, som å glede seg til foreldrene kommer hjem og å kose seg sammen i tiden etterpå. Stolthet nevnes noen ganger relatert til selve fraværperioden og ofte om tiden etterpå. En mulig forklaring kan være samfunnet og det politiske miljøets økte fokus på å anerkjenne veteranene og den innsatsen de gjør, noe også familiene i økende grad er blitt en del av. En annen mulig tolkning er at det er mer rom for stolthet og positive følelser i etterkant av oppdraget, når forelderen er trygt hjemme. Dette kan forklares med bakgrunn i opplevde forventninger om at stolthet og positive følelser ikke er ”korrekt” å kjenne på når foreldre er ute i farlige områder. Følelsene barna og ungdommene beskriver må tolkes innenfor den kontekstuelle ramme av forestillinger og forventninger som til en hver tid ligger til grunn. Det at mange av intervjuene i

denne undersøkelsen er gjennomført retrospektivt, og en stund etter at foreldrene kom hjem fra oppdrag, kan ha betydning i forhold til at barna i såpass stor grad fokuserer på følelser av stolthet. Følelser av stolthet samtidig som man kjenner på tapet av en viktig omsorgsperson peker videre på at barnas følelsesmessige reaksjoner i forbindelse med deployeringer kan oppleves ambivalent og motsetningsfylt. Motstridende følelsesmessige reaksjoner kan, som beskrevet i teorikapittelet, skape forvirring og oppleves vanskelig for barn og unge å balansere (Huebner & Mancini, 2005).

Tvetydige relasjoner (boundary ambiguity) og savn i form av av ”ambiguous loss” (Boss 2006, 2007, 2009) knyttes ofte til den emosjonelle deployeringssirkelen (Blaisure et. al., 2012). I den sammenheng er det interessant at selv om også mine intervjupersoner gir uttrykk for motstridende følelser, er det få som beskriver brudd i relasjonene til foreldrene. Det er heller ikke mange som snakker om situasjoner hvor foreldrene er fysisk til stede men psykisk fraværende og omvendt. De fleste beskriver snarere en situasjon hvor de bruker ekstra mye tid sammen før og etter deployeringen, hvor foreldrene også synes å være mye til stede for barna både fysisk og psykologisk. Dette skiller seg følgelig noe fra barns opplevelser og studier gjort på voksne slik de beskrives i flere amerikanske undersøkelser, hvor spesielt tiden før og etter en deployering beskrives som å kunne være vel så vanskelige å håndtere som selve fraværstiden (Chandra, et. al., 2011; Pincus et.al., 2001; Logan, 1987; Huebner et. al., 2007; White et. al., 2011). En mulig tolkning er at dette kan være uttrykk for et behov om å forsikre seg om at alt faktisk blir som før, at mor og far fortsatt er glade i hverandre, og at kjernefamilien står fast som en stabil ramme rundt barnets oppvekst. Dette er forhold som er viktige for barnas opplevelser av mestring, hvilket jeg vil komme tilbake til i påfølgende avsnitt om håndteringsstrategier. Funnene må også ses i sammenheng med at utvalget i denne studien består av familier som har tilstrekkelige ressurser til å være til stede for barna. Det er også slik at intervjupersonene som inngår i min undersøkelse er barn med foreldre i avdelinger som deployerer ofte, trener mye og har kort responstid. Følgelig er barna vant med at foreldrene er mye borte i forbindelse med øvelser. Det kan tenkes at barnas opplevelse av at foreldrenes fravær generelt sett ikke endrer seg så mye dersom oppsettingsperioden først og fremst begrenser seg til misjonsspesifikke forberedelser.

I dette ligger det at tiden før deployering kan oppleves annerledes for barn som ikke like vant med at foreldre er mye borte og hvor foreldre kanskje må gjennom langvarig opptrening og kompetanseheving, med påfølgende høyt fravær fra familien, i tiden før deployering. Like fullt er det interessant å stille spørsmål ved om barnas opplevelser av å klare å opprettholde relasjoner til foreldrene også kan tenkes relatert til mer kontekstuelle forhold som forskjeller i nasjonale rekrutteringsmåter og deployeringsmønstre, herunder lengde og hyppighet på deployeringene. Flere internasjonale studier antyder at lange og gjentatte deployeringer er en risikofaktor for barns utvikling og psykososiale fungering (White et. al., 2011; Chandra et.al., 2011; Lester et.al., 2010). Om det er slik at hyppige deployeringer og lengde på deployeringsperiodene har betydning for i hvilken grad barn sliter med fysisk og psykologisk avstand til forelderen og problemer i form av relasjonelle brudd i for- og etterkant av deployeringen, kan det tenkes at risikoen er lavere innenfor kontekster som den norske hvor personellet har relativt kortere tid ute og hyppigere leaveperioder enn eksempelvis sine amerikanske kolleger.

4.2 Vi klarer det jo – om strategier i håndteringen av annerledes hverdag

Som beskrevet i forrige avsnitt er det primært egne emosjonelle reaksjoner barna fokuserer på når vi har snakket om tiden før, under og etter deployeringen. Når vi underveis i intervjuene har kommet inn på med generelle betraktninger og barnas frie fortelling rundt det at foreldre deployerer og gjør tjeneste i Forsvaret, har samtalene ofte tatt en vending hvor vi i større grad har kommet inn på kontekstuelle forhold og hvordan barna ser på og beskriver seg selv i relasjon til familien sin, omgivelsene og Forsvaret. Det er også tydelig at barna, på tross av opplevde belastninger, ønsker å fokusere på hvordan situasjonen kan håndteres. Selv om barna fortalte om store belastninger og noen gråt bare ved tanken på foreldrenes fravær, kom det alltid et ”men”:

”men, vi klarte det”

”men, det går jo bra”

”men, det er ikke så ille”

De opplevelser barna til slutt sitter igjen med vil nødvendigvis ha sammenheng med deres håndtering av erfaringer de gjør seg underveis i deployeringsperioden, samt i

hvilken grad de føler at de mestrer eller ikke mestrer de utfordringer som møter dem. Som beskrevet i teorikapittelet kan foreldrenes håndtering av situasjonen og familiens evne til å opprettholde trygge rammer ha sammenheng med barnas evne til å mestre de påkjenninger deployeringen av en forelder innebærer (White et.al., 2011; Chandra et.al., 2011). Dette er også tilfelle i min undersøkelse.

Foreldrene – de viktigste støttespillerne

Uavhengig av tidspunkt i deployeringsfasen og de ulike reaksjonene barna beskriver, er det som regel foreldrene de søker til. Det er spesielt, som det også fremgår av internasjonal forskning (White et. al., 2011; Chandra et.al., 2011), den hjemmeværende omsorgspersonen som er viktig for barnas håndtering både av egne emosjonelle reaksjoner og av situasjonen generelt. I de fleste tilfeller snakker vi da om mor. I familier hvor både mor og far deployerer forholder barna seg til den som til en hver tid blir igjen hjemme. Det er hos den gjenværende forelderens barna primært søker trøst, informasjon og støtte dersom de opplever situasjonen som vanskelig. Å ”*snakke med mamma om det*” er den klart hyppigst beskrevne strategien med tanke på å håndtere negative følelser. Hvordan den voksne reagerer og håndterer deployeringen har betydning for barnas opplevelser og mestringssevne. Dette gjelder både yngre og eldre barn:

”Jeg snakker mest med mamma om det. Hun håndterer det bra synes jeg, hun er rolig. Det gjør det jo lettere for oss også”

“Dette har vært det beste året. Jeg tror det er fordi mamma ikke ble så trist og da ble ikke jeg så trist heller”

Eldre barn er oppmerksomme på hvordan hjemmeværende omsorgsperson har det og forsøker å ta hensyn til at situasjonen medfører økt belastning på den forelderens som er igjen hjemme:

”mamma blir nok kanskje en del mer sliten av det. Vi [søsken] bråker kanskje ikke så mye når pappa er borte”

”Jeg liker ikke så godt å snakke om familiegreier eller om pappa med mamma, for hun kan bli lei seg...jeg liker ikke å se voksne gråte. Jeg er kanskje redd for det da”

Dersom hjemmeværende omsorgsperson av ulike årsaker er forhindret fra å være til stede for barna i den grad de kanskje ønsker eller har behov for, kan det oppstå problemer. Forhold som kan tenkes å påvirke den omsorgen foreldrene gir kan være psykologiske ressurser hos omsorgsgiver, forhold knyttet til foreldrenes parforhold og tilgang på støtte fra omgivelsene (Brandtzæg et. al., 2012). Med tanke på forholdet til foreldrene er dette noe spesielt yngre barn gjerne forteller spontant om, slik det blant annet kommer til uttrykk i studiens innledning. Jeg fikk gjennom mitt arbeid med intervjuene høre mange historier om hvordan foreldrene på tross av atskillelsen viser hverandre oppmerksomhet og kjærlighet gjennom telefonsamtaler, brev, gaver og lignende. Motsatt forteller noen også om at de legger godt merke til uenigheter og antydninger til foreldrekonflikter. Med andre ord kan det virke som om opplevelsen av at forholdet mellom foreldrene er stabilt, på tross av avstanden en deployering medfører, er en viktig rammefaktor for barnas trygghet og evne til å håndtere egne reaksjoner. Dette samsvarer med kjent kunnskap innenfor tilknytningsteoretiske perspektiver (Bowlby, 1988; Belsky & Jaffe, 2006), selv om det ikke foreligger entydige svar med tanke på hvilken rolle kvaliteten på foreldrenes parforhold spiller for barns tilknytningstrygghet (Brantzæg et.al., 2011).

Sykdom i familien, jobb og krevende småsøsken trekkes av mine intervjupersoner frem som forhold som kan påvirke relasjonen mellom foreldre og barn på måter som gjør at barnet ikke finner det naturlig, eller av hensyn til forelderen ikke føler at de kan søke hjelp hos den gjenværende forelderen:

”Andre gangen pappa dro til Afghanistan fikk jeg og mamma selskap av min lillebror, som kun var rett over året da pappa dro. Han gjorde ting litt vanskeligere med grining på natten og krav på oppmerksomhet hele tiden”

”Jeg merker at mamma blir veldig stressa av det [...]og hun har stress på jobben også”

I slike situasjoner kan kommunikasjonen i familien reduseres som følge av økt stressnivå og barnas ønsker om å vise hensyn:

”vi snakker jo litt men ikke sånne dype samtaler, for mamma også blir litt trist. Jeg tenkte ikke så mye på det da jeg var mindre, men jeg tenker mye på det nå, at jeg lurert litt på hvordan hun egentlig har det”

” Jeg merket at mamma ble mye mer sliten denne gangen, og jeg gjorde så godt jeg kunne for at hun ikke skulle se så lei seg og sliten ut hele tiden. Jeg tror nå i etter tid at jeg prøvde å holde ”poker face”, noe jeg tror ikke var så smart”

Barna beskriver også at konflikter og uenigheter lettere oppstår i slike situasjoner:

” Mamma blir stressa og vi krangler litt av og til for jeg blir også litt stressa for jeg har så mye på skolen og fritid og pappa og alt...[...] Det er jo også på grunn av sykdommen. Det er dager vi ikke snakker sammen ....og det er ikke gøy. Da blir hverdagen tung”

Funnene samsvarer med internasjonale studier som viser at barn bekymrer seg både for forelderen som drar ut og for den som blir igjen hjemme (Chandra et. al., 2008). Ut fra hva vi vet om viktigheten av god og trygg tilknytning til nære omsorgspersoner i forbindelse med barns håndtering av belastende opplevelser, kan manglende tilgang på støtte fra hjemmeværende foreldre ha betydning både for graden av negative følelsesmessige opplevelser og evnen til å håndtere dem hensiktsmessig. Det komplekse samspillet er godt beskrevet i følgende utsagn fra en av ungdommene i studien:

”Når pappa var borte fikk jeg med en gang mer ansvar. Jeg ble tvunget til å hjelpe mer til hjemme, med å tømme vaskemaskinen eller leke med lillebror. I tillegg til skole og mye trening ble jeg veldig sliten. Jeg husker at på foreldresamtalen med skolen sa læreren at jeg virket sliten og trøtt når jeg var på skolen, noe som stemte. Det føltes som jeg var innesperret i en liten boble av redsel for pappaen min. Når jeg tenker over det var det ikke bare det ekstra arbeidet, men også tankene som surret konstant rundt i hodet jeg ble sliten av. Jeg tenkte på pappa hele tiden. Jeg var redd for han hele tiden. Jeg husker jeg nesten aldri snakket med verken vennene min eller mamma om hva jeg følte”

Sitatet gir et bilde på at belastninger som kommer i tillegg til deployeringen får betydning både for barnets fungering i hverdagen, opplevelsen av redsel og at hun ikke søker støtte eller kommuniserer med noen om det hun føler.

4.2.1 Jeg føler ansvar og blir selvstendig – om familieinnsats og barnas bidrag

I forlengelsen av de viktige relasjonene til foreldrene, er samholdet innad i kjernefamilien viktig for barnas håndtering av situasjonen. Familiens evne til å stå sammen og klare seg selv er noe de legger stor vekt på. Deployeringen beskrives på mange måter som et ”familieprosjekt”. Barna fremhever hvordan alle i familien på

ulike måter bidrar til å få den nye hverdagen til å gå rundt. De er kollektivistiske i sin uttrykksform, og uttrykker stor lojalitet overfor familiens forpliktelser og ”daglige drift”. Nær halvparten av intervjupersonene tar eksempelvis opp at det faktisk at foreldrene tjener godt når de er ute som noe de mener er viktig:

” Vi klarer oss veldig godt forresten. Vi har nesten nedbetalt hele huslånet vi ”

At familien takler utfordringene sammen beskrives som en kilde til mestring. Gjennom arbeidet med intervjuene ble det stadig tydeligere for meg hvordan barna ikke så på seg selv som ofre, men snarere som aktive bidragsyttere på familiens ”hjemmelag”:

”Hvis han skulle reist nå så...ja da blir det jo meg og søstra mi og moren min som skal klare oss selv da. Vi må hjelpe mamma rundt om i huset”

”Det blir til at jeg tar ansvar for sånne småting som pappa har pleid å gjøre da. Det går egentlig greit det”

Barna gir ikke uttrykk for at de må hjelpe til i den grad at det går ut over skolearbeid, eller fritidsaktiviteter. Utfordringene omtales som håndterbare i form av at familien går sammen om å finne alternative løsninger. De fleste sier at det ”går greit”. Flere finner alternative strategier som å lese leksrer på ”Skype” med forelderen som er deployert, eller spørre eldre søsken. Noen får også hjelp fra nettverk og besteforeldre.

I mange tilfeller uttrykker barna seg positivt om det å ta mer ansvar i familien og utvikle sine kompetanser i forhold til dette:

”Vi [jeg og lillebror] ordner masse vi. Det er litt annerledes når mamma er borte for pappa pleier ikke å gi meg noe sånne lage middag greier. Ellers lager jeg middag på mandager og av og til fredager. Men pappa han har bare sagt at jeg skal koke poteter. Jeg liker å lage mat”

Flere, spesielt eldre barn, fremhever at foreldrenes fravær har positive konsekvenser i form av at de selv utvikler kompetanser som selvstendighet og økt ansvarsfølelse:

”Jeg tror jeg lærte å bli mer selvstendig. Det var ikke alltid noen som kunne hjelpe meg i alle sammenhenger, så jeg måtte klare meg selv. Jeg tror også jeg har blitt mer reflektert og lært å kjenne meg selv bedre. Og det jeg selv syntes er det viktigste: Jeg setter utrolig pris på foreldrene mine. Jeg vet hvordan det føles å miste en av dem

over en periode, noe som har gjort at jeg virkelig setter pris på det de gjør for meg og at de alltid vil mitt beste, selv om det ikke alltid er det som er rettferdig”

Ungdommene uttrykker seg voksent og reflektert om dette og det er tydeligvis forhold de har gjort seg en del tanker om. Å hjelpe til og gjøre noe praktisk beskrives også som en mulighet for mestring av negative følelser:

”Når pappa er borte så føler jeg mer ansvar. Så da blir jeg litt sterkere, og da går det bedre”

Barna er opptatte av fordelene de har sammenlignet med jevnaldrende i form av at de lærer mye gjennom foreldrenes arbeid, både om andre kulturer og gjennom å bidra hjemme. De uttrykker stolthet over familiens samlede innsats for at oppdraget kan løses. Dette tydeliggjøres ytterligere gjennom måten barna beskriver sitt forhold til Forsvaret, og de forventninger de har til at Forsvaret anerkjenner barnas og familiens innsats. Mange nevner støttetiltak i militær regi, som eksempelvis muligheten for å spise i den militære messa, som noe de verdsetter:

”Vi fikk mat i messa to ganger i uka når pappa var ute. Det var bra. Sånn hvis det er mye som skjer på dagen så er det bare å gå rett bort dit. Det er veldig bra, da blir det mindre stress i familien. Mye kjappere enn å lage middag hjemme”

Det kan selvsagt tolkes i lys av at slike tiltak avlaster både barna og den gjenværende forelderen, hvilket er verdifullt i en hverdag med høyt stressnivå i familien. Kanskje er det også slik at det fungerer som en sosial arena. Dette er ikke noe intervjupersonene nevner spesifikt, men å spise i messa kan åpne for å treffe andre i samme situasjon og derigjennom generere sosial støtte både for voksne og barn i familien. Det inntrykket jeg imidlertid ofte satt igjen med etter intervjuene var at barna opplevde tiltak i militær regi som en form for anerkjennelse:

”Vi får jo veldig mye gjennom Forsvaret, flyturer og sånn. Det er veldig viktig! Alt sånt både juleverksted, flyturer og middag og sånne ting er veldig viktig. Det at vi får sånne ting det hjelper veldig. Da føler vi at Forsvaret vil hjelpe familiene også”

Sitatet kan vanskelig tolkes på noen annen måte enn at det handler om å opprettholde gjensidighet i relasjonen mellom familien og det militære, forstått som at ”vi hjelper dem, de hjelper oss”.

4.2.2 De grådige institusjonene – om forholdet mellom Forsvaret og familien

Et forhold jeg tidlig bet meg merke i var hvor påfallende positive intervjupersonene, uavhengig av alder og kjønn, var til Forsvaret som institusjon. Man skulle kanskje tro at vanskelige følelsesmessige reaksjoner og belastninger knyttet til foreldrenes arbeid, kunne generere frustrasjon og negative følelser overfor samfunnsinstitusjonen som på mange måter ”har skylden” for påkjenningene familiene og barna utsettes for. Det er imidlertid ikke tilfelle, snarere tvert i mot. På direkte spørsmål om de av og til skulle ønske at foreldrene ikke jobbet i Forsvaret svarer samtlige ”nei”. Det er heller ingen som uttrykker bitterhet eller sinne overfor Forsvaret. Snarere henviser barna til følelser av stolthet over at foreldrene utfører et viktig arbeid, som de selv også føler at de bidrar til gjennom familiens samlede innsats.

Selv om det å leve i en familie i seg selv er et kollektivistisk prosjekt (Dencik et. al., 2008), så kan det, med henblikk til systemteoretiske perspektiver og ”grådige institusjoner”, virke som om barna til en viss grad adapterer og tilpasser seg grunnleggende normer og verdier fra det militære systemet slik som samhold, lagarbeid, mestring av tøffe oppdrag og følelser av ansvar for forhold som er større enn dem selv. Både eldre og yngre barn uttrykker reflekterte holdninger med tanke på Forsvarets samfunnsoppdrag, og støtter opp om dette. En av de yngre intervjupersonene, som har begge foreldre ansatt i Forsvaret, forteller:

”Noen ganger så sier jeg til dem at en av dem ikke bør jobbe i militæret i tilfelle det blir krig fordi...hvis begge to dør så blir jeg og broren min foreldreløse. Det som hadde vært litt bedre iallfall er at hvis det ble krig i Norge så hadde det vært de folkene...de militærene på [nevner den ene forelderens tjenestested] som skulle ta det. For at da kom iallfall ikke begge til å dø fordi moren og faren min jobber ikke på samme sted. Sånn at det er litt bedre hvis bare en dør...”

Det ligger stor offervilje i et slikt utsagn fra et barn i barneskolealder. Også flere av ungdommene uttrykker lignende holdninger:

”Jeg føler at vi har en viktig familie for verden og jeg vil heller at han jobber der enn jobber som eiendomsmegler eller sånne andre ting da. Han har en veldig viktig jobb og jeg ser det mange ganger at de setter pris på det pappa gjør. Jeg er veldig stolt av å ha en far i militæret, jeg sier det gjerne til andre”

”Jeg var og er utrolig stolt over pappa. Han har vært med å hjelpe. Selv om jeg hadde det vondt de månedene han var borte, så er det viktig å tenke på at de stakkars menneskene har det verre. Han var der nede for å hjelpe dem”

Med relasjon til teorikapittelet lever ikke norske barn, i samme grad som en del amerikanske studier beskriver, i en ”militær verden”. De beskriver heller ikke at familiesystemet preges av autoritær foreldreatferd, hierarkiske strukturer eller andre typisk militære fenomener slik det tidvis beskrives innenfor amerikansk kontekst (Wertsch, 1991; Hall, 2011). Sitatene over beskriver likevel en form for identifisering med militære verdier som å tåle påkjenninger og være villig til å ofre mye for fellesskapet. ”Åpenhet”, ”vidsyn”, ”respekt”, ”ansvar” og ”mot” er Forsvarets kjerneverdier (Forsvarsdepartementet, 2012). Samhold og lagfølelse gjennom syrer den militære kulturen. Henning Mella beskriver det godt i følgende utsagn om sitt første møte med Forsvaret:

”Jeg var ikke lenger Henning Lundeby Mella. Jeg var ”fallskjermjegerrekrutt nr. 80 – Mella”. [...] Gjennom hele rekrutten banket instruktørene inn i hodene våre at vi alle var individer, men at vi skulle jobbe som et lag. Var makkeren din sliten, så skulle du hjelpe ham. Slet makkeren din med å pusse våpenet sitt raskt nok, skulle du hjelpe ham. [...] Vi lærte å være del av et lag, og det var laget som gav oss styrke. Jeg var en del av noe som var større enn meg selv” (Mella, 2013, s. 26).

Mella beskriver en samholdskultur som på mange måter gjenfinnes i det barna forteller om sin egen, og familiens, rolle og relasjon til Forsvaret. Barna snakker om en form for ”teamfamilier” hvor belastningene er tydelig til stede, men hvor evnen og viljen til å ”fikse det” og løse utfordringene blir noe som knytter dem sammen. Hall (2011) viser til uttrykket ”soldier up” fra det amerikanske Forsvaret, hvor kulturen preges av at det er forventninger til at soldatene skal tåle påkjenninger ut over det vanlige. Det er mulig at normative krav fra det militære systemet griper inn i familiesystemet i form av at også soldatenes familier forventes å være sterke og tåle mye. En av jentene i studien eksemplifiserer det godt i hvordan hun fokuserer på å forsøke å være noe for andre fremfor å klage over egne problemer:

”Jeg er litt sånn at jeg liker ikke å legge ut om mine problemer da, jeg liker heller å hjelpe andre med problemer enn å skrike ut om mine”

Både det at familien holder sammen og at familiens innsats betyr noe for andre, og gir mening i en større sammenheng, synes å være en hjelp til å håndtere de belastninger deployeringer innebærer.

4.2.3 Kommunikasjon og informasjon som grunnlag for mestring

Ulike former for kommunikasjon er et annet forhold barna beskriver som viktig for hvordan de klarer å håndtere foreldrenes deployeringer. Det handler ofte om å få informasjon og å opprettholde kontakt med den som reiser ut. Også her kommer viktigheten av relasjoner til foreldrene, familiesamholdet og forholdet til Forsvaret tydelig til uttrykk.

Det hjelper å snakke sammen – om å holde kontakt underveis

Det er viktig for barna å opprettholde kontakt med forelderen som deployeres. Et fåtall opplyser at de har daglig kontakt, mens de fleste sier at de snakker sammen en til to ganger i uka. Facetime, telefon og Skype benyttes for å holde kontakten med foreldrene mens de er ute på oppdrag. Noen skriver e-post og sender brev. Alle sier at det å snakke sammen hjelper dem til å håndtere deployeringen. Å høre stemmen til den som er ute beskrives som betryggende. Regelmessige samtaler bidrar til å bevare relasjoner på tross av forelderens fysiske fravær:

”Noe som er viktig for meg når han er i utlandet er at jeg får snakket med han minst en gang om dagen. Jeg synes det er viktig å høre hvordan han har det, om han har det bra og, ja, jeg synes det er viktig å snakke med han sånn i det hele tatt. Når han tar telefonen da får jeg en fin følelse for jeg blir glad for at han da kan ta telefonen og snakke. Og etter at jeg har snakket med han så er jeg fortsatt glad for at jeg har hørt hvordan han har det”

”Hvis jeg savner han hjelper det veldig å snakke med han”

Visuell kommunikasjon, som film, bilder, Facetime og Skype, foretrekkes fremfor medier hvor man ikke kan se hverandre:

”Det beste er å se bilde av hvor han er, eller hvordan han har det”

De fleste synes at de får snakket tilstrekkelig sammen:

” Jeg synes vi snakker passe mye sammen. Om det hadde blitt mye mer så tror jeg også at jeg hadde savnet han mye mer og så blir det mer spesielt når jeg først snakker med ham”

Når det gjelder samtaletema er barna opptatte av at foreldrene skal ha det bra. De snakker om hvordan det går og hvordan man har det, både ute og hjemme. Mindre barn er ofte konkrete og liker å snakke om hvordan det er i landet hvor foreldrene

befinner seg, og hvordan foreldrene bor. Eldre barn er i større grad opptatte av hva foreldrene gjør og hvordan oppdragene arter seg.

Samtidig som det å snakke sammen er viktig, så forekommer også en del ambivalente følelser knyttet til kommunikasjon. Studier på amerikanske barn med forsvarstilknytning har vist at kommunikasjon med foreldre kan være problematisk i form av at kvaliteten på foreldrekommunikasjonen, både med den deployerte og den hjemmeværende forelderen, reduseres under en deployering. Barn kan oppleve kommunikasjon med en forelder, som fysisk sett er langt borte, som stressende og følelsesmessig belastende (Houston, Pfefferbaum, Sherman, Melson & Brand, 2013). Eksempelvis sier flere av guttene jeg snakket med at det kan være vanskelig å ha noe meningsfylt å snakke om på telefonen:

” Så liker jeg ikke så godt å snakke heller. Det er bedre å gjøre ting sammen med pappa enn å snakke i telefonen, Noen ganger var det liksom et kvarter og da blei det litt kjedelig da ”

Egenskaper og begrensninger i teknologien som benyttes kan bidra til at kommunikasjonen med forelderen ute påfører barna økt stressbelastning (Houston et. al., 2013). Det forekommer lignende tendenser i mitt materiale. Ofte handler dette om dårlig forbindelse, uro relatert til at linja brytes og at man føler seg trist over å måtte legge på, spesielt på kveldstid:

” Jeg pleier å gråte veldig ofte. Spesielt på kvelden og når linja brytes. Da sier mamma at jeg må gå og legge meg for jeg snakker ofte med ham når det er sent. Han pleier å prøve å ringe opp igjen for å si natta. Jeg blir veldig, veldig lei meg ”

” Hvis det er på kvelden jeg snakker med ham så er det tristere. Da er det mørkt ute og jeg savner ham og kanskje jeg glemte å si noe, kanskje jeg glemte å si at jeg elsker ham og da blir det dumt ”

Som det fremgår av det siste sitatet handler dette også om at det er viktig å få sagt ”alt man skal” og at samtalen avsluttes på en god måte. Dersom linja brytes midt i samtalen blir det vanskelig. De fleste sier at de forstår at det er teknologien som svikter, men i noen grad uttrykker eldre barn at de kan bli redde for at noe har skjedd ettersom de vet at forelderen befinner seg i en krigssone.

Når jeg får vite går det bra – om å få informasjon

Å få informasjon er noe både barna og ungdommene legger vekt på at har betydning for om situasjonen oppleves som håndterbar. Dette gjelder forutsigbarhet og informasjon om hva som konkret skal skje i forhold til avreisedatoer og praktiske forhold, men også informasjon om oppdraget generelt og hva foreldrene skal gjøre. Mange forklarer seg presist om foreldrenes arbeid og er svært interesserte i dette. De forteller både om Forsvarets oppgaver generelt, og mer spesifikt hva foreldrene gjør når de er ute i internasjonale operasjoner. Både eldre og yngre barn er interesserte og vet mye om dette, selv om interessefeltene naturlig nok varierer ut fra alder og modenhet. Barna beskriver videre at det er en fordel å få vite om oppdraget så tidlig som mulig, for å få tid til å venne seg til tanken og få svar på spørsmål. Både eldre og yngre barn uttrykker at de trygt kan spørre foreldrene sine om det de lurer på, men noen sier at de kanskje ikke er så flinke til det, eller at de ikke tenker på det før forelderens har dratt:

”Hvis han skulle reise ut nå tror jeg at jeg ville forsøkt å finne ut litt mer på forhånd hva han skal i stedet for å begynne å gruble på det underveis. Hvis jeg vet alt det der før han drar så slipper jeg å tenke på det mens han er der”

Det er viktig å snakke med barn om vanskelige tema de må forholde seg til (Raundalen & Schultz, 2008). Å snakke med barn om å reise fra dem for å dra til krig- og konfliktområder kan være vanskelig, men er det like fullt nødvendig. Når barn opplever påkjenninger trenger de hjelp og støtte i form av gode voksenforklaringer for å få kontroll på plagsomme tanker (Gamst, 2011, s.109). Barn, og særlig yngre barn, har god fantasi og kan skape overdrevne og skremmende bilder dersom de ikke får tilpasset og god informasjon som er forståelig for dem. Ubegrunnet frykt og ubesvarte spørsmål kan være skadelig. Følgelig må vi snakke med barn både om det som skjer hjemme, i samfunnet ellers og i media (Raundalen & Schultz, 2008). Når det er sagt er det ikke nødvendigvis bare de mest skremmende sidene ved deployeringen barna fokuserer på og ønsker informasjon om. Mange uttrykker eksempelvis stor interesse for å få vite mer om landet forelderens er i og at de føler seg stolte over det foreldrene forteller om jobben sin:

”Siste gangen lagde han og de han var sjef for en video om hva de gjorde der og sånn. Han sa det var en som alltid gikk rundt med et kamera og filma. Vi så den sammen når han kom hjem når han viste meg for første gang da, men etter det så har jeg sett veldig mye på den. Det var veldig mye info om hva de gjorde der og jeg ser

fortsett på den og jeg har den fortsatt på dataen. Ja, når jeg ser på den så tenker jeg jo mest på pappa da og at når de filma den filmen så var han jo i Afghanistan. Jeg blir jo også litt glad når jeg ser på filmen for pappa er jo med i den videoen han og. Jeg vil gjerne vite mest mulig om hva de gjør når de er i utlandet”

Å snakke om Forsvaret og jobben som skal gjøres i utlandet kan være en inngangsnøkkel til å bygge relasjon med foreldrene. En av guttene forteller:

”han er jo veldig sånn alvorlig da [...] Jeg skjønner jo hvorfor han har blitt så alvorlig. Men han er jo også sånn at hvis jeg føler meg lei meg for noe så kan jeg snakke med han om alvorlige ting og ting som jeg føler meg enten lei meg for eller ...ja. Jeg kan snakke med mamma om ting også, men sånne ting som jeg føler er alvorlige for meg pleier jeg som regel å snakke med pappa om”

Det at faren preges av sine alvorlige arbeidsoppgaver bidrar samtidig til at sønnen verdsetter far som samtalepartner, og føler han kan stole på at han møtes med respekt og forståelse når han forteller om forhold som er alvorlige i sitt eget liv.

Selv om alle sier at de får informasjonen de trenger fra foreldrene er det en tydelig tendens til at de også ønsker og søker informasjon fra omgivelsene, og da spesielt fra Forsvaret. Eldre barn er i enda større grad enn yngre opptatt av å få informasjon direkte fra Forsvaret. Mange etterlyser mer barne- og ungdomsvennlige format på informasjonen som gis fra Forsvaret, som eksempelvis en blogg eller lignende kanal som gir mulighet for jevnlig statuser og toveis kommunikasjon. Brosjyre tilegnet ungdom, egen fane for ungdom på Forsvarets nettsider og egne informasjonsmøter nevnes også som ønskede tiltak:

”Forsvaret kommuniserer ikke så mye med ungdommer. Det burde vært skrevet mer info til oss så vi kan få litt informasjon om hva de jobber med og hva de liksom skal gjøre i Afghanistan og hvordan vi kan følge med mest mulig og sånn. Det burde komme sånne jevnlig statuser egentlig”

Det er i hovedsak informasjon om det totale oppdraget og statusen på dette ungdommene ønsker å få vite mer om fra Forsvaret. Informasjon om hva forelderen konkret skal gjøre, ønsker de å få direkte fra den som skal reise ut:

”Jeg kunne tenke meg å få informasjon om hele oppdraget egentlig, og så heller få vite fra pappa hva han gjør”

”Jeg ville gjerne hatt sånn informasjonsdag hvor vi kunne komme. Jeg vil vite hva de skal gjøre. Informasjon om hvordan det foregår, hva som foregår, hva som skal gjøres, hvilke oppgaver de har og hvorfor de er der”

Alle intervjupersonene ble spurt om hva de ville vektlegge dersom de kunne gi et råd til Forsvaret om hva som er viktig for barn og unge når en forelder er ute i tjeneste. Informasjon er også her det som nevnes hyppigst. Informasjon i form av visualisering og bilder er noe mange ønsker seg. Yngre barn ønsker seg i tillegg konkrete tiltak som *”kan hjelpe dem til å tenke på noe annet”*, for eksempel flere familiedager og kino for barn med forsvarstilknytning. Ungdommer sier som regel at de foretrekker informasjon, fremfor konkrete aktiviteter:

”Det pleier å være sånne familiedager og sånt og av og til sånne barnedager, men det er ikke så veldig mye for meg. Det er mer for små barn. Det er mest dette med bilder og informasjon jeg savner. Ja, altså, jeg liker å møte nye folk men jeg føler at vi ungdommer har mye mer med vårt da. Så jeg er litt usikker på om jeg trenger så mye aktiviteter og sånn, men bilder og informasjon er veldig bra. For eksempel at pappa fikk med et eller annet hjem da...fra jobben sånn at vi kunne få informasjon. Og nettside kunne jo vært bra hvis det var litt oppdateringer, som en liten blogg liksom”

Flere har hørt om, og noen skal være med på, Forsvarets veteransenter sin ungdomscamp ”Min tur ut”. Dette er et tiltak de fleste stiller seg svært positive til, både fordi det høres morsomt ut og fordi man får møte og snakke med jevnaldrende i samme situasjon:

”Det [Min tur ut] skal jeg være med på neste år. Da drar de på Tusenfryd og sånt. Det er bra, jeg gleder meg. Det er bra fordi da får du liksom fortalt det du vil....og det du trenger å fortelle”

Flere forteller også om bøker de har fått fra Forsvaret som ”Oppdrag går til” og ”Kristina og Kabul og klumpen i magen”. Dette synes både barn og ungdommer at har vært bra. De snakker ikke nødvendigvis så mye om innholdet i bøkene, men relaterer det til at de fikk noe som var tilegnet dem og som de hadde praktisk nytte av i hverdagen:

”Jeg husker at sist han dro fikk vi en sånn bok som vi kunne bruke da, kunne bruke den i timen og sånn hvis vi følte for det...kunne sitte og fylle ut og skrive hva vi tenkte og sånn”

Tendensene kan tolkes i retning av at det ikke bare er innholdet i informasjonen som gis, men like mye forholdet til Forsvaret som er viktig, slik det også kommer til uttrykk i relasjon til familiekonteksten som beskrevet lenger frem. Kommunikasjon handler følgelig ikke bare om formidling av et budskap, men også om forholdet mellom oss. Også det som ikke sies eller ikke gjøres er gjenstand for fortolkning (Jensen & Ulleberg, 2011). Det kan være vel så viktig som kommunikasjon i form av uttrykte ord og handlinger, fordi vi indirekte kommuniserer om forholdet mellom oss (Bateson, 1986). Ved at Forsvaret informerer og inviterer barna og familiene inn gis de muligheten til å få relevant informasjon, men vel så viktig synes det å være at de faktisk blir sett og inkludert.

4.2.4 Oppsummering og diskusjon

Kort oppsummert viser studien at familiesamhold og trygge relasjoner til foreldrene, gode relasjoner til Forsvaret, samt ulike former for kommunikasjon og informasjon hjelper barna til å håndtere belastningene en deployering innebærer.

Tilknytningsteoretiske perspektiver som søker forståelse av barn i lys av relasjoner og de voksnes omsorgssystem er, som jeg også er inne på i presentasjonen lenger frem, en egnet innfallsvinkel i forståelsen av barnas primære søken mot foreldrene.

Intervjupersonene uttrykker eksplisitt at forholdet til gjenværende omsorgsperson, og hvordan denne håndterer situasjonen, har sammenheng med hvordan de selv har det og i hvilken grad de opplever at situasjonen er håndterlig. Videre er de opptatte av å bevare relasjonen til forelderen som reiser ut. Tilknytningsteori er egnet for å forstå barns atferd når de settes for påkjenninger eller stress knyttet til adskillelse fra foreldrene (Ruud, 2012, s. 48). Fysisk separasjon, avvisende atferd fra foreldrenes side og trusler om, eller implikasjoner på, at barnet kan bli forlatt kan medføre utrygge tilknytningsrelasjoner og påfølgende problemer for barnet (Bowlby, 1988).

Blant utviklingspsykologer er det i dag enighet om at trygghet i form av kvalitativt god tilknytning til primære omsorgsgivere er viktig for barns utvikling og helse.

Utrygg tilknytning eller brist i nære relasjoner kan være hemmende for barns emosjonelle og kognitive utvikling, og i verste fall føre til psykiske problemer for barnet (Brandtzæg, Smith & Torsteinson, 2011). Som funnene i denne studien viser er

det tydelig at trygghet og stabilitet i relasjonen til foreldrene har sammenheng med at barna tross alt klarer å håndtere påkjenningene en deployering innebærer.

Med henblikk på barns håndtering av følelsesmessige reaksjoner spiller omsorgspersonene en sentral rolle. Foreldrene hjelper barnet i regulering av atferd og følelser, og affektregulering regnes innenfor nyere tilknytningsteori som svært sentralt for om barn tilegner seg trygge tilknytningsstrategier eller ikke. Dette kan kobles til den voksnes evne til mentalisering, det vil si evnen til å reflektere, oppfatte og tolke barnets behov og tilstander. Det kan beskrives som en evne til å ”holde barnets sinn i sitt” og tilføre mening til barnets behov og reaksjoner (Hundeide, 2012; Brandtzæg et al., 2011; Allen & Fonagy, 2006). Foreldrenes evne til å håndtere egne reaksjoner og fremstå som trygge kan ha betydning for barns evne til følelsesmessige regulering. Om den voksne ikke er tilgjengelig for barnets tilknytningsbehov, eller selv blir emosjonelt oppbrakt, kan det føre til at barnet ikke får nødvendig hjelp til å regulere egne følelser (Brandtzæg et al., 2011). Det var ikke mange av barna i mitt utvalg som nevnte på utfordringer knyttet til manglende tilgang på foreldrene, men det er likevel tydelig at barna er sensitive for emosjonelle endringer hos foreldrene. Slik barna beskriver det, er det ikke nødvendigvis så mye som skal til når familien allerede befinner seg i en stressende situasjon som følge av deployeringen. Et yngre og krevende søsken eller sykdom i familien kan være nok. De fleste av mine intervjupersoner som gir uttrykk for relasjonelle vansker i forholdet til foreldrene, finner riktignok alternative strategier, som å støtte seg på eldre søsken, være mer sammen med venner og finne på ting i fritiden. Problematikken må imidlertid ses i sammenheng med i hvilken grad barna faktisk har tilgang på reelle alternativer å søke til når foreldrestøtten reduseres. Samspillet mellom ytre krav, belastninger og stressfaktorer i familiene, den følelsesmessige belastningen og stresset en deployering innebærer, samt redusert tilgang til foreldrestøtte og støtte i sosiale nettverk, kan utgjøre en risikofaktor for barnas atferd og psykososiale utvikling (White et al., 2011). Som beskrevet i metodekapittelet snakker vi i denne studien om ressurssterke familier hvor foreldrene sannsynligvis har hatt evne til å prioritere barnas behov. Samtidig vet vi at det å ha en partner deployert til utenlandstjeneste kan være en tøff opplevelse for den som blir igjen hjemme, både med tanke på arbeidsbelastning, stressnivå og egne følelsesmessige reaksjoner (Knutsen, 2011). Hvordan dette

samvirker med evnen til å ivareta barna er følgelig et relevant område både med tanke på videre forskning og i forhold til utforming av effektive støttetiltak. Det er trolig et særskilt relevant område for videre forskning på ungdomsgruppen, med bakgrunn i at de er i en periode av livet hvor det å snakke med foreldre om følelser kan være vanskelig (Spear, 2000), samt at de er mer oppmerksomme på å ta hensyn til foreldrenes følelser, slik det også fremkommer i mitt materiale.

Også behovene for kommunikasjon og informasjon kan forklares med bakgrunn behov for å opprettholde trygge relasjoner til foreldrene. Videre beskriver barna at informasjon skaper forutsigbarhet, hjelper dem å forstå situasjonen og skaper tro på at den er håndterbar. Som en av intervjupersonene tydelig uttrykker:

”Når jeg får vite hva han skal gjøre så tenker jeg at det skal gå bra”

Informasjon bidrar følgelig til styrking i forhold til kjernekomponentene i Antonovskys teori om mestring gjennom opplevelse av sammenheng (sense of coherence) i tilværelsen (Antonovsky, 1979). Informasjon kan være en hjelp til å finne mening (Bengel et. al., 1999), og barn som får sannferdig og tilpasset informasjon kan lettere forstå og håndtere utfordrende livssituasjoner (Strandbu, 2011). Mowatt Haugland et. al. (2012) peker på at på tross av at barn som pårørende er en sammensatt gruppe, hvor behovet for hjelp og støtte kan arte seg svært forskjellig, er det likevel et fellestrekk at barna ofte har stort behov for informasjon. Studier har vist at det er en indirekte sammenheng mellom å bli inkludert og få informasjon og barns mentale helse (Strandbu, 2011; Vis, Strandbu, Thomas & Holtan, 2010; Rutter, 1993).

Det kan se ut som om betydningen av informasjon og kommunikasjon for barna i denne studien er viktig ut over relasjonen til foreldrene og den familiære kontekst. Gjennom forståelse av samfunnsmessige forhold og relasjonsbygging til Forsvaret som institusjon, setter barna familiens offer og innsats inn i en ramme av forhold som er større enn dem selv. Dette bidrar til opplevelser av mening og sammenheng. Men selv om forståelse, samhold og stolthet over egen innsats på mange måter beskrives som meningsfullt og som kilder til mestring, er det ikke nødvendigvis uproblematisk.

Følelser av å skulle være sterk og leve opp til normative forventninger kan føles uoverkommelige, eller føre til vanskeligheter dersom forskjellige roller kommer i konflikt med hverandre (Everson & Camp, 2011). Man kan for eksempel se for seg at rollen som ”barn i familien” kan komme i konflikt med å samtidig skulle ivareta rollen som ”far i familien” eller være ”den sterke” slik flere av barna i undersøkelsen er inne på. Selv om ingen av barna i denne undersøkelsen eksplisitt sier at de føler ansvaret blir for stort, er det viktig at voksne i barnas omgivelser er oppmerksomme på at rollekonflikter kan oppstå og legger til rette for at barna ikke havner i en situasjon hvor krysspress og normative forventninger blir uhåndterlige.

Barnas relasjoner til Forsvaret og identifisering med militær kultur kan følgelig tenkes å ha både positive og negative følger. Like fullt peker det på viktigheten av å søke forståelse av barnas opplevelser av mestring ut over personlige og familiære relasjoner. Samspeilet både mellom individer og mellom individer og deres omgivelser kan ha betydning. Selv om det er viktig å forstå individuelle forutsetninger for mestring, er det ikke nødvendigvis tilstrekkelig i analysen av hvordan familiesystemet, det vil si medlemmer av en familie, mestrer påkjenninger (Halsa 2008, s. 149). I forlengelsen av dette er det interessant å knytte noen refleksjoner til hvordan barna ser seg selv og sin situasjon i relasjon til omgivelsene og samfunnet de er en del av.

4.3 Forsvarsbarna i kontekst

Barns erfaringer og opplevelser kan ikke forstås uten at det ses i sammenheng med de personlige og kontekstuelle relasjoner barnet til en hver tid inngår i (Dencik et. al., 2008; Corsaro, 2011). Hva gjelder norsk deltakelse i internasjonale operasjoner er det som nevnt et omstridt tema i den offentlige debatten. Også norske barn og unge med forsvarstilknytning opplever å få spørsmål fra venner og omgivelser relatert til foreldrenes tjeneste. I hvilken grad de erfarer det, og hvordan det oppleves, varierer med individuelle og demografiske faktorer. Mens noen synes det er greit og gir uttrykk for at interesse fra venner kan være en god støtte, uttrykker andre at det kan bli litt slitsomt. Spørsmål fra omgivelsene virker ikke å være noe som påfører barna

store belastninger, men beskrives mer i termer av at det ”kan bli litt mye” eller at dette ikke er forhold som angår ”folk flest”, men forbeholdes familien og nære venner.

Barn som bor i forsvarstunge kommuner uttrykker ikke i samme grad som barn i bymiljøer at spørsmål fra omgivelsene er et problem, og barn i barneskolealder nevner det ikke i samme grad som ungdomsskolebarn. Det betyr ikke nødvendigvis at eldre barn er mer belastet med spørsmål fra omgivelsene, men kan ha sammenheng med i hvilken grad man faktisk reflekterer over det. Flere av ungdommene forteller at de fikk mer spørsmål før, men at de kanskje ikke tenkte så mye over det når de var mindre:

”Ja jeg får ikke mye spørsmål nå, det var mest på barneskolen. Når man går på barneskolen er folk mindre oppmerksom og ja, man er mindre oppmerksom. Men nå kanskje de ikke tør å snakke om det eller spørre meg om det, fordi de er redd jeg skal bli lei meg”

Det kan synes som om ungdom synes spørsmål fra andre er mer ”slitsomt” i form av at de ikke ønsker oppmerksomhet fra alle og enhver:

”Ja, de spør hvis de vet han ikke er hjemme. Men jeg skriver jo liksom ikke på Facebook at nå har pappa dratt til Afghanistan igjen, men de får jo vite om det så de spør jo”

”De første dagene er ikke så gøy, folk spør om hva som skjer og masse sånt. Det blir liksom samme svar om igjen og om igjen”

Ingen beskriver at de eksplisitt har fått negative kommentarer, men enkelte sier at de opplever det som problematisk å skulle forklare hvorfor foreldrene drar:

”Når folk spør meg om hva han egentlig gjør der og hvorfor er han der og sånt så blir jeg litt sånn ja hvorfor er de der egentlig?”

Problemstillingen relateres gjerne til ønsker om å få informasjon fra Forsvaret som kan være til hjelp i å besvare denne type spørsmål.

Når det gjelder forholdet til jevnaldrende beskrives dette mer som en arena hvor barna søker å fokusere på andre ting enn å diskutere familiens situasjon:

”Det at jeg spiller håndball det hjelper veldig. Hvis ikke det hadde det nok vært hundre ganger verre når han var borte”

”Jeg prøver å få tankene litt bort da. Jeg passer på å være mer med venner, passer på å ikke være alene”

Dette gjelder både yngre og eldre barn. Det er heller ikke nevneverdige kjønnsmessige forskjeller. Lek og samspill med andre barn brukes som en strategi for å løfte fokuset bort fra savn og vonde følelser. Det viktige forholdet til venner og jevnaldrende kommer videre til uttrykk gjennom hvordan barna beskriver skolens rolle i relasjon til deployeringene, hvor det primært er skolens funksjon som sosial arena barna fokuserer på.

4.3.1 Skolen som støttespiller og sosial arena

Selv om skoleprestasjoner ikke er studert inngående nok til at det er mulig å si noe sikkert om dette i denne studien, beskriver barna at de stort sett klarer seg bra faglig selv om en av foreldrene er borte:

”Ja når han reiser ut så tenker jeg ikke så mye på skolen. Da tenker jeg mest på han, men jeg føler ikke at skolearbeid og sånt ....jeg føler ikke at det forandrer seg så veldig når han reiser ut”

Det forekommer imidlertid noen eksempler på at barna har opplevd konsentrasjonsvansker i skolesammenheng:

”Det går bra, men det er jo ikke en god følelse. Det blir vanskelig å konsentrere seg [på skolen]. Jeg klarte egentlig ikke å konsentrere meg i det hele tatt”

Beskrivelsene varierer individuelt og det er vanskelig å gi noen nærmere beskrivelse av hvordan barnas skoleprestasjoner eventuelt påvirkes. Tilsvarende har undersøkelser gjort i amerikansk skolekontekst vist at noen barn klarer seg godt, mens andre får problemer. Her antydes det at årsakssammenhengene ikke nødvendigvis skyldes deployeringen og barnas reaksjoner alene. Det kan eksempelvis ha sammenheng med foreldrenes psykiske helse og evne til å støtte opp rundt barnas skolearbeid under deployeringer (Chandra, Hawkins & Richardson, 2010; Chandra et. al., 2011). Det samme kan tenkes å gjelde for barna i min studie, ettersom de generelt beskriver at de har god støtte hjemme og mestrer skolehverdagen greit selv om en av foreldrene er borte. Å si noe mer om dette vil imidlertid kreve ytterligere studier som

spesifikt adresserer sammenheng mellom skoleprestasjoner og foreldrefravær i forbindelse med deployeringer.

Det som først og fremst fremheves av intervjupersonene i min studie er skolens rolle som sosial arena. Enkelte av intervjupersonene sier at skolen er viktig for å få emosjonell støtte i hverdagen. Flere forteller at de har snakket med skolepersonell i forbindelse med følelsesmessige reaksjoner som har oppstått mens de var på skolen. Likevel er det litt delte meninger blant intervjupersonene om hvor mye skolen bør involveres i forbindelse med foreldrenes deployering. De fleste ønsker at skolen skal være orientert om at forelderen er ute. Dette relateres gjerne til ønsker om å bli møtt med forståelse:

”Jeg synes det er viktig at de [læreren] vet om det men ikke at de gjør så mye mer enn det. Det er viktig at de vet om det så jeg bare kan få ti minutter ut på gangen eller noe sånn hvis jeg trenger det”

Det kan virke som om terskelen for å søke støtte fra skolehelsetjenesten er høy:

”Vi har en helsesøster her på tirsdager...hu har taushetsplikt. Jeg kjenner ingen som har gått dit da”

Videre beskrives en viss ambivalens knyttet til at det på den ene siden er viktig at skolen vet, samtidig ønsker ikke barna for mye oppmerksomhet rundt de familiære forholdene og deployeringen. Det er tydelig at skolen er en viktig arena for sosialisering og posisjonering i vennerelasjoner. Mange legger vekt på at det ikke ønskes å ”skille seg ut”. I forhold til om de ønsker at Forsvaret skal informere på skolen er det delte meninger om dette, ettersom barnas forsvarstilknytning i slike situasjoner blir ekstra synlig overfor klassekamerater og andre:

”I sjuende så viste jeg selv til klassen åssen det var. Hadde med bilder som jeg hadde fått fra pappa og Forsvaret som vi viste fram. Så tror jeg det var et år Forsvaret kom og snakka på skolen. Det var litt sånn rart når det var bare meg da...i klassa...som hadde foreldre som var der. De [andre] visste jo at det var på grunn av meg da. Det er greit at de [Forsvaret] gjør det men da blir det mye spørsmål, for da er det flere som vet om det. Hvis det var mange barn i klassen, kanskje ti eller noe sånt, så burde Forsvaret informere, men kanskje ikke når det bare er meg. Jeg vil helst ikke ha så mye oppmerksomhet om det”

Selv om det er delte meninger om hvor mye skolen bør involveres, er det flere som forteller at engasjement og oppfølging i skolesammenheng har vært nyttig for dem. For eksempel kan det gi muligheter for læring og forståelse:

”Hadde vært bra å ha om Afghanistan på skolen. For når pappa hadde vært ute så hadde jeg lært mye mer om det. Da hadde jeg forstått mer”

En av intervjupersonene forteller om hvordan klassen hennes engasjerte seg i en innsamling til barnehjem i Afghanistan:

”Selv om de tre månedene kanskje ikke var de beste jeg har hatt i livet, lærte jeg mye og fikk være med å gjøre en forskjell for fattige jenter i Afghanistan. Pappa sendte mange skjerf hjem til oss i Norge, som jeg og de andre skoleelevene solgte. Pengene vi tjente gikk til en jenteskole i Afghanistan. Vi samlet også sammen en haug med klær og leker vi sendte nedover. Å hjelpe denne skolen ga meg en god følelse.”

Gjennom innsamlingen ble intervjupersonen og hennes klassekamerater inkludert i oppdraget forelderen var ute på. Trolig kan slike former for positiv læring og prosjekter være en god innfallsvinkel for å følge opp barna i skolesammenheng. Blant barna i mitt utvalg uttrykkes slike former for engasjement og støtte å være vel så verdifullt som det å kunne snakke med lærer eller helsesøster om de rent emosjonelle og mer sorgpregede aspektene ved deployeringen.

4.3.2 Man hører jo om det på radioen – om forholdet til media

I fortsettelsen av diskusjonen rundt kontekstuelle forhold som kan påvirke barnas opplevelser og håndtering, er det vanskelig komme unna det faktum at dagens barn og unge lever i en svært mediepreget hverdag (Dyregrov & Schultz, 2008; Fauske & Øia, 2010). Massiv mediedekning og bruken av moderne medier som et strategisk virkemiddel i moderne konflikter er, som tidligere omtalt, en betydelig belastning for voksne pårørende, og noe som ofte bekymrer barnas foreldre. Med bakgrunn i dette er det interessant at barna i min undersøkelse ikke synes å vektlegge informasjon de får fra media i særlig stor grad. Barn i småskolealder tar ikke på eget initiativ opp forhold knyttet til media. På direkte spørsmål er det få som sier at de får med seg forhold knyttet til foreldrenes tjeneste fra media selv om de følger med på programmer som NRK Supernytt. Barn fra 10-11 års alder får med seg mer, og media beskrives av disse som en kilde som kan skape frykt og uro:

”man hører jo stadig på radio at eh.. enda en norsk soldat dør og ...ja, man vet jo at det ikke er faren sin men man vet jo aldri”

Sitatet peker på at media gjerne fokuserer på de alvorlige og farlige sidene ved konfliktene foreldrene blir en del av, og at man ikke helt kan føle seg trygg selv om man er kritisk. Men i motsetning til voksne pårørende, som uttrykker at de kan få et nærmest manisk forhold til å følge med i mediene (Nysted & Nysted, 2013), synes ungdommene snarere å forsøke å verne seg litt mot medietrykket:

”Jeg ser ikke så innmari ofte på nyhetene. Jeg søker ikke etter informasjon på nettet. Når det gjelder Afghanistan så pleier jeg helst å spørre pappa”

Ungdommene er nokså kritiske. De er bevisste på at meldinger i media ikke nødvendigvis gjelder områdene hvor deres egne foreldre befinner seg. God kunnskap om Afghanistan og de pågående operasjonene hjelper dem til å forholde seg kritiske:

”Jeg har hørt om noe i Kabul på TV og i nyhetene og sånt som har brent og oversvømmelse og sånt og så sier jeg det til pappa; ”har du hørt om det og det?” og så sier han; ”Hæ? Hva da???”. Det er mye sånt i nyhetene og det kan være litt overdrevet. Det er jo et stort land. Tror det er 23 millioner innbyggere eller noe sånt...kanskje mer”

Det kan videre synes som om mediedekningen er noe foreldrene har tatt opp med barna:

”Jeg husker ikke helt hvordan hun [mamma] sa det, men jeg husker at hun sa sånn; - pappa er der og der. Der er det krig, men hvis du hører dette på nyhetene så må du ikke bli redd. Og så hørte jeg det da, på nyhetene litt etterpå...på nyhetene når jeg var hos en venn. Så da visste jeg det jo det da, at jeg ikke skulle bli redd”

Informasjon fra media betegnes generelt sett som usikker. De fleste sier at informasjon først og fremst er noe de søker hos foreldrene, dernest direkte fra Forsvaret.

4.3.3 Oppsummering og diskusjon

Funnene understreker viktigheten av å søke forståelser også i mer strukturelt betingede forhold, og relasjoner utenfor den familiære kontekst. Gjennomgangen viser at både media, holdninger i samfunnet, sosiale relasjoner og skolerelaterte forhold på ulike måter kan ha betydning for hvordan deployeringer oppleves og håndteres av barna. Samtidig kan det virke som om slike forhold er mindre viktige for barna i mitt utvalg, enn hva som fremkommer i studier av voksne som redegjort for i teorikapittelet.

Generelt synes verken mediedekning, negative holdninger eller spørsmål fra omgivelsene å være tema barna i mitt utvalg er veldig opptatte av. Som regel er ikke dette noe de forteller spontant om eller fremhever under intervjuene. En mulig forklaring kan knyttes til i hvor stor grad barn engasjerer seg i slike forhold. Corsaro (2011) argumenterer for hvordan barn gjennom deling og forhandling, både med jevnaldrende barn og med voksensamfunnets institusjoner, reproducerer og fortolker sine opplevelser slik at de er deltakere og bidragsyttere inn i voksensamfunnet, men samtidig også inngår i viktige jevnalderkulturer med andre barn. Barna i min undersøkelse er i den sammenheng både bevisste på, og opptatte av, samfunns- og sikkerhetsmessige forhold knyttet til deployeringen og områdene foreldrene drar til. I noen grad beskriver de at de diskuterer situasjonen med nære venner, men vel så ofte beskrives fritidsaktiviteter, lek og samvær med jevnaldrende som en måte å løfte fokuset bort fra vonde tanker og belastninger som deployeringen medfører. De fleste sier at de ikke snakker så mye med vennene sine om Forsvaret og foreldrenes deployering. Slik de omtaler det fremstår det som at når de er sammen med andre barn har de primært fokus på forhold som er viktige innenfor den barnekultur og ungdomskultur de er en del av, eksempelvis innenfor ulike idrettsmiljøer hvor sportslig innsats og lagarbeidet står i fokus.

I skolesammenheng uttrykkes et tydelig fokus på sosiale relasjoner, og barna er opptatte av å bevare sin integritet. Foreldrene og nære venner anses som viktigere støttespillere enn skolepersonell. Dette er like fullt forhold som kan være individuelt betinget og som trolig vil variere med hvilken relasjon det enkelte barn har til lærere og annet skolepersonell. Barna tilbringer store deler av hverdagen på skolen, og flere

av barna beskriver at de opplever sorgreaksjoner og milde konsentrasjonsvansker i skoletiden. I situasjoner hvor foreldrestøtten eller støtten fra sosiale nettverk ikke er tilstrekkelig, eller barna opplever mer alvorlige vansker med tanke på læring enn hva er tilfelle i min undersøkelse, kan skolen og skolehelsetjenesten fort få en sentral rolle. At kontaktlærer og andre sentrale personer er orienterte om situasjonen er derfor nødvendig. Som enkelte av barna uttrykker kan skolen også bidra til mestring og støtte gjennom læring og prosjekter relatert til innsatsen foreldrene gjør når de er ute. Det er med andre ord et nokså komplekst samspill som formidles. Et godt samarbeid mellom foreldre, Forsvaret og skolen, som barnas primære tilholdssted i hverdagen, er i så måte av vesentlig betydning.

Med utgangspunkt i egen arbeidserfaring og samtaler jeg har hatt med foreldre, ble jeg overrasket over at barna i såpass liten grad beskrev forholdet til media som problematisk. For å dra en parallell til forrige kapittel må det dog ses i sammenheng med at de fleste av barna i denne undersøkelsen har tilgang på støtte fra foreldrene, som kan hjelpe dem til å håndtere og forklare samfunnsmessige og medierelaterte forhold. Det kan tenkes at barna håndterer problematikken godt fordi de voksne i familien har såpass høyt fokus på slike forhold. Gode og alderstilpassede forklaringer fra trygge voksne kan hjelpe barn i å håndtere et skremmende mediebilde (Raundalen & Schultz, 2008). Nettopp det at barna i stor grad synes å søke til foreldrene og snakke med dem om det de ser og hører i media- og samfunnsdebatt, kan være et tegn på at foreldrene i forhold til barna i mitt utvalg har lyktes med å håndtere utfordringene på en proaktiv måte. Et annet forbehold i min tolkning av dette er at Afghanistan-konflikten ikke er like fremtredende i mediebildet nå som den var for noen få år siden. Norge er i ferd med å trekke ut styrkene sine, og har ikke opplevd tap av norske soldaters liv siden 2011. Barn fokuserer gjerne på situasjonen her og nå. Slik sett er det interessant å ta i betraktning at en del nevner at de får med seg informasjon fra media om aktuelle konflikter som Egypt og Syria, og er urolige for at foreldrene må reise dit. Hvilke årsakssammenhenger som ligger bak barnas såpass nøkterne forhold til det massive medietrykket og holdningene fra omgivelsene, samt om dette er en vanlig tendens også blant andre barn med forsvarstilknytning, vil imidlertid kreve ytterligere og mer dyptgående studier.

Forholdet til omgivelsene beskrives altså som noe som kan medføre belastninger, slik som ubehagelige spørsmål og uro. Samtidig kan omgivelsene være en kilde til støtte og hjelp, selv om det først og fremst er familien og foreldrene som spiller den mest sentrale rollen. Spørsmålet er om det kan ligge et uutnyttet potensiale i å generere økt støtte fra omgivelsene. Fokuset på barn med forsvarstilknytning, og hvordan foreldrenes arbeid påvirker dem, har som nevnt ikke fått mye forskningsmessig oppmerksomhet. Kanskje er barnas beskrivelser også et uttrykk for at slike forhold først og fremst har vært noe som det har vært overlatt til familiene selv å håndtere. Som barna uttrykker det; de ønsker mer informasjon fra Forsvaret, de verdsetter skoleprosjekter og nettverksbyggende aktiviteter. Som beskrevet i studiens teorikapittel, er det behov for et økt sosiologisk fokus på hvordan helsefremmende og forebyggende innsatser bedre kan tilpasses det liv den moderne forsvarsfamiliene lever (Moelker, Andres & Poot, 2006). Dette er trolig svært relevant med tanke på barna. Som funnene viser kan det være forskjell på hva barn og voksne opplever som belastende i forbindelse med deployeringer. Barn har også "sine egne" arenaer og relasjoner som er viktige for dem, og ikke alle ønsker "offentlig" oppmerksomhet rundt det de opplever som private forhold. Økt forskningsfaglig innsats både relatert til hvordan barn forholder seg til omgivelsene når foreldrestøtten potensielt reduseres i forbindelse med deployeringer, og med tanke på hvordan ulike former for støtte kan og bør genereres ut fra hvordan barna lever sine liv som del av det moderne samfunn, vil følgelig være nyttig.

5 Konklusjon, begrensninger og implikasjoner for videre forskning

Så hvilke erfaringer og opplevelser har barn og ungdom relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet? Studiens funn viser at soldatenes barn påvirkes av at foreldrene drar ut for å gjøre en innsats i krig- og konfliktsoner. Foreldrenes deltakelse i internasjonale operasjoner beskrives av samtlige som det klart mest belastende med å ha en forelder ansatt i Forsvaret. For barna innebærer deployering av en forelder negative konsekvenser i form av følelsesmessige reaksjoner som savn, sorg, uro, redsel og stress. Samtidig er barna og ungdommene opptatte av at de, på tross av påkjenningene, klarer å mestre situasjonen. Støtte fra foreldrene og godt samhold i familien, er sentrale håndteringsstrategier. Barna er videre bevisste på belastningene en deployering påfører familien, og opptatte av hvordan de selv kan bidra aktivt og hjelpe til. Relasjonen til Forsvaret er betydningsfull. Det beskrives som viktig at Forsvaret anerkjenner og verdsetter de ofre og innsatser barna opplever at de yter. Intervjupersonene uttrykker stolthet over foreldrenes rolle som soldater, og synes å identifisere seg med militære normer og verdier. I sum synes ikke barna i denne studien å være utsatt for risiko i den grad at det har alvorlige negative konsekvenser for dem, men de er pårørende i form av at foreldrenes arbeid i forholdsvis stor grad påvirker livene deres både i positiv og negativ forstand.

Det er, med bakgrunn i gjeldende sikkerhetspolitiske føringer og den globale samfunnsmessige utviklingen, rimelig å anta at norske barn med forsvarstilknytning både nå og i fremtiden vil måtte forholde seg til en hverdag hvor foreldre deployeres til militære operasjoner i utlandet. Belastningene som påføres soldatenes pårørende barn er følgelig ikke noe som kan behandles eller fjernes. Men, som studien viser, er det mye som kan gjøres for å lette situasjonen og forebygge at belastningene blir uhåndterlige. Det fordrer imidlertid at barna har tilgang på nødvendig støtte både i familien og omgivelsene, hvilket understreker viktigheten av å anerkjenne deres rolle som pårørende. Det kan synes enkelt å konstatere, men når vi går nærmere inn i saken er det et nokså komplekst og sammensatt bilde som krever tverrfaglig samarbeid på flere nivåer. Som det fremgår av studien er støtte fra foreldre, familie, samt sosial støtte i form av vennerelasjoner og fritidsaktiviteter, viktig for barna. Forholdet til, og anerkjennelse fra, Forsvaret har stor betydning. Skolen er en sentral institusjon i

barnas hverdagsliv, og en viktig sosial arena. I tillegg kommer det faktum at barna forholder seg til media og holdninger i omgivelsene. Jeg vil følgelig argumentere for at det ikke bare er viktig å anerkjenne barnas rolle som pårørende, men at det også er av avgjørende betydning *hvor og hvordan* dette gjøres.

Hvor ser vi disse barna? I dette legger jeg forhold som at soldatenes pårørende barn befinner seg i en rolle hvor det fort kan stilles spørsmål ved hvem som egentlig har ansvaret for å sørge for at de får nødvendig støtte og oppfølging. Offentlig anerkjennelse og satsing på barn som pårørende er forholdsvis nytt i norsk sammenheng. Og selv om foreliggende lovendringer i seg selv er positive, innebærer de svakheter i form av at en rekke barn er utelatt. Dette gjelder for eksempel barn som har mistet sine foreldre eller barn som har foreldre i fengsel. Slike grupper kan tenkes å oppleve mye av de samme utfordringene, og ha vel så stort behov for oppfølging, som barna som omfattes av lovverket (Mowatt Haugland et. al., 2012). Med relasjon til min problemstilling mener jeg ikke å si at forsvarsbarna har behov for egne, lovhjemlede rettigheter. Videre er det selvsagt slik at barn med forsvarstilknøyning vil være omfattet av samme lovverk som andre norske barn dersom foreldrene behandles for rus, sykdom eller skade relatert til tjenesten. Poenget mitt er at barn kan være pårørende i mange ulike situasjoner. Dersom helsefremmende og forebyggende innsatser skal ha ønsket effekt, må voksenpersoner og institusjoner i barnas omgivelser samarbeide og være oppmerksomme på dette. Som det også beskrives i studiens teorikapittel kan helsefremmende arbeid kreve innsatser på tvers av samfunnsnivåer, politikkområder og kontekster. Slik det fremgår av oppgaven, befinner de fleste av forholdene barna beskriver at hjelper dem seg utenfor de rent helsefaglige kontekster. Eksempelvis synes det å oppsøke helsesøster på skolen som noe barna har rimelig høy terskel for å gjøre, eventuelt mener at påkrever mer ”alvorlige” problemer enn hva de selv anser at de opplever. Foreldrene og familien synes klart å være de viktigste støttespillerne. Samtidig er det nødvendigvis slik at mye av kompetansen rundt pårørende barn nettopp befinner seg innenfor helsefaglige kontekster. Undersøkelser har også vist at foreldre ønsker faglig veiledning i forhold til hvordan de bør følge opp egne barn i forbindelse med deployeringer (Knutsen, 2011). Den travle tilværelsen i forbindelse med deployeringer kan dessuten gjøre det vanskelig for foreldrene å være til stede for barna i den grad de ønsker, hvilket

påkaller behov for så vel avlastende som støttende tiltak. For helsefaglig personell, og Forsvaret som etat, kan det like fullt være dilemmaer knyttet til hvor mye man skal gripe inn i ansattes familiære og private sfære. I verste fall kan det føre til at barna havner ”mellom barken og veden” og ikke får den støtte de har behov for, eller at den støtte som gis ikke er tilpasset barnas behov slik de selv beskriver dem.

Dette handler om *hvordan* vi ser på barn i deres rolle som pårørende. Som tidligere beskrevet har mye av forskningen rundt barn med forsvarstilknytning vært preget av et fokus på barna som sårbare og risikoutsatte. Det vil si perspektiver som anlegger et syn på barna som ”blivende” i form av at barna studeres med henblikk på hvordan belastninger de opplever kan medføre fare for uheldig utvikling eller sykdom (Ytterhus, 2012). Generelt har mye av forskningen rundt barn som pårørende tatt utgangspunkt i perspektiver på barn som enten ”blivende” eller ”værende”. Fokuset retter seg ofte mot risiko eller barnets opplevelser av tap og belastninger som følge av situasjonen de står oppe i (Ytterhus, 2012). Jeg vil, med relasjon til forsvarsbarna, argumentere for viktigheten av å også anerkjenne barna som ”givende” i form av å fokusere på hvordan barn bidrar når familien utsettes for belastninger (Ytterhus, 2012; Kallander, 2009). I vår vestlige kultur har vi vært preget av normen om at barn i hovedsak skal være mottakere av omsorg (Kallander, 2009). Forutsetninger om at barn bør ha tid til lek og samvær med jevnaldrende kan være en av årsakene til manglende anerkjennelse av at barn både tar ansvar og yter omsorg når familien utsettes for påkjenninger (Haugeland, 2006; Kallander, 2009). Med bakgrunn i dette er det interessant å trekke noen paralleller til hvordan barna i min undersøkelse kommuniserer rundt sine erfaringer og opplevelser, samt hvordan de selv uttrykker at de ønsker å bli møtt. Nærmere bestemt handler jo dette nettopp om at barna ikke anlegger et perspektiv på seg selv som et offer eller som risikoutsatte, men snarere er opptatte av hvordan situasjonen gjennom ulike former for støtte kan håndteres på en god måte her og nå, altså et perspektiv med fokus på seg selv som ”værende” i rollen som pårørende. Å lykkes med helsefremmende og forebyggende arbeid overfor barn som pårørende i situasjoner hvor foreldre deployeres fordrer nødvendigvis en aksept av at dette ikke bare er noe som utsetter barna for risiko og belastning, men også må ses på som en situasjon det er mulig å håndtere, med bakgrunn i de støttebehov og strategier barna beskriver. Videre ønsker barna forståelse og anerkjennelse for den innsatsen de selv og familiene deres gjør. For eksempel i form av at skolen tar hensyn

til deres situasjon og at Forsvaret og samfunnet ellers tydelig viser at de verdsetter og anerkjenner innsatsen, med andre ord et fokus på pårønderollen som ”givende”.

Følgelig vil jeg konkludere med at erfaringene og opplevelsene barna i min studie beskriver, peker på tre viktige forhold vi må være oppmerksomme på i forståelsen barnas situasjon og med tanke på forebyggende og støttende innsatser. Vi skal være oppmerksomme på risiko og sårbarhet. Det er en stor følelsesmessig belastning å oppleve at foreldre drar ut i krig. På tross av det er det viktig å også fokusere på muligheter for mestring og støtte opp om barnas ønsker og behov relatert til forhold som hjelper dem å håndtere situasjonen. Her er det nødvendig med et tett og godt tverrfaglig fokus hvor både foreldre, Forsvaret, samt helse- og skolefaglig kompetanse jobber sammen for å sørge for at barna får den støtte de har behov for. Sist, men ikke minst, er det viktig å anerkjenne barnas bidrag og skape rom for følelser av stolthet over egen innsats.

Begrensninger og implikasjoner videre forskning

Studien har flere begrensninger. Utvalget er lite og mange av intervjuene er gjennomført retrospektivt, hvilket medfører at datagrunnlaget i stor grad baserer seg på hva barna husker. Det er muligens lettere å uttale seg positivt om belastninger som er overstått enn om man står midt oppe i det. Nærmere studier relatert til konkrete deployeringer og studier av barna over tid, både før, under og etter, vil trolig kunne gi mer detaljerte beskrivelser og frembringe økt forståelse.

Studien bruker kun barna selv som intervjupersoner. Multi-informantstudier hvor man også intervjuer foreldre og andre sentrale voksenpersoner i barnas omgivelser, vil kunne gi rikere beskrivelser ved å belyse fenomenet ut fra flere perspektiver. Med bakgrunn i at barna beskriver deployeringen som et familieprosjekt, vil tilnærminger som tar høyde for å studere situasjonen ut fra familiære perspektiver kunne gi økt innsikt og forståelse.

Som det fremgår av studien kan det virke som om barna beskriver færre belastninger i tiden før og etter deployeringene enn hva som forekommer i internasjonale studier.

Om dette skyldes individuelle forhold i mitt utvalg eller kan ha sammenheng med nasjonale forskjeller, som rekrutteringsmessige forhold eller lengde og hyppighet på deployeringsperiodene, vil kreve mer inngående studier. Økt kunnskap om hvordan slike forhold samvirker er også relevant med tanke på forskjellige deployerings- og operasjonsmønstre innenfor ulike forsvarsgrener, og i forhold til utviklingen av trusselbildet i verden med de påfølgende oppdrag Norge kan tenkes å bidra med i fremtidige internasjonale operasjoner. Utvalget i min studie er primært barn av ansatte innenfor Hæren og Fellesavdelinger, med de begrensninger det innebærer. Om vi i fremtiden vil se tilsvarende, langvarige bakkeinnsatser som det vi har bidratt til i Afghanistan er ingen selvfølge. Det betyr at fremtidige deployeringer vil kunne oppleves annerledes enn hva som er tilfelle for barna i denne studien. Studier over tid og studier som muliggjør sammenligning på tvers av forsvarsgrener vil kunne gi økt innsikt i denne type problemstillinger. Longitudinelle studier vil også være viktige for å kunne si noe om opplevde belastninger vedvarer.

En studie som tar utgangspunkt i helsefremmende og systemiske perspektiver vil nødvendigvis få andre svar enn undersøkelser som fokuserer på risiko for individet. Et viktig poeng i denne studien er at den legger til rette for at barna selv har fått uttale seg om sine opplevelser. Slik de selv uttrykker det er deployeringen av en forelder noe de, på tross belastningene den medfører, er motiverte for å håndtere. Det betyr imidlertid ikke at vi skal utelukke risikoperspektiver i fremtidig forskning. At barn er lojale overfor voksne og foreldrene er ikke uventet. Jeg mener heller ikke det er slik at vi utelukkende kan overlate til barnet selv å vurdere om det er risikoutsatt. Utvalget i denne studien er som nevnt ressurssterkt. Det kan godt tenkes at andre norske barn med forsvarstilknytning lever med betydelig større belastninger, og følgelig strever mer, enn hva som beskrives her. Med bakgrunn i studiens funn om betydningen av trygg tilknytning til foreldrene og stabilitet i barnas omsorgssystem, kan det være relevant å forske på forhold som kan tenkes å gå ut over dette, eksempelvis skilsmisse. Videre er det, med bakgrunn i generell kunnskap om trygge tilknytningsrelasjoners betydning for barns utvikling i tidlig alder (Brantzæg et. al., 2011), viktig å få mer kunnskap om hvordan yngre barn enn hva som inngår i denne studien påvirkes av at foreldre deployerer. Konsekvenser av deployeringer for barn i alderen 0-5 år er per i dag et nærmest et utforsket område. Generelt vil det være

nyttig å få mer kunnskap om hvordan deployeringer arter seg for barn i ulike aldersgrupper. På grunn av forholdsvis stor aldersspredning i denne studiens utvalg har det ikke vært mulig å gå i dybden på de forskjeller som fremkommer. Ytterligere forskning som spesifikt ser på aldersmessige forskjeller vil kunne gi bedre svar enn hva som har vært mulig her .

Studien viser at kontekstuelle forhold som media og samfunn er noe barna forsøker å verne seg mot og ikke forteller spontant om. Samtidig har studien klare begrensninger i form av at Afghanistan ikke er like fremtredende i dagens mediebilde, som først og fremst preges av brutale bilder fra Irak og Syria. Sannsynligheten for at barna ville beskrevet sterkere medierelaterte reaksjoner dersom foreldrene var deployert til disse områdene er absolutt til stede. Det er følgelig behov for ytterligere studier av hvordan barn opplever og bruker media i forbindelse med at foreldre drar til konfliktområder.

I denne studien var det i stor grad far som deployerte. Forskjeller relatert til om det er mor eller far som reiser bør dog belyses nærmere i fremtidig forskning, ikke minst som følge av politiske målsettinger om økt kvinneandel innenfor norske, militære styrker. Norge har nylig innført kjønnsnøytral verneplikt. Sannsynligheten er følgelig absolutt til stede for at flere mødre vil reise ut som soldater i fremtiden.

Hva gjelder tiltak er det ikke denne studiens primære hensikt å gi konkrete vurderinger og anbefalinger. På generelt grunnlag vil jeg likevel si at ut fra den høye motivasjonen intervjupersonene uttrykker i forhold til å håndtere situasjonen best mulig, vil forebyggende og helsefremmende innsatser som støtter opp om dette være nyttig for disse barna. Med bakgrunn i studiens funn, vil eksempelvis tiltak rettet mot å sikre at foreldrene har tid og krefter til å forberede, støtte og ivareta barna både før, under og etter deployeringen, være hensiktsmessige. Videre kan tiltak som foreldreveiledning, tiltak rettet mot å generere støtte fra omgivelsene, samt informasjonstiltak i en form og et språk som er tilpasset barn og ungdom kunne ha vesentlig effekt. Med bakgrunn i studiens funn relatert til at situasjonen er håndterbar gitt at barna har tilgang på nødvendig støtte, vil også ytterligere forskning på hva som kan være effektive tiltak for å forebygge og lette situasjonen for barna og familiene være nyttig.

6 Litteratur

- Allen, J.G (red) & Fonagy, P. (red). (2006). *Handbook of mentalization-based treatment*. Hoboken: John Wiley & Sons. ISBN: 978-0-470-01560-5.
- Angel, B. Ø. (2010). Barnet som aktør og kunnskapsbærer – en utfordring for barnevernets profesjonelle ekspertise. *Tidsskriftet Norges barnevern* 03/2010, 141-150. ISSN Print: 0800-1014.
- Antonovsky, A. (1987). *Unraveling The Mystery of Health – How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Aranda, C., Middleton, L.S., Flake, E., Davis, B.E. (2011). Psychosocial screening in children with wartime-deployed parents. *Military Medicine*, 176 (4), 402 - 407.
- Aubert, A-M. & Bakke, I.M. (2008). *Utvikling av relasjonskompetanse. Nøkler til forståelse og rom for læring*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Barker, L.H. & Berry, K.D. (2009). Developmental issues impacting military families with young children during single and multiple deployments. *Military Medicine*, 174 , 1033 – 1040.
- Barne-, likestillings og inkluderingsdepartementet: www.regjeringen.no/bld.
- Barnes, V.A., Davis, H. & Treiber, F.A. (2007): Perceived stress, heart rate, and blood pressure among adolescents with family members deployed in Operation Iraqi Freedom. *Military Medicine* , 172 , 40 – 43.
- Bateson, G. (2000). *Steps to an ecology of mind*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Bateson, G. (1987). *Ande och Natur. En nödvändig enhet*. Stockholm/Lund: Symposion Bokförlag & Tryckeri.
- Bateson, G. (1986): *Metaloger*. Gøteborg; Bokförlaget Korpen.
- Befring, E. Frønes, I. & Sørli, M.A (red.) (2010). *Sårbare unge: nye perspektiver og tilnærminger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Belsky, J., & Jaffe, S. (2006). The multiple determinants of parenting. I: D. Cicchetti, & D. Cohen (red.), *Developmental psychopathology: bd. 1. Risk, disorder, and adaptation* (2. utg., ss. 38–85). Hoboken, NJ: Wiley.

- Bengel, J., Strittermatter, R. & H. Willmann (1999): What keeps people healthy. The current State of Discussion and the relevance of Antonovsky's salutogenetic model of health. *Research and practice of health Promotion Vol. 4. Federal Center for Health Education*. Cologne. Hentet fra: <http://www.scribd.com/doc/51776969/Antonovsky-What-Keeps-People-Healthy>.
- Berg, A. (2009). *Samliv på distanse. "Et underlig liv"*. Masteroppgave i voksenpedagogikk. Institutt for pedagogikk og lærerutdanning ved det samfunnsvitenskapelige fakultet. Tromsø: Universitetet.
- Blaine Everson, R., Herzog, J. & Leigh, A. (2011). Systemic therapy with adolescents in army families. I R.B. Everson & C.R. Figley (Ed.). *Families under fire: systemic therapy with military families*. (s. 79 – 98). New York: Routledge.
- Blaisure, K. R., Saathoff, T., Pereira, A., Wadsworth, S og Dombro, A. L. (2012). *Serving Military Families in the 21st Century*. New York: Routledge Academic.
- Booth, B., Segal, W, M., Bell, B. With Martin, A, J., Ender, G, M., Rohall, D.E. ,Nelson, J. (2007). *What we know about army families: 2007 update*. USA: Caliber for The Family and morale, welfare and recreation command.
- Boss, P. (1999). *Ambiguous loss: learning to live with unresolved grief*. Cambridge: Harvard University Press.
- Boss, P. (2006). *Loss, trauma and resilience: therapeutic work with ambiguous loss*. New York: W.W Norton.
- Boss, P. (2007). Ambiguous Loss Theory: Challenges for scholars and practioners. *Family Relations* 56, 105-111.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base*. New York: Routledge.
- Brantzæg, I., Smith, L. & Torsteinson, S. (2011). *Mikroseparasjoner: tilknytning og behandling*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Breslow L. (1999). From disease prevention to health promotion. *Journal of the American Medical Association* 281, 1030–1033.
- Brevik, J.I. & Skjeret, G. (2004). *Forekomst av skilsmisse etter fredsbevarende tjeneste i utlandet*. Oslo: Forsvarets sanitet.

- Bøe-Hansen, O. (2009): *Kampen om den mest uimotståelige historien - hva kjennetegner Talibans propaganda og med hvilke kontrapropagandatiltak kan ISAF bekjempe den?*. Oslo: Masteroppgave Forsvarets Høgskole.
- Chandra, A., Sandraluz, L., Jaycox, H. L., Tanielian, T., Bing, H., Burns, M. R., Ruder, T. (2011). *Views from the homefront: the experience of youth and spouses from military families*. California: RAND Center of military health policy research.
- Chandra, A., Martin, L. T., Hawkins, S. A., & Richardson, A. (2010). The impact of parental deployment on child social and emotional functioning: Perspectives of school staff. *Journal of Adolescent Health*, 46(3), 218-23.
- Chandra, A., Lara-Cinisomo, S., Jaycox, H. L., Tanielian, T., Burns, R. M., Ruder, T. & Han, B. (2009). Children on the homefront: The experience of children from military families. *Paediatrics*, 125, 16 – 25.
- Chapin, M. (2011). Family resilience and the fortunes of war. *Social work in health care. Special issue; Social work with the military: Current practice, challenges and Approaches to care*. 50 (7), 527 – 542. ISSN: 0098-1389.
- Corsaro, W. A. (2011). *The sociology of childhood*. USA: Pine Forest Press.
- Coser, L.A. (1974). *Greedy Institutions: Patterns of Undivided Commitment*. New York: The Free Press. ISBN-13: 978-0029067505.
- Cozza, S. J. (2011). Children of Military Service Members: Raising National Awareness of the Family Health Consequences of Combat Deployment. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*. DOI:10.1001/archpediatrics.2011.117.
- Cozza, S.J., Chun, R.S., & Polo, J. A. (2005). Military families and children during operation Iraqi freedom. *Psychiatric Quarterly*, 76 (4), 371-8. UI: 16217632.
- Dencik, L., Schultz Jørgensen, P. & Sommer, D. (2008). *Familie og børn i en opbrudstid*. København: Hans Reitzels forlag.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene (2014). *Generelle forskningsetiske retningslinjer*. Hentet fra: www.etikkom.no.
- Den nasjonale forskningsetiske komité for humaniora og samfunnsfag (NESH) (2006). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. ISBN: 82-7682-049-2. Hentet fra: www.etikkom.no.

- Dyregrov, A. (2006). *Sorg hos barn: en håndbok for voksne*. Bergen: Fagbokforlaget. ISBN 82-450-0567-3.
- Edström, H., Lunde, T. N., Matlary, H. J. (red) (2009). *Krigerkultur i en fredsnasjon. Norsk militærprofesjon i endring*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New Jersey, USA: Princeton University Press.
- Esposito-Smythers, C., Wolff, and Lemmon, K.M. (2011). Military Youth and the Deployment Cycle: Emotional Health Consequences and Recommendations for Intervention. *Journal of Family Psychology*, August, 25(4), 497–507. Doi: 10.1037/a0024534.
- Everson, B., R. & Camp, G., T. (2011). Seein systems: an introduction to systemic approaches with military families. I R.B. Everson & C.R. Figley (Ed.). *Families under fire: systemic therapy with military families*. (s. 3 – 29). New York: Routledge.
- Fasting, M., Doksheim, M. & Vatnøy, E. (2011): *Den norske velferden*. Oslo: Civita.
- Fauske, H. og Øia, T. (2010): *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt Forlag.
- Forebygging.no - en kunnskapsdatabase for rusforebyggende og helsefremmende arbeid (2014). Hentet fra: www.forebygging.no.
- Forente Nasjoner (FN) (1945): FN-pakten. Hentet fra: www.fn.no/Bibliotek/Avtaler/FN-pakten.
- Fornyings- og administrasjonsdepartementet (2009). *Statens kommunikasjonspolitikk*. Oslo: Departementet.
- Forsvarets nettsider: www.forsvaret.no.
- Forsvaret (2007). *Forsvarets fellesoperative doktrine (FFOD)*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvaret (2012). *Med Norge - For fred 1945 – 2012 – Norsk deltakelse i internasjonale militære operasjoner*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarsdepartementet (2012): *Et forsvar for vår tid - Iverksettingsbrev til forsvarssektoren for langtidspanoden 2013–2016*. Oslo: Departementet.

- Forsvarsdepartementet, Justisdepartementet, Utenriksdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet, Arbeidsdepartementet og Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet (2011): *I tjeneste for Norge: Regjeringens handlingsplan for ivaretagelse av personell før, under og etter utenlandstjeneste*. Oslo: Departementene.
- Forsvarsdepartementet (2012): *Særavtale for tjenestegjøring i internasjonale operasjoner (2012)*. Oslo: Departementet.
- Forsvarsdepartementet (2012): *Forsvarssektorens verdigrunnlag*. Oslo: Departementet.
- Forsvarets sanitet (2012). *Afghanistanundersøkelsen 2012 - En undersøkelse av psykisk helse hos norsk militært personell som har tjenestegjort i Afghanistan 2001-2011*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarets sanitet (2013). *Helse for stridsevne: nøkkeltall fra Forsvarets helseregister*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarsstaben (2009): *Direktiv for ivaretagelse av familier i Forsvaret*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarsstaben/Personellstaben (2010). *Forsvarets personellhåndbok - del E Internasjonale operasjoner*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarsstaben/Forsvarets veteran-tjeneste (2013). *Evaluering av veteranrelaterte oppgaver i Forsvarets virksomhet*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarspersonelloven. Lov av 1.1.2005 om forsvarspersonell.
Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2004-07-02-59>.
- Gadamer, H-G. (1960/2010): *Sannhet og metode: grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oversettelse av Lars Holm-Hansen Oslo: Pax Forlag.
- Gamst, K. (2011). *Profesjonelle barnesamtaler. Å ta barn på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gibbs, D., Martin, S.L., Clinton-Sherrod, M., Hardison Walters, L., J., Johnson, E., R. (2011) Child maltreatment within military families. I S. Mac Dermind Wadsworth & D. Riggs, D. (ed.). *Risk and resilience in U.S military families*. (s. 111-130). USA:

Springer.

- Gibbs, D.A., Martin, S.M., Kupper, L.L. & Johnson, R.E. (2007). Child maltreatment by civilian parents during military deployment of their spouses. *Journal of the American Medical Association*, 298(5), 528-535.
- Giddens A. (1991). *Modernity and Self Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge, England: Polity Press.
- Giorgi, A. (1985). *Sketch of a psychological phenomenological method. Phenomenology and psychological research: essays*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Glaser, B.G. & Strauss, A.L. (1967): *The discovery og grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Gorman, G.H., Eide, M., Hisle-Gorman, E. (2010). Wartime military deployment and increased pediatrik mental and behavioral health complaints. *Pediatrics*, 126(6), 1058-1066.
- Haavind, H. (2000). *Kjønn og fortolkende metode: metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hall, L.K. (2011). The military culture, language and lifestyle. I R.B. Everson & C.R. Figley (Ed.). *Families under fire: systemic therapy with military families*. (s. 31 – 52). New York: Routledge.
- Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologisk eller metodologisk begrep. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 8 (1–2), 12–23.
- Halldén, G. (2005). Barns inflytande över barndomen. *Sociologisk forskning: tidskrift för Sveriges sociologförbund* (4).
- Halsa, Astrid (2008). *Mamma med nerver. En studie av moderskap og barneomsorg i velferdsstaten når mor har psykiske helseplager*. Trondheim: NTNU
- Haugeland, B. S. M. (2006). Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering. *Tidsskrift for norsk psykologiforening*, 43 (3), 211-220.
- Heen, H. (2011). *Samliv i Forsvaret 2011. Forholdet mellom familie og arbeid i befalsfamilier – en kvantitativ studie*. AFI-rapport 3/2012. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Heen, H. & Halrynjo, S. (2006). *Samliv i Forsvaret: en kvantitativ studie av forholdet mellom familie og arbeid i befalsfamilier*. AFI-rapport 5/2006. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Helsedirektoratet (2014): www.helsedirektoratet.no.

Helsepersonelloven. Lov av 2.7.1999 om helsepersonell m.v. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-64>.

Houston, J.B., Pfefferbaum, B. Sherman, D, M., Melson, G, A. & Brand, W, M. (2013). Family communication across the military deployment experience: Child and spouse report of communication frequency and quality and associated emotions, behaviours and reactions. *Journal of Loss and Trauma* 18, 103-119. ISSN 1532-5024. Routledge: Taylor and Francis Group.

Husserl, E. (1913/2004): *Idéer till en ren fenomenologi och fenomenologisk filosofi*. Originalverk utgitt 1913 under navnet: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Stockholm: Bokforlaget Thales.

Huebner, A. J., Mancini, J. A., Wilcox, R., Grass, S., & Grass, G. (2007). Parental deployment and youth in military families: Exploring uncertainty and ambiguous loss. *Family Relations*, 56(2), 112-122. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2007.00445.x.

Hundeide, K. (2012): *Barns livsverden: Sosiokulturelle rammer for barns utvikling*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag.

Ihlen, Ø. & Robstad, P. (2004): *Informasjon & samfunnskontakt - Perspektiver og praksis*. Bergen: Fagbokforlaget.

Ingebrigtsen, R. (2011). *Fra invasjonforsvar til innsatsforsvar – tale av tidligere statssekretær* dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fd/taler-og-artikler/2011/fra-invasjonsforsvar-til-innsatsforsvar.html?id=660215i *Regjeringen Stoltenberg II*. Hentet fra <http://www.regjeringen.no/nb/>.

Jacobsen, D.I. (2010). *Forståelse, beskrivelse og forklaring. Innføring i metode for helse- og sosialfagene*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

James, A., & Prout, A. (1990). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.

- Järvinen, I.M. & Mik-Meyer, N. (Red.) (2005). *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv: Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels forlag.
- Jensen, P.S., Martin, D. & Watanabe, H. (1996). Childrens response to parental separation during Operation Desert Storm. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 35 (4), 433-441.
- Jensen, P. & Ulleberg, I. (2011): *Mellom ordene. Kommunikasjon i profesjonell praksis*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Kallander, E.K. (2009). *Skjulte unge omsorgsgivere: omsorgsgivende pårørende barn og unge*. Masteroppgave i helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer.
- Kjørholt, A.T. (red) (2010). *Barn som samfunnsborgere –til barnets beste?*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kickbusch, I. (2003): The Contribution of the World Health Organization to a New Public Health and Health Promotion. *Am Journal of Public Health* 93(3): 383–388.
- Knutsen, G. (2011): *En kvalitativ studie om forsvarsfamilien og Forsvarets familiepolitikk i forbindelse med skarpe operasjoner i utlandet*. Høgskolen i Akershus: masteroppgave.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvello, Ø. (2010). *Barn i Risiko: skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo Gyldendal akademisk.
- Lester, P., Peterson, K., Reeves, J., Knauss, L., Glover, D., Mogil, C., Duan, N., Saltzman, W., Pynoos, R., Wilt, K. & Beardslee, W. (2010). The long war and parental combat deployment: Effects on military children and at-home spouses. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 49(4), 310-20.
- Logan, V, K. (1987). *The emotional cycle of deployment*. U.S. Naval Insitute Magazine Feb. 1987 Vol. 113/2/I,008. Hentet fra <http://www.usni.org/magazines/proceedings/1987-02/emotional-cycle-deployment>.

- Mac Dermind, S.M., Samper, R., Schwartz, R., Nishida, J. & Nyaronga, D. (2008). *Understanding and promoting resilience in military families*. West Lafayette Indiana, USA: Military Family Research Institute at Purdue University. Hentet fra: <https://www.mfri.purdue.edu/resources/public/reports/Understanding%20and%20Promoting%20Resilience.pdf>.
- Maholmes, V. (2012). Adjustment of Children and Youth in Military Families: Toward Developmental Understandings. *Child Development Perspectives*, 6 (4), 430–435. DOI: 10.1111/j.1750-8606.2012.00256.x.
- Malterud, K. (2012). Systemic text condensation: a strategy for qualitative analysis. *Scandinavian journal of public health* 40, 795. Doi: 10.1177/1403494812465030.
- Malterud, K. (1996). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mansfield, A.J., Kaufman, J.S., Engel, C.C., Gaynes, B.N. (2011). Deployment and mental health diagnoses among children of US Army personnel. *Archives of Pediatric & Adolescent Medicine*. Nov;165(11):999-1005. Doi:10.1001/archpediatrics.2011.123.
- Mella, H.L. (2013) : *For konge og fedreland – 150 dager i Afghanistan*. Oslo: Kagge forlag AS.
- Milliken, C.S., Auchterlonie, J.L. & Hoge, C.W. (2007). Longitudinal assessment of mental health problems among active and reserve component soldiers returning from the Iraq war. *Journal of the American Medical Association* 14;298(18), 2141-8.
- Moelker, R., Andres, M., Poot, G.J.A. (2006). Supporting Military Families – A Comparative study in social support arrangements for military families (theoretical dimensions & empirical comparison between countries). *Human dimensions in military operations – military leaders' strategies for addressing stress and sychological support*. NATO. Hentet fra: <http://ftp.rta.nato.int/public/PubFullText/RTO/MP/RTO-MP-HFM-134/MP-HFM-134-18.pdf>.
- Mowatt Haugland, S, B., Ytterhus, B. & Dyregrov, K. (2012). Barna i sentrum – hva vil vi løfte frem. I B. S. Mowatt Haugland, B. Ytterhus & K. Dyregrov (Red.), *Barn som pårørende* (s. 9 – 17). Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Nordahl, T., Sørлие, A.M., Manger,T. & Tveit,A .(2011). *Atferdsproblemer blant barn og unge: teoretiske og praktiske tilnærminger*. Bergen: Fagbokforlaget.

- NOU 2012:5. *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning av det biologiske prinsipp i barnevernet*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2012).
- NOU 2009:08. *Kompetanseutvikling i barnevernet. Kvalifisering til arbeid i barnevernet gjennom praksisnær og forskningsbasert utdanning*. Oslo: Utredning fra ekspertutvalg oppnevnt av Barne- og likestillingsdepartementet 14. april 2008. Avgitt til Barne- og likestillingsdepartementet 30. april 2009.
- NRK (2011): Hentet fra: http://www.nrk.no/norge/_-jeg-savner-pappa-veldig-1.7829864.
- NRK (2013): Hentet fra: <http://www.nrk.no/ho/forsker-pa-barn-i-forsvarsfamilier-1.11384009>.
- NRK (2014): Hentet fra: <http://www.nrk.no/ho/--sliter-pa-skolen-1.11946358>.
- Nygren, Pär & Thuen, H. (red.) (2008). *Barn og unges kompetanseutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nysted, T. & Nysted, G. K. (2013). *Også vi når det blir krevet*. Bergen: Vigmestad og Bjørke.
- Olsson, A-M. (2014). "Utlandsmissioner och de därhemma" - foredrag ved Försvarsmaktens Högkvarter, Försvarsmaktens Veteranforskningsseminarium 11. mars 2014. Sverige: Högskolan i Kristianstad, Försvarsmakten. Hentet fra: <http://www.hkr.se/sv/forskning/forskning-amnesvis/socialt-arbete/veteransoldater/>.
- Piaget, J. & Inhelder, B. (2002). *Barnets Psykologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Pincus, S.H., House, R., Christenson, J., Adler, L.E (2001): The Emotional Cycle of Deployment: A Military Family Perspective. *U.S. Army Medical Department Journal*, Apr-Jun 2001- edition.
- Politiets sikkerhetstjeneste (PST) (2014). *Årlig trusselvurdering 2014*. Oslo: PST.
- Prout, A., & James, A. (1997). *Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer Press.

- Proposisjon til Stortinget 1 S (2013-2014). *Statsbudsjett for budsjettåret 2014*. Tiltråding frå Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 27. september 2013, godkjend i statsråd same dagen. Oslo: Regjeringa Stoltenberg II. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/bld/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/prop/2013-2014/prop-1-s-20132014.html?id=739160>.
- Proposisjon til Stortinget 106 L (2012-2013). *Endringer i barnevernloven*. Tiltråding fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 5. april 2013, godkjent i statsråd samme dag. Oslo: Regjeringen Stoltenberg II. Hentet fra: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/regpubl/prop/2012-2013/prop-106-l-20122013.html?id=720934>.
- Ramchand, R., Schell, T.L., Karney, B.R., Osilla, K.C., Burns, R.M., Caldarone, L.B. (2010). Disparate prevalence estimates of PTSD among service members who served in Iraq and Afghanistan: possible explanations. *Journal of Trauma Stress*. 23(1), 59-68. Doi: 10.1002/jts.20486.
- Raundalen, M. & Schultz, J-H. (2008). *Kan vi snakke med barn om alt?* Oslo: Pedagogisk forum.
- Rentz, E.D., Marshall, S.W., Loomis, D., Martin, S.L., Casteel, C. & Gibbs, D. (2007) Effect of deployment on the occurrence of child maltreatment in military and non-military families. *American Journal of Epidemiology*, 165(10), 1199-1206.
- Segal, M.W. (1986): The military and the family as greedy institutions. *Armed Forces and Society*, 13, 9-38. Doi: 10.1177/0095327X8601300101.
- Simonsen, E. (2005). Problembarn og profesjoner – krigsbarn som sosial kategori i norsk etterkrigstid. *Barn, 1*, 39-56. ISSN: 0800-1669.
- Skjervheim, H. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- Spear, L.P. (2000). The adolescent brain and age-related behavioral manifestations. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 24(4), 417-463.
- Spesialisthelsetjenesteloven. Lov av 2.7.1999 om spesialisthelsetjenesten m.m. Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-61?q=spesialisthelsetjeneste>.
- Stige, B., Malterud, K. & Midtgarden, T. (2011): EPICURE - Et dialogisk redskap til evaluering af kvalitativ forskning. *Nordisk sygeplejeforskning* 01/2011. ISSN Online: 1892-2686. ISSN Print: 1892-2678.

St. mld. Nr. 34 (2008-2009). *Fra vernepliktig til veteran: om ivaretagelse av personell før, under og etter deltakelse i utenlandsoperasjoner*. Oslo: Forsvarsdepartementet.

Strandbu, A. (2011). *Barnets deltakelse: hverdagslige og vanskelige beslutninger*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svendsen, T, A.M. (2009). *Samliv på tvers av grenser. En kvalitativ studie av par tilknyttet det norske Luftforsvaret*. Masteroppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Samfunnsvitenskapelig fakultet. Oslo: Universitetet.

Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thomassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Ulstein Solheim, I. (2009). *Oppdrag Hjemmefront. De norske soldatenes usynlige støtteapparat*. Oslo: J. M. Stenersens Forlag.

US Department of Defence (2012): www.defence.gov/releases.

US Department of Defence (2014): www.defense.gov/releases.

Veterancentret (2011). *Udsendelsens påvirkning på partnere med barn. Danmark: Forsvaret*. Hentet fra: <http://forsvaret.no/veteraner/lenker/Documents/Danmark-udsendelsen.pdf>.

Vis, S.A., Strandbu, A., Thomas, N. & Holtan, A. (2010). Participation and health – a research review of child participation in planning and decision making. *Child and family social work*. Doi:10.1111/j.1365-2206.2010.00743.x.

Wauters, N. (1997). *The Psychosocial Support of the soldiers and their families during long-term operation abroad*. "Paper" utgitt i forbindelse med workshopen "The importance of research on the homefront and the need for family support". Brüssel: Royal Military Academy.

Wertsch, Edwards, M. (1991). *Military Brats – legacies of childhood inside the fortress*. USA: Ballantine Books.

- White, J. C., De Burgh, H. T., Fear, T. N. & Iversen, C. A. (2011). The impact of deployment to Iraq or Afghanistan on military children: A review of the literature. *International Review of Psychiatry*, 23, 210–217. ISSN: 0954–0261.
- Wiens, T.W. & Boss, P. (2006). Maintaining family resiliency before, during and after military separation. In C.A. Castro, A.B. Adler & T.W. Britt (Eds.). *Military life: The psychology of serving peace and combat*. Vol. 3, s. 13-38. Westport Connecticut: Praeger Security International.
- Willerton, E., MacDermond Wadsworth, S. & Riggs, D. (2011). Introduction: Military families under stress: What we know and what we need to know. I S. Mac Dermond Wadsworth & D. Riggs, D. (ed.). *Risk and resilience in U.S military families*. (s. 1-22) USA: Springer.
- World Health Organization/WHO (1986). *Ottawa Charter for Health Promotion*. Hentet fra: <http://www.who.int/healthpromotion/conferences/previous/ottawa/en/>.
- Ytterhus, B. (2012). Hva er et pårørende barn. Barn mellom risiko, nytte og åpen fremtid. I B. S. Mowatt Haugland, B. Ytterhus & K. Dyregrov (Red.), *Barn som pårørende* (s. 18 – 43). Oslo: Abstrakt forlag AS.

Hei og vel overstått sommerferie

Jeg henvender meg til dere som familiekontakter i hhv. [avdelingsnavn] for å be om hjelp til å komme i kontakt med barnefamilier hvor en eller begge foreldre har vært ute i internasjonale operasjoner i løpet av de siste fire årene. Bakgrunn for henvendelsen er at jeg er masterstudent innen helse- og sosialfag ved Høgskolen i Lillehammer, og tema for masteroppgaven min er barn og unges opplevelser med at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet.

Jeg ønsker å snakke med inntil 30 barn i alderen 4 til 16 år og håper dere kan hjelpe meg med å komme i kontakt med så mange familier som mulig slik at jeg får et godt rekrutteringsgrunnlag. Det jeg først og fremst håper dere kan hjelpe meg med er å sende ut vedlagte brev som e-post til de familiene dere har på deres kontaktlister. Jeg legger også ved en liten tekst som jeg setter stor pris på om dere kan legge ut på evt. grupper dere har i sosiale medier etc.

Jeg treffes på tlf. 48993910 eller ugradert e-post hlindboe@oslo.mil.no..

Hvis det er noe mer dere lurer på så bare ring. Jeg kommer selvsagt gjerne og orienterer ytterligere dersom det er behov for det. Setter avdelingen som kopiadressat, fint om dere også orienterer nærmeste leder. Legger ved litt mer informasjon om meg selv og studien nederst i denne mailen som dere i den forbindelse bare kan videresende.

Ønsker dere en god oppstart etter ferien og håper dere vil hjelpe meg med å komme i gang med dette spennende prosjektet som jeg gleder meg veldig til å gjennomføre ☺

Mvh.

Hilde

Vedlegg til e-post

Litt kort informasjon om meg og studien

Jeg jobber til daglig som kommunikasjonsrådgiver i Forsvaret, jeg er også pårørendecontact for Hæren/AFA Land. Jeg har p.t. lønnet studiepermisjon fra stillingen min for å gjennomføre denne undersøkelsen som gjøres i samarbeid med Pilotprosjekt Østerdalen.

Hvorfor er et slikt prosjekt viktig

Gjennom eget arbeid med familierettede informasjonstiltak har jeg de senere årene opplevd økt etterspørsel etter informasjon, nettverksbyggende aktiviteter og andre tiltak rettet mot barn og unge med tilknytning til Forsvaret. Jeg har inntrykk av at dette er en oppfatning som deles av kolleger innenfor samme fagfelt. Utenlandske studier viser at den type operasjoner Forsvaret i dag er engasjert i medfører økt stressbelastning for soldatenes familier. Dette mener man blant annet skyldes langvarige konflikter og gjentatte deployeringer, asymmetrisk krigføring med tilhørende usikkerhet og terrorfare, samt massiv og til tider brutal mediedekning. Økt kunnskap om hvordan barn opplever dette er viktig for å kunne utforme gode, forebyggende tiltak som kan hjelpe barna og familiene til å håndtere en potensielt belastende situasjon.

Det er ikke tidligere gjort undersøkelser av hvordan barn og unge i Norge opplever foreldres deployering. Studiens overordnede hensikt er derfor å finne ut mer om dette, herunder hvilke strategier barna bruker for å mestre negative og positive sider ved at en mor eller far er utenlands over lengre perioder og deltar i militære operasjoner.

Gjennomføring

Studien gjennomføres med bruk av individuelle samtaler med barna. Samtalene foregår på barnas skole/barnehage. Foreldre, ledere, lærere og førskolelærere involveres i forkant.

Videre bruk og konfidensialitet

Alle opplysninger som gis i forbindelse med samtalene behandles konfidensielt. Navn og personopplysninger anonymiseres slik at ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven. Resultatene av undersøkelsen publiseres og kan bli omtalt i media. Familiene og barna gjøres oppmerksom på dette.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Hilde Lindboe
[adresse]
48993910
hilindboe@oslo.mil.no

18.10.2013

Undersøkelse om barn og unges erfaringer med at foreldre har deltatt i militære operasjoner i utlandet - forespørsel om ditt barn kan delta.

Kjære foresatte

Jeg henvender meg med dette til deg/dere for å be om tillatelse til å gjennomføre forskningsbaserte samtaler med ditt/dine/deres barn. Jeg spør på bakgrunn av at jeg er masterstudent innen helse- og sosialfag ved Høgskolen i Lillehammer. Tema for masteroppgaven min er barn og unge som har opplevd at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet. Målet er å finne ut mer om hvilke erfaringer og opplevelser barna har relatert til dette.

Jeg ønsker å snakke med barn i alderen 6 til 18 år hvor foreldre har vært ute i løpet av de siste fire årene. Alle barn som skal delta vil få et alderstilpasset informasjonsskriv i forkant av samtale. Barn i alderen 12-16 vil også få tilsendt eget samtykkeskjema.

Informasjon om min bakgrunn og studiens hensikt

Jeg jobber til daglig som kommunikasjonsrådgiver og pårørendekontakt i Forsvaret. Jeg har nå studiepermisjon fra stillingen gjennom Forsvarets ordning for sivil videreutdanning. Undersøkelsen gjennomfører jeg i samarbeid med Pilotprosjekt Østerdalen, som er et tiltak i regjeringens handlingsplan for veteraner. Prosjektet har fokus på tverrfaglig helseoppfølging av veteraner og deres familier. Målsettingen er å vinne erfaring og finne løsninger for å styrke veteranene og deres familier før, under og etter utenlands-operasjoner.

Bakgrunnen for masterstudien min er at jeg i Forsvaret har jobbet med familierettet informasjonsarbeid. Gjennom dette arbeidet har jeg opplevd økende etterspørsel etter informasjon, nettverksbyggende aktiviteter og andre tiltak rettet mot barn og unge med militære foreldre. For å kunne utforme gode tiltak er vi avhengige av kunnskap om barnas erfaringer. Per i dag vet vi ikke mye om dette. I norsk sammenheng er det ikke tidligere gjort undersøkelser av hvordan barn og unge selv opplever foreldres deployering. Studiens overordnede hensikt er derfor å finne ut mer om dette, herunder hvilke strategier barna bruker for å mestre negative og positive sider ved at en mor eller far er utenlands over lengre perioder og deltar i militære operasjoner.

Barneperspektiv

Det er viktig at barn og unge inkluderes i forskning som er relevant for deres helse og velferd. Gjennom samtale ønsker jeg å få frem barnas egne perspektiver på det at en forelder drar ut i internasjonale operasjoner. Jeg vil vite mer om hva som er viktig for dem, og hvordan de opplever sin situasjon før, under og etter endt oppdrag.

Videre bruk og konfidensialitet

Resultatene av undersøkelsen kan bli brukt i videre arbeid med familierettete tiltak, både fra Forsvarets side og i regi av andre institusjoner som eksempelvis offentlig hjelpeapparat, skoler eller barnehager. De endelige resultatene publiseres og kan bli omtalt i media. **Alle opplysninger som gis i forbindelse med samtalene behandles konfidensielt. Navn og personopplysninger anonymiseres slik at ingen enkeltpersoner vil kunne gjenkjennes i den ferdige oppgaven.**

Metode

Forskningsintervjuene gjennomføres individuelt. Jeg benytter dialogisk samtale som metode. Kort forklart betyr det at jeg legger vekt på å la barna fortelle så fritt som mulig om sine erfaringer uten at jeg stiller for mange spesifikke spørsmål. Hensikten med dette er at barna ikke skal påvirkes i positiv eller negativ retning med tanke på hva de vektlegger. Jeg er opptatt av at barna ikke skal presses og at de selv skal få styre hva de er komfortable med å snakke om. Mitt ønske er at samtalene skal oppleves som en positiv mulighet til å bli sett og hørt, selv om vi snakker om alvorlige tema.

Under intervjuene bruker jeg båndopptaker og tar notater. Intervjuet vil ta omtrent en time og gjennomføres fortrinnsvis på barnets skole. Helsepersonell vil være tilgjengelig på skolen den dagen samtalene gjennomføres. Dette er for å sikre god ivaretagelse dersom noen av barna skulle oppleve følelsesmessige reaksjoner. Det er fint om dere foreldre også følger opp barna i etterkant og snakker med dem om hvordan de opplevde samtalene. Alle opplysninger anonymiseres. Lydopptakene slettes når oppgaven er ferdig, senest innen 1.august 2015.

Hva skjer med informasjonen som samles inn?

Høgskolen i Lillehammer er ansvarlige for opplysninger som samles inn i studien. Informasjonen som registreres skal kun brukes slik som beskrevet i hensikten med studien. Alle opplysninger behandles uten navn, fødselsnummer eller andre direkte gjenkjennende opplysninger.

Informert samtykke og frivillighet

Det er frivillig å være med. Deltakere i studien kan når som helst trekke seg uten å begrunne dette nærmere. Dersom dere trekker dere fra studien vil alle innsamlede data om barnet bli anonymisert.

Dersom deres barn kan delta i undersøkelsen, er det fint om du/dere fyller ut vedlagte samtykkeerklæring og returnerer den til meg.

Det er viktig for meg at barna selv er informert og samtykker til å delta i prosjektet. Jeg ber derfor om at dere snakker med barna om dette før dere returnerer svarslippen.

Jeg vil også legge vekt på å informere barna innledningsvis i forbindelse med intervjuene.

Hvis det er noe dere lurer på så må dere gjerne ta kontakt med meg på tlf: 48 99 39 10 eller e-post: hindboe@oslo.mil.no.

Dere kan også kontakte min veileder, førsteamanuensis Astrid Halså, ved avdeling for pedagogikk og sosialfag på Høgskolen i Lillehammer. Hun treffes på telefon: 61 28 83 38 eller e-post: astrid.halsa@hil.no.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Jeg gleder meg til å ta fatt på oppgaven og håper på positiv tilbakemelding fra dere.

Med vennlig hilsen

Sign.

Hilde Lindboe

Hilde Lindboe
[adresse]
48993910
hilindboe@oslo.mil.no

5.12.2013

Til barn som har foreldre i Forsvaret

Hei,

Jeg skriver dette brevet til deg fordi du har sagt ja til å snakke med meg om hvordan det er å ha en mamma eller pappa som jobber i militæret, og som noen ganger reiser bort for å jobbe i andre land. Nå er det ikke så lenge igjen til vi møtes. Derfor vil jeg gjerne fortelle deg litt om meg selv og det vi skal snakke om.

Jeg som skal komme og snakke med deg heter Hilde. Jeg er 36 år gammel. Jeg jobber i Forsvaret. Akkurat nå holder jeg på med å undersøke hvordan det er for barn når en mor eller far reiser til andre land for å jobbe for Forsvaret.

Hva skal vi snakke om?

Når vi skal snakke sammen kommer jeg på besøk til skolen din. Du får vite fra lærerne hvor og når vi skal møtes. Vi kommer til å sette oss sammen på et rom. Det er bare du og jeg som er med og vi skal snakke sammen i cirka en time.

Når vi snakker sammen så vil jeg gjerne at du forteller meg om hvordan det er for deg når mamma eller pappa reiser til andre land, for eksempel Afghanistan, og blir lenge borte fordi de er på jobb i Forsvaret. Det er viktig for voksne å få vite om hvordan dette er for barna og hva barn trenger for å ha det bra når en mamma eller pappa er borte. Jeg tror at det blir lettere for de voksne å forstå når barna forteller selv om hvordan det er. Det kan hende at jeg stiller deg noen spørsmål, men aller helst vil jeg at du skal fortelle og forklare meg om det du synes er viktig. Hvis du vil kan du ta med deg bilder fra når mamma eller pappa har vært i utlandet, tegninger eller andre ting som vi kan se på og snakke om.

Hva skjer med det du forteller?

Etter at vi har snakket sammen kommer jeg til å skrive ned det du har fortalt meg. Da tar jeg bort navnet ditt slik at ingen får vite hvem som har fortalt meg det. Etterpå kan andre voksne få lese om det du har fortalt, men ingen får vite hva du heter, hvor gammel du er eller hvor du bor. Det er hemmelig.

Jeg er veldig glad for at du vil snakke med meg og gleder meg til å møte deg.

Med vennlig hilsen
Hilde

Hilde Lindboe
[adresse]
48993910
hilindboe@oslo.mil.no

14.01.2014

Til barn og unge i alderen 12 – 17 år

Vil du delta i en undersøkelse om barn og unges erfaringer med at foreldre har vært med i militære operasjoner i utlandet?

Hva handler undersøkelsen om?

Mange barn har foreldre som jobber i Forsvaret. Å ha en slik jobb betyr at man av og til reiser bort for å jobbe i land hvor det er krig og konflikter. Når foreldre jobber i utlandet blir det mange forandringer for familien hjemme.

Å få vite mer om hvordan det er å være barn eller ungdom når foreldre drar utenlands med Forsvaret er viktig. Mye av det vi vet om dette i dag kommer fra voksne som har fortalt om hvordan barna og ungdommene har det. I denne undersøkelsen ønsker jeg at dere selv skal fortelle om deres opplevelser. Jeg tror at det er lettere å forstå hva som er viktig for dere hvis dere forteller selv. Derfor vil jeg gjerne snakke med barn og ungdom som har opplevd at mor eller far har dratt utenlands i operasjoner med Forsvaret, og som har lyst til å delta i undersøkelsen min.

Hva betyr det å delta?

Jeg som vil snakke med deg heter Hilde Lindboe. Jeg er 36 år gammel og student på Høgskolen i Lillehammer. Når jeg ikke studerer jobber jeg i Forsvaret. Hvis du sier ja til å være med vil jeg komme til skolen din og snakke med deg. Samtalen varer i cirka en time og kan handle om ting som hva slags informasjon du fikk om at din mamma eller pappa skulle reise ut, hvordan det var for deg når han/hun var borte, hvordan det var når han/hun kom hjem eller andre ting du synes er viktige. Hvis moren eller faren din er i utlandet når vi møtes, kan vi snakke om hvordan du har det akkurat nå. Hvis du vil kan du ta med bilder, brev, noe du har skrevet ned eller andre ting som minner deg om tiden da din foreldre var ute, så kan vi snakke om det. Jeg kommer til å gjøre avtale med lærerne dine om at du får fri til å snakke med meg.

Hva skjer med det du sier?

Jeg vil snakke med flere barn og ungdommer i samme situasjon som deg. Samtalene tas opp på lydbånd. Etterpå vil jeg skrive opp det vi har snakket om, og da **tar jeg bort alle navn slik at det ikke vil være mulig å vite hvem som har sagt hva.** Lydbåndene sletter jeg når jeg er ferdig med undersøkelsen. Det dere forteller skal skrives ned i en rapport slik at voksne som jobber i Forsvaret, forskere, lærere og andre som er opptatt av barn og unge kan lese om det. Det kan bli skrevet og snakket om undersøkelsen i media og i foredrag, men ingen vil få vite om navnet ditt.

Det er frivillig å delta!

Du bestemmer selv om du vil delta. Hvis du sier ja, kan du likevel ombestemme deg etterpå. Da gir du bare beskjed om at du ikke vil være med lenger. Du trenger ikke å gi noen grunn for det. Dersom det er noe du ikke forstår av det jeg har skrevet i brevet eller noe du vil vite mer om, må du gjerne ta kontakt med meg.

Her får du tak i meg:

Tlf: 48993910

E-post: hindboe@oslo.mil.no

Facebook: [facebook.com/hilde.lindboe](https://www.facebook.com/hilde.lindboe)

Hvis du vil delta er det fint om du fyller ut samtykkeerklæringen som du har fått sammen med dette brevet og tar den med til møtet vårt. Foreldrene dine fyller ut en egen samtykkeerklæring som de har fått tilsendt.

Jeg gleder meg til å begynne på undersøkelsen, og håper du vil si ja til å snakke med meg.

Med vennlig hilsen

Hilde

Samtykkeerklæring

Undersøkelse om barn og unges erfaringer med at foreldre har deltatt i militære operasjoner i utlandet.

Jeg sier ja til å delta i undersøkelsen

Navnet ditt:

Telefon-nummer (frivillig):

E-post (frivillig):

Samtykkeskjemaet kan du enten fylle ut på data og sende tilbake til meg på e-post hlindboe@oslo.mil.no eller du kan skrive det ut og ta det med til samtalen vår.

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Astrid Halså
Barns og unges deltakelse og kompetanseutvikling (BUK)
Høgskolen i Lillehammer
Postboks 952
2604 LILLEHAMMER

Vår dato: 02.07.2013

Vår ref: 34456 / 3 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 06.05.2013. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 25.06.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

34456

Når mor eller far drar i krig. Hvilke opplevelser og erfaringer har barn og unge relatert til at foreldre deltar i militære operasjoner i utlandet? Et barneperspektiv

*Behandlingsansvarlig
Daglig ansvarlig
Student*

*Høgskolen i Lillehammer, ved institusjonens øverste leder
Astrid Halså
Hilde Lindboe*

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.09.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 24 10
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Hilde Lindboe, Statsminister Otto Blehrs veg 35, 2312 OTTESTAD

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svtuit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 34456

Undersøkelsen skal belyse hvordan barn og ungdom i alderen 4-16 år erfarer å ha foreldre som har deltatt i militære operasjoner i utlandet.

Studenten har permisjon fra sin jobb i Forsvaret mens undersøkelsen pågår. Personvernombudet har fått utfyllende betraktninger om studiens etiske utfordringer fra studenten via e-postkommunikasjon i mai 2013. Informasjonsskrivene ble endret noe i tråd med våre anbefalinger, jf. e-post 25. juni 2013.

Det skal innhentes skriftlig samtykke fra foresatte, og i tillegg skal barna få muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet. Vi finner at informasjonsskrivene sammen med muntlig informasjon vil sørge for at samtykket er gyldig. Informasjonen til potensielle deltakere formidles gjennom eget nettverk, skoler, barnehager og familiekontakt i Forsvaret. Intervjuene/samtalene skal foregå i barnehage og på skolen, og kan skje individuelt eller i grupper.

Deltakerne er i en spesiell, og kanskje sårbar, situasjon. Derfor er det viktig å sørge for at de har voksne rundt seg i skole og barnehage som de kan snakke med dersom de trenger det. Samtalene med barna har en åpen tilnærming, det innebærer at barna selv bestemmer hva de ønsker å snakke om. I henhold til prosjektskissen skal studenten ha et tett samarbeid med veileder og ansatte på skole og barnehage.

Personvernombudet ba studenten redegjøre for hvorfor prosjektet skal omfatte barn i ulike aldersgrupper, og har påpekt at dette vil kreve ulike metodiske tilnærminger. Studenten opplyser at barn i alle aldre inkluderes for å få belyst temaet på en bredest mulig måte, og at spørsmål og design skal tilpasses alder og kontekst.

Studenten opplyser at det kan framkomme opplysninger om forhold i hjemmet som utløser varslingsplikt. Dersom det skulle komme fram slike opplysninger så vil studenten ivareta familiene ved å melde fra til det sivile hjelpeapparatet. Det vil ikke gis informasjon til Forsvaret uten at familien selv ønsker det.

Studenten tar høyde for at det kan bli oppmerksomhet rundt prosjektet internt i Forsvaret og i media. Hun opplyser at deltakerne blir forberedt på dette, og at det i publiseringen vil utvises varsomhet med tanke på potensielle for identifisering. I den forbindelse er det en fordel at studenten har bakgrunn som kommunikasjonsrådgiver og journalist. Det vil være flere som kjenner til prosjektet internt i Forsvaret, men at sjansen for å identifisere deltakerne likevel vil være minimal. Studenten opplyser at resultatene fra samtalene skal kvalitetssikres med foreldre og barn før publisering.

Studenten er også pårørendekontakt i Forsvaret og har erfaring knyttet til de temaene som tas opp i samtalene. Hun har også arbeidet med barn og ungdom på Sunnaas sykehus. I og med at intervjuene har form som åpne samtaler finner vi at prosjektet kan tilrås. Det er lagt vekt på at resultatene kan gi ny kunnskap om hvordan barn opplever å ha foreldre i militære operasjoner i utlandet, og på sikt bidra til å utarbeide forebyggende og behandlende tiltak overfor disse familiene.

Personvernombudet minner om at direkte personidentifiserende opplysninger må erstattes med pseudonym eller nummer i datamaterialet, og at koblingsnøkkel/liste over deltakere lagres atskilt fra

lydopptak og transkripsjoner. Vi minner om at sensitive opplysninger ikke bør behandles på bærbare enheter uten at opplysningene er kryptert/sikret med passord.

Prosjektet skal avsluttes 1. september 2015 og datamaterialet skal da anonymiseres og lydopptak slettes. Anonymisering vil innebære at direkte (som f.eks. navn) og indirekte (som f.eks. alder, kjønn og stillingstype) personidentifiserende opplysninger slettes eller omskrives.

Intervjuguide for barn 6-12 år (modifiseres muntlig for ungdomstrinnet)

Oppgaver	Mål	Væremåte	Mulige tema og spørsmål
Når vi møtes			
<p>Takke barna for at de vil møte meg, si hvem jeg er.</p> <p>Snakke om nøytrale tema.</p>	<p>Bygge opp en empatisk relasjon. Skape tillit og klima for kontakt.</p> <p>Barna skal inviteres til dialog og få vite at jeg er oppriktig interessert i deres fortellinger.</p> <p>Danne meg et bilde av barna.</p>	<p>Interessert og til stede.</p> <p>Møte barna med respekt og varme.</p> <p>Orientert mot barna dersom andre voksne er i rommet innledningsvis.</p>	<p>Presentasjon.</p> <p>Respondere og vise interesse for barnas evt. innspill og spørsmål.</p> <p>Har du fått brev fra meg og snakket med foreldrene dine om i dag så du vet litt om hva vi skal gjøre?</p>
Innledende prosedyrer			
<p>Informere om hva jeg jobber med, definere innhold og tema i samtalen og forklare barna viktige prinsipper om samtykke, anonymitet og hva opplysningene de gir skal brukes til.</p>	<p>Skape oversikt og forståelse hos barna.</p> <p>Avklare min (den voksnes) rolle.</p> <p>Barna skal føle seg som viktige informanter.</p>	<p>Direkte, informerende og tydelig.</p> <p>Fokus på å holde dialogen åpen.</p>	<p>Hva skal vi snakke om og hvorfor er det viktig.</p> <p>Informasjon og begrunnelse for båndopptaker.</p> <p>Informasjon om anonymitet.</p> <p>Litt om meg selv [respons].</p> <p>Spørsmål og avklaringer.</p> <p>Introdusere familiekart/tegne hjemmet og dem som bor der.</p>
Introduksjon til tema			
<p>Lede samtalen over på det fokuserte temaet; foreldres deployering til utlandet.</p>	<p>Nøytral kontekstinnføring.</p>	<p>Nysgjerrig og forutsetningsløs.</p> <p>Teknikker: Åpne spørsmål Imperativ form – fortell om det! Bruke barnets eget språk Jeg – budskap, jeg lurer på... Nøkkelspørsmål (plukke opp temaer fra barnas egne fortellinger).</p>	<p>Jeg vet at du har ...en pappa/mamma som er borte akkurat nå/har vært borte lenge med jobben. Vet du hvor han/hun er/var? [innlede til videre dialog].</p> <p>Da tenkte jeg vi skulle snakke litt om hvordan det er for deg og dere som bor i dette huset her når pappa eller mamma pappa reiser.</p> <p>Fortell om det du synes er viktig.</p>
Fri fortelling			
<p>Gjennomføre samtale om tema barna tar opp.</p>	<p>Tilrettelegge for at barna kan fortelle fritt og mest mulig uavbrutt.</p> <p>Finne ut hva barna legger vekt på når de forteller om erfaringene sine.</p>	<p>Avventende. Aktivt lyttende. Interessert. Bekreft barnas frie fortelling. Invitere til å utdype og utvide.</p> <p>Være anerkjennende, ikke benekte barnas opplevelser eller følelser.</p> <p>Teknikker: Stillhet/pause Gjentagelse Bekreftelse Nøkkelspørsmål Oppfølgingspørsmål Metakommunikasjon og speiling</p>	<p>Introdusere tidslinje</p> <p>Så da begynner vi med den dagen han/hun dro...</p> <p>Kan du huske hvordan fikk du vite om at pappa/mamma skulle reise?</p> <p>Hvem fortalte det?</p> <p>Husker du hva du tenkte da og hvordan den dagen var for deg?</p> <p>I sted så snakka vi om hvordan det var når alle var hjemme, var det noe av dette som ble forskjellig når mamma/pappa dro? (dagliglivet, skole, familie, fritid) Var det noe som var som før?</p>

Sonderende fase			
<p>Oppklare uklarheter.</p> <p>Utvide og utdype erfaringer og opplevelser. Barna får fortelle utfyllende om tema de selv har innført.</p>	<p>Klargjøre og utdype temaer barna har fortalt om.</p> <p>Innhente informasjon som er nødvendige for å besvare studiens forskningsspørsmål.</p>	<p>Nysgjerrig, utforskende, interessert.</p> <p>Teknikker: Bruke bilder for å fremhente minner Imperative spørsmål Deskriptive spørsmål Nøkkelspørsmål Bekreftelse/oppsummering Ønsketekning Sonderende spørsmål</p> <p>Snakk om det som skjer i kommunikasjonsprosessen hvis det låser seg.</p> <p>Ved uklarheter, fremstill det som egen forvirring, ikke barnets manglende evne til å fortelle.</p>	<p>Introdusere mer spesifikke spørsmål om situasjonen dersom dette ikke allerede er tatt opp i forrige fase av intervjuet.</p> <p>Deployeringsrirkelen: hvordan var det før under og etter at mamma/pappa dro. Bruk av tidslinje.</p> <p>Forsøke å finne ut av mestringsstrategier, for eksempel: Du sa i sted at du var [trist, lei deg, redd etc], var det noen du kunne snakke med om det? Kan du fortelle meg om hva du gjorde for å få det bedre?</p> <p>Var det noe du følte at du ikke kunne snakke om?</p> <p>Hvis mamma eller pappa skulle reist ut igjen nå, hvordan skulle du ønske at det ble da? Noe som skulle vært annerledes? Har du noen gode råd?</p> <p>Er det noe vi ikke har snakket om enda som du tenker er viktig?</p>
Avsluttende fase			
<p>Oppsummere det som er sagt.</p> <p>Informere om hva som skjer videre.</p> <p>Takk, premie og kontaktinformasjon.</p> <p>SMS til foreldre og løpende vurdering ift evt. behov for ytterligere oppfølging og informasjon til barna og familiene.</p>	<p>Undersøke og forsikre meg om at det som er sagt er riktig oppfattet og at vi er enige.</p> <p>Avslutte intervjuene på en positiv måte som får barna til å seg trygge, anerkjente og respekterte.</p> <p>Forsikre om at det som er sagt er verdifullt og vil bli godt ivare tatt videre.</p>	<p>Bekreftende.</p>	<p>Tusen takk for at jeg fikk komme hit og snakke med deg. Det var veldig fint og spennende for meg å få vite så mye om hvordan du har det.</p> <p>Nå vil jeg oppsummere det vi har snakket om og så kan du si ifra hvis det er noe viktig jeg ikke har fått med meg eller noe jeg ikke har forstått ordentlig. Ok? [respons].</p> <p>Litt om hva som ligger i å anonymisere. Repetere fra informasjonsbrev.</p> <p>Om samtalen. Er det noe vi ikke har snakket om som er viktig? Er det noe av det vi har snakket om som du ikke synes var greit at vi kom inn på? Er det noe du vil at jeg ikke skal ta med i det jeg skriver opp etterpå?</p>

Litteraturgjennomgang

Litteratursøk ble gjort gjennom grovsøk i databasene SAGE Journals, Bibsys Ask, Google Scholar, Med Line, PsycINFO og Academic Serch Premier. Grovsøket inkluderte ordene ”military” and ”families” and ”child*”. Det var nødvendig å avgrense søket og jeg tok derfor også med begrepene ”deploy*” og/eller ”parental deployment”. Jeg avgrenset søkene tidsmessig til perioden 1995 – 2014. Begrunnelsen for tidsavgrensningen er at den type operasjoner Norge i dag deltar i, og som derav er aktuelle for min studie, begynte med Gulfkrigen på 90-tallet og i hovedsak har foregått på 2000-tallet. Følgelig er mesteparten av den aktuelle forskningen på feltet knyttet til denne tidsperioden. Jeg foretok også søk i Idunn og SveMed+ med kombinasjon av søkeordene ”forsvar”, ”barn” og ”deploying”. Søkene mine resulterte i en liste på 13 artikler som jeg vurderte som relevante relatert til min problemstilling.

Publikasjon	Deltakere	Metode /Teori	Hovedfunn
<p>Aranda, C., Middleton, L.S., Flake, E., Davis, B.E. (2011). Psychosocial screening in children with wartime-deployed parents. <i>Military Medicine</i>. 176 (4), 402 - 407.</p>	<p>N= 106 foreldre, 53 av disse hadde et barn hvor forelderen var deployert på tidspunktet for undersøkelsen.</p> <p>72 ungdommer 11-16 år, 36 av disse hadde en deployert foreldre på tidspunktet for undersøkelsen.</p>	<p>Selvrapportert spørreskjema - Pediatric symptoms checklist (PSC).</p>	<p>Høyere forekomst av psykososiale og atferdsmessige vansker blant barn som har et deployert familiemedlem sammenlignet med dem som ikke har det på tidspunktet for undersøkelsen. Både barna og foreldrene rapporterer om det.</p> <p>22 prosent av barna ble vurdert som risikoutsatte (”at risk”) sammenlignet med 12, 7 prosent blant barna med ikke deployerte foreldre.</p>

<p>Chandra, A., Lara-Cinisomo, S., Jaycox, L.H., Tanielian, T., Burns, R.M., Ruder, T. & Han, B. (2010). Children on the homefront: the experience of children from military families. <i>Pediatrics</i>, 125(1):16-25.</p> <p>Samme studie også gjengitt i: Chandra, A., Lara-Cinisomo, S., Jaycox, L., Tanielian, B.H., Burns, R.M., Ruder, T. (2011). <i>Views from the homefront: the experience of youth and spouses from military families</i>. RAND Center of Military Health Policy Research.</p>	<p>N = 1507 ungdommer mellom 11 og 17 som deltok på sommercamp for barn med forsvarstilknytning (Operation Purple), i tillegg ble deres ikke deployerte foresatte intervjuet.</p>	<p>Longitudinell kvalitativ og kvantitativ</p> <p>Telefonintervjuer og kvalitative dybdeintervjuer</p>	<p>Høy forekomst av emosjonelle og atferdsmessige vansker. 44 prosent av ungdommene rapporterte om moderate og høye forekomster av atferdsmessige og emosjonelle problemer når foreldrene var deployert. 6 og 12 måneder etter at foreldrene kom hjem var tallet sunket til 38 prosent.</p> <p>Forhøyet forekomst av uro (anxiety) sammenlignet med sivile grupper, jenter mer enn gutter.</p> <p>Vennerelasjoner fungerer som i sammenlignbare sivile grupper, men noe forhøyet forekomst av relasjonelle problemer i familien.</p> <p>Klarer seg på linje med sammenlignbare sivile grupper i skolesammenheng, men forbedring etter at foreldrene kommer hjem.</p> <p>Ikke spesielle funn relatert til risikofylt atferd.</p> <p>Relasjon og kommunikasjon mellom ungdommene og deres hjemmeværende omsorgsperson hadde sammenheng med opplevde problemer.</p> <p>Familier som hadde opplevd kumulativt lengre tid med deployeringer rapporterte om flere problemer.</p>
<p>Chandra A., Martin, L.T., Hawkins, S.A., Richardson, A. (2010). The impact of parental deployment on child social and emotional functioning: perspectives of school staff. <i>Journal of Adolescent Health</i>, 46(3): 218-23.</p>	<p>N = 148 lærere og administrativt skolepersonell.</p>	<p>Semistrukturerte intervjuer.</p>	<p>Selv om mange barn så ut til å takle deployeringer bra mente skolepersonell at barns uro og redsel, økte ansvar hjemme og problemer hos hjemmeværende omsorgsperson kunne påvirke barnas evne til å fungere godt i skolesammenheng.</p> <p>Litt usikre funn ift. hva som egentlig er bakenforliggende årsak til at noen håndterer det bra og andre ikke.</p>
<p>Flake E.M., Davis, B.E., Johnson, P.L & Middleton LS. (2009). The psychosocial effects of deployment on military children. <i>Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics</i>. 30 (4):271-8.</p>	<p>N= 101 foreldre med deployert partner og barn 5-12 år.</p>	<p>Foreldre besvarte spørreskjema vedrørende demografiske og psykososiale faktorer hos barn.</p>	<p>1/3 av barna hadde høy risiko for psykososiale problemer under foreldres deployering.</p> <p>Foreldrenes stressnivå hadde sammenheng med barnas håndtering.</p>

<p>Esposito-Smythers, C., Wolff, J. & Lemmon, K.M. (2011). Military Youth and the Deployment Cycle: Emotional Health Consequences and Recommendations for Intervention. <i>Journal of Family Psychology</i>, 25(4), 497–507.</p>		<p>Empirisk og teoretisk gjennomgang av eksisterende forskning og kunnskap på feltet</p> <p>Kognitiv psykologi</p> <p>Tilknytning</p> <p>Familiestress</p>	<p>Gir en oversikt over ulike stressfaktorer ungdommer og den hjemmeværende foreldre opplever relatert til ulike deler av den emosjonelle deployeringsirkelen, helsemessige konsekvenser og mulige forebyggende/behandlende tiltak.</p> <p>Ungdommer er oppmerksomme på emosjonelle endringer hos den hjemmeværende omsorgspersonen.</p> <p>Studier viser at ungdommer opplever deployeringer belastende og at emosjonelle og atferdsmessige vansker øker for ungdommer i alle aldersgrupper under deployeringen av en forelder.</p>
<p>Gorman, G.H., Eide, M. , Hisle-Gorman, E. (2010). Wartime military deployment and increased pediatric mental and behavioral health complaints. <i>Pediatrics</i>, 126(6), 1058-66</p>	<p>N = 642 397 barn 3-8 år 442 722 foreldre</p>	<p>Retrospektiv kohortstudie som ser på sammenheng mellom foreldres deployering og antall polikliniske konsultasjoner relatert til mental helse og atferdsproblematikk blant barn mellom 3 og 8 år.</p>	<p>Konsultasjon av lege for forhold relatert til mental helse, stress og atferdsproblematikk økte med når foreldrene var deployert, mens konsultasjon av lege generelt gikk ned for hele populasjonen under deployering.</p> <p>Barn med mannlig militær forelder hadde flere legebesøk enn de med kvinnelig militær forelder.</p> <p>Funnene tyder på at deployeringer kan medføre helsemessige problemer for barna, men er noe usikre. Kan også skyldes at hjemmeværende partner ”overfører” egen engstelse til barna eller selv har behov for å konsultere fagpersonell for å diskutere barns reaksjoner under deployeringer.</p>
<p>Jensen, P.S., Martin, D. & Watanbe, H. (1996). Childrens response to parental separation during Operation Desert Storm. <i>Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry</i>, 35 (4): 433-441</p>	<p>N = 383 familier med barn mellom 4 og 17</p>	<p>Kvantitativ</p> <p>Longitudinell</p> <p>Sammenligner familier med deployert og ikke-deployert familiemedlem</p>	<p>Forhøyet stressnivå og depressive symptomer forekommer både hos voksne og barn under deployering.</p> <p>Deployering førte sjelden til symptomer på patologisk nivå hos ellers friske barn.</p> <p>Gutter og yngre barn syntes mer sårbare for konsekvenser av deployering.</p>

<p>Milburn, N.G, Lightfoot, M. (2013). Adolescents in wartime US military families: a developmental perspective on challenges and resources. <i>Clinical Child and Family Psychology Review</i> 16: 266–277</p>	<p>Barn 11-18 år med deployert forelder.</p>	<p>Gjennomgang av eksisterende forskning.</p>	<p>Ungdommer er i en brytningsfase, studien ser på hvordan dette kan virke inn på deres opplevelse og håndtering av deployeringer.</p> <p>Viser til at det foreligger studier som viser forhøyet forekomst av emosjonelle og atferdsmessige problemer blant unge med deployerte foreldre.</p> <p>Vanlige opplevelser er stress, uro, økt ansvar, men samtidig klarer mange seg bra.</p>
<p>Huebner, A. J., Mancini, J.A., Wilcox, R. M., Gras, S.R., Grass, G.A. (2007). Parental deployment and youth in military families: exploring uncertainty and ambiguous loss. <i>Family Relations</i> 56: 112-122, Blackwell Publishing</p>	<p>N = 107 ungdommer, 12-18 år</p>	<p>Semistrukturert gruppebasert dybdeintervju</p> <p>Utviklingspsykologi</p> <p>Family stress</p> <p>Risiko og resiliens</p>	<p>Føler på usikkerhet og tap av en person som representerer sikkerhet i hverdagen.</p> <p>Få brukte positive termer om deployeringen.</p> <p>Konflikt mellom å føle seg stolt og urolig.</p> <p>Usikre på hva deployeringen vil bety for dem.</p> <p>Endrede roller og usikkerhet om egen rolle i familiesystemet.</p> <p>Føler at de må ta økt voksenansvar og være sterke.</p> <p>Vanskelig å reintegrere forelderen når vedkommende kommer hjem.</p> <p>34 deltakere uttrykte tegn til depresjon.</p> <p>Urolige ift. forelderens sikkerhet.</p> <p>34 uttrykte intensivering av negative følelser.</p>

<p>Lester, P., Peterson, K., Reeves, J., Knauss, L., Glover, D., Mogil, C., Duan, N., Saltzman, W., Pynoos, R., Wilt, K. & Beardslee, W. (2010). The long war and parental combat deployment: Effects on military children and at-home spouses. <i>Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry</i>, 49 (4), 310-320</p>	<p>N = 272 barn 6 - 12 år 163 hjemneværende omsorgspersoner 65 omsorgspersoner nylig returnert fra utenlandstjeneste</p>	<p>Dataassisterte intervjuer</p>	<p>Undersøker emosjonelle reaksjoner og atferdsproblematikk blant barn hvor foreldre har vært deployert til Afghanistan eller Irak.</p> <p>Kumulativ lengde på deployering i barnets levetid og stressreaksjoner hos foreldrene samvarierer med reaksjoner hos barn. Stressreaksjoner hos foreldre hadde sammenheng med depressive symptomer og eksternalisert atferdsproblematikk hos barna.</p> <p>Barna utviser betydelig resiliens men barn med deployerte foreldre rapporterer om forhøyet uro (anxiety) sammenlignet med gjennomsnittet i befolkningen.</p>
<p>Mansfield, A.J., Kaufmann, J.S., Engel, C.C.& Gaynes, B.N. (2011). Deployment and mental health diagnoses among children of US Army personell. <i>Archives of pediatrics and adolescent medicine</i>, 165 (11): 999-1005.</p>	<p>N= 307 520 barn 5-17 år</p>	<p>Retrospektiv kohortstudie</p>	<p>Dose-respons sammenheng mellom lengde på, og mengde av, deployeringer av foreldre til Irak og Afghanistan og mentale helsediagnoser blant barn i alle aldre.</p>
<p>Pincus, S.H., House, R. , Christenson, J. & Adler, L. E. (2001).The Emotional Cycle of Deployment: A Military Family Perspective. <i>U.S. Army Medical Department Journal</i>. April/June 2001, s. 15-23. ISSN 1524-0436</p>		<p>Narrativ fremstilling av eksisterende kunnskapsgrunnlag basert på amerikanske militærpsykiateres erfaringer</p>	<p>Tar utgangspunkt i fem perioder og beskriver vanlige følelsesmessige reaksjoner i familiene i ulike perioder av deployeringen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Predeployment; følelser av uavklart tap og savn, fornektelse, forelderen mye borte, både fysisk og psykisk lite til stede, krancling, få ting i orden, begge foreldrene kan i verste fall bli fraværende ift. barna på grunn av alt som skal gjøres og avklares i forkant. 2. Deployment (første fire uker); overveldende følelser, savn, lettelse over å være i gang, tristhet, ensomhet, søvnvansker, føle seg redd/usikker. 3. Sustainment (2-5 mnd. av deployeringen); nye rutiner etableres, økt kontroll, uavhengighet, mestringsstro, kommunikasjonsvansker som å være redd for å gå glipp av en telefonsamtale eller ubekreftede rykter og media. <p>Rekasjoner hos barn kan avhenge av foreldrenes reaksjoner spesielt hos yngre barn. Søvnvansker, depresjon, regresjon ift. ferdigheter, gråt og savn er vanlig. Ungdommer blir lettere irriterte, atferdsvansker.</p>

			<p>4. Re-deployment (siste mnd av deployeringen); gleder seg, høyt energi nivå, uro ift. hvordan den som kommer hjem vil takle endringer som er gjort underveis</p> <p>5. Post-deployment (3-6 mnd etter deployeringen); reforhandling av roller og rutiner kan være frustrerende, bli kjent på nytt behov for egentid, vanskeligheter ift. å reetablere relasjon til barna, yngre barn kan avvise forelderen.</p>
<p>White, C.J. , de Burgh, H.T. ,Fear, N.T. & Iversen, A.C. The impact of deployment to Iraq or Afghanistan on military children: a review of the literature. <i>International Review of Psychiatry</i>. 23(2):210-7, 2011 Apr.</p>	<p>Gjennomgang av 9 studier fra 2003 – 2010</p>	<p>5 tversnittstudier 4 longitudnelle 2 analyser av rutinemessig innsamlede data</p>	<p>Økning i emosjonelle og atferdsmessige problemer hos barn med deployerte foreldre.</p> <p>Økt stressnivå blant ungdommer og hjemmевærende foreldre.</p> <p>Foreldres stressnivå og psykopatologiske funksjon har sammenheng med barnas fungering.</p> <p>Økt forekomst av neglisjering.</p> <p>Lange og gjentatte deployeringer i barnets liv er en risikofaktor.</p> <p>Militær og sosial støtte medførte lavere stressnivå hos foreldre og bedre psykososial fungering hos barna.</p>